

Тема:

з нізвідки в нікуди

Московська адреса
реаніматорів русинства

Тонка крига лібералізму

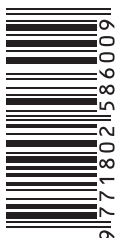
На той час — словак

Політика та наука
Володимира Литвина

Мій 008-ий

01

9 771802 586009

Останній багатий Дід Мороз

➤ Здіймається вітер. Могутні будівлі падають. Дахи зірвані, рівень води піднімається, ріки виходять з берегів, люди стоять по коліна у пронизливо холодній воді, плавати у якій неможливо. Жодний пагорб не здається достатньо високим, під водою опиняється, здається, весь світ і ніхто не знає, де рівень води досягнув своєї кульмінації, а де ще буде зростати. Люди стоять, дехто вже промок до самих кісток, дехто ще намагається сховатися під дощовиками та парасольками, вдивляються у темно-сталеве небо і запитують самі себе, коли це вже скінчиться? Публіка зосереджено дивиться на екран, де йде фільм. Фільм, акторами якого є ми всі. Називають його фінансова, економічна або хтозна ще яка криза, але це є природна катастрофа. Не пожежа, — як я писав два місяці тому, — значно гірше.

Катастрофа, про яку власне ніхто нічого не знає. Мільярди і мільярди доларів вже було витрачено і змарновано, але не схоже, щоб це допомогло, швидше — навпаки. Щодня все гірше. „Треба буде переписати підручники економіки“, — кажуть мудріші і відверто зізнаються, що не мають жодного уявлення, що буде завтра, за місяць, за рік або за два. Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Євросоюз, ООН щодня видають нові „уточнені“ прогнози, в яких майбутнє виглядає все чорнішим. Держави складають, а парламенти голосують за бюджети на наступний рік, але відвертіші міністри фінансів визнають, що не уявляють, що буде за рік.

А ми, яким ще кілька місяців тому було так добре, не можемо повірити, що буде погано. Можливо, так погано, як не було вже років п'ять, десять або двадцять. А, можливо, ще набагато, набагато гірше. І ніхто не порадить, що робити. Чи залишити заощаджені гроші в банку, де вони можуть швидко втратити ціну, або взагалі зникнути, коли банк збанкрутує. Або навпаки, купувати, щоб хоч щось мати. Несподівано хвилюємось про все, про що ми вже навчилися не хвилюватися. Чи будемо мати роботу, чи в змозі будемо забезпечити родину, чи заплатимо іпотеку, чи залишиться у нас бодай дах над головою, якщо вже на нове авто не вистачає грошей. Це будуть дивні різдвяні та новорічні свята. Одні вже бояться купувати подарунки під ялинку, інші ж купують навіть більше ніж раніше, кажучи, що „наостанок“. Таких небагато, тому магазини вже у грудні розпочинають передріздвяний розпродаж, щоб продати хоча б щось. Офіціанти у ресторанах скаржаться, що гості перестали давати чайові і замовляють дешевші страви, а це може означати, що подібні заклади спорожніють у майбутньому. І будемо носити із собою бутерброди та каву в термосі, як ціле життя носив на роботу мій прадід. Автомобільні заводи, гордість чеського, та й цілого центральноєвропейського економічного дива останніх років, від початку грудня стоять, і стояти будуть, як мінімум, до початку Нового року. Іноземців, найманих робітників, тобто найменш захищених, вже звільнили. Тисячі працівників отримали кількатижневу оплачувану відпустку, але жодної впевненості у тому, що повернуться на роботу, вони не мають.

То будуть дивні різдвяні та новорічні свята, але можливо, будуть вони початком іншої, либонь, кращої доби. Доби, коли може й не буде стільки грошей, не буде роботи, але коли зросте вартість речей, які ми, засипані грошима, перестали цінувати, перестали їх помічати. Звичайну людську порядність, здатність жертвувати собою заради інших, допомогу у біді — буде то час, коли важливі речі відділяться від неважливих і другорядних. Час, коли ми, можливо, кілька років не матимемо грошей, щоб провести відпустку біля моря, але коли вартість любові, родини та друзів знову отримає ту ціну, яка їм належить. Найвищу ціну. У той час, коли нікому з нас не буде надто добре, будемо змушені знову навчитися давати тим найслабшим допомогу з того, що у нас ще залишатиметься. Це буде складно, оскільки багато з нас не ділилось і у часи достатку та добробуту. У важкі часи прийде і багато спокус, багато простих рецептів на вирішення складних проблем, з'являться самозвані лідери, які будуть обіцяти неможливе і вказувати на винуватців нашої раптової нужди. Залишитися на шляху свободи, розуму та порядності буде важче і, можливо, на нас чекатиме велика боротьба з темними силами, про які ми думали, що вони зникли назавжди.

Зараз ми всі є акторами голлівудського фільму катастроф, у якому іділія спокійного життя змінюється кошмаром. Та у випадку голлівудського фільму ви найменш впевнені, що він закінчиться щасливо. А у фільмі, початок якого вже йде, щасливий кінець залежатиме від кожного з нас.

Лубош Палата, редактор газети „Лідове новіни“

Автор: Федор Віцо

вдома на чужині

- 8 Федор Віцо:
„Українці русинів охочі терпіти
як галузку українського дуба“

- 11 Олександр Бойченко
Ішов тим лісом Дід Мороз...

У моєму власному дитинстві відносно мирно — як Брежнєв з Ніксоном — уживалися партійний дідусь і віруюча бабуся: він не забороняв їй молитися, вона не перешкождала йому слухати пленуми ЦК КПРС. Я любив їх обох, відповідно, діставав подарунки і від Миколая, і від Діда Мороза.

- 12 Давід Свобода
Боротьба за чужу душу XX
Слов'янська політика без романтичних елементів

- 13 Богдан Копчак
Прага сідає за кермо Євросоюзу

ГОСТІ

- 14 Олександр Майборода:
„Нас поки рятує те, що від Закарпаття
до Росії дуже велика відстань“

тема: з нізвідки в нікуди

- 19 Іван Гват
Московська адреса реаніматорів
і покровителів русинства на Закарпатті

- 21 Марко Смеречинський
В імперському товаристві.
Кілька штрихів з інтернет-сайтів

- 22 Роман Кабачій
Тонка крига лібералізму

Русини, чи то пак ті, хто висловлюється від їх імені, чимало зробили для пропагування своєї справи у світі. І останнім часом ця політика спрямована передовсім на доведення власного „ненасильницького“, у дусі Махатми Ганді, курсу.

- 24 Ярослав Сирник
Власті комуністичної Польщі та лемківське питання

- 26 Володимир Пукіш
Співають і мітингують
Як бачать русинську проблему російські ЗМІ

- 28 Юрій Маєрник
На той час — словак

- 30 Міхал Бицько
Потопання в невіданні,
чи боротьба за приватні інтереси?

„Український журнал“
www.ukrzurnal.eu

Інформаційний культурно-політичний
місячник для українців у Чехії, Польщі
та Словаччині

№ 1 (42), 2009, рік четвертий

Видає: РУТА, e-mail: ukrzur@seznam.cz

Редколегія:

Прага — Ленка Віх (головний редактор),

Богдан Копчак, Валентина Люля,

Інна Біланін, Івана Грешлик, Богдан

Зілінський, Рене Кочік, Яна Леонтієва

Варшава — Ростислав Крамар,

Петро Тима, Анна Коженювська-Бігун,

Ярослав Пристах

Прийшів — Олесь Мушинка

Київ — Богдана Матіяш,

Петро Андрусечко

Коректор: Надія Іздрик

Художнє оформлення

та верстка: Ондра Гулеш

Дистриб'ютор: CZ Press spol. s.r.o.

Часопис видається за фінансового
сприяння Міністерства культури ЧР
та Міністерства закордонних справ
України

За достовірність викладених фактів
відповідає автор статті.

Редакція залишає за собою право

не у всьому погоджуватися з думками

і поглядами авторів, скорочувати

матеріали і виправляти мову.

Рукописи не повертаються.

Реєстрація: МК ČR E 16026

ISSN 1802-5862

www.ukrzurnal.eu

- 32 Владислав Ґрешлик
Від ікон до постмодерних образів
- 34 Лесь Белей
Никифор Дровняк. Митець вигнання
- 36 Олег Супруненко
Введення до етнічного садівництва
- 38 Володимир Пукіш
Кубанці – „русини“ Сходу?

з краю

- 40 Петро Андрусечко
Політика та наука Володимира Литвина

Так, він двічі ступив у ту саму воду (у ролі спікера), і цього разу триматиметься за посаду усіма руками й ногами. Втім, перед економічною кризою встояти важко, і цілком можливо, це буде остання політична роль Литвина. Можна припустити, що його політичні амбіції сягають куди вище.

- 43 Володимир Фесенко:
„Економічна криза буде головним режисером політичної ситуації“
- 47 Наталія Дмитрошенко
Фінансова криза: український варіант
- 48 Богдан Бачинський
Українські міста змагаються за отримання Євро-2012

культревію

- 50 Остап Сливинський:
„Між нами і рештою світу немає ніякої прірви“
- 53 Остап Сливинський
Поезія
- 54 Музика
- 55 Юрко Іздрик
2. ТОЧКА ВІДЛІКУ

Лише момент біологічної смерті має всі ознаки абсолютної, незворотності й остаточності, що й дозволяє з повним правом визнати його точкою відліку, ба навіть Точкою Відліку, хоча насправді за нею жодних відліків не буде, адже вічність не потребує арифметики.

- 56 Марко Роберт Стех
Дві батьківщини Юрія Клена
- 57 Юрій Клен
ПРИГОДИ АРХАНГЕЛА РАФАїЛА
- 58 Рецензії та анотації

Наш читачу!

► Цю тему мені особисто не хотілося зачіпати. Але від останнього Європейського конгресу русинів, що відбувся в Мукачевому наприкінці

жовтня, дітися вже було нікуди. Я цю тему зачіпати не хотіла, бо я русинка.

Як я заздрю тим бойкам і гуцулам, які собі спокійно можуть признаватися у своєму регіональному патріотизмі. Мені ж це так легко і просто ніколи не вдається, бо я тут же встряю в довгі дискусії і повинна пояснювати (не лише українцям), що я русинка не політична, хоча аполітичною себе аж ніяк не вважаю.

Мені це все не мило, бо хочу я цього чи ні, всі, хто називають себе русинами, потрапили в не свою гру, і нашими репрезентантами в якийсь момент стали русини „політичні“, які, до речі, в політиці розбираються, як коза в науці.

Кілька місяців тому мені довелося послухати відразу кількох „русинських“ активістів зі Східної Словаччини. І почула я дивовижні речі. Наприклад, що русини миролюбний народ, який поважає своїх сусідів і всі народи світу, і як доказ було наведено, що русини ніколи проти нікого не воювали. Все правильно, не воювали вони ніколи за свою Рутенію, але якщо добре пам'ятаю, то мої діди і прадіди (і певно їхні так само) воювали у всіх війнах, які пройшли Європою і не завжди були на боці тих, кого історія визнала невинними. Чи, наприклад, що русини дуже культурна і доблесна нація, коріння якої сягає глибоко-глибоко, доказом чого може слугувати і присутність русинів у ХІХ столітті на Віденських балах. Гадаю, всім зрозуміло, що чардаш на Віденському балу напевно не витанцював жоден Янко чи Васко з Ублі чи Стащина. А далі – подібні порахунки з історією, в яких красномовці тупо плутали своїх предків із предками русинів з іншої доби та цілком інших теренів, які нині, очевидно, називають себе українцями.

Якби ті люди і їхня діяльність не були причиною неймовірного культурного викорінення й асиміляції русинів на Східній Словаччині, я би голосу в цьому питанні не брала – даючи кожному з них право називати себе ким завгодно. А якби ми не були свідками того, що влітку трапилось у Грузії і не знали про те, що діється в Криму, ми могли б сказати, що закарпатські справи не варті нашої уваги. Адже, хто може очікувати, що якийсь священник і К° зможуть у ХХІ столітті відродити чи створити народ і довести якісь проголошення про незалежність до кінця?

Часом мені здається, що було б добре взяти приклад у греків. Не у всьому, очевидно. Останні події залишмо поза увагою. Але, скажімо, їхнє принципове наполягання на тому, що македонцями можуть називатися лише греки, могло би стати певною інспірацією і для українців. Шкода, що українцям так немило звучить слово „русин“, бо якщо його полюбити так, як його люблю я, не треба було б сперечатися і доводити, що ми – один народ. Цілком вистачило б сказати: „О, ви русинка? Я теж русин, але з Києва“.

P.S. Всім, кому буде здаватися, що матеріали, поміщені в цьому номері, виражають думку лише однієї сторони, повідомляємо, що більшість тих, хто поділяє протилежну думку, відмовилися брати участь в обговоренні цієї теми (принаймні на сторінках нашого журналу).

Handwritten signature: P. P. P.

Першими звільняють іноземців

У зв'язку з фінансовою кризою, чеські підприємства починають звільняти з роботи закордонних працівників. Передусім ідеться про працівників із третіх країн, до яких належить і Україна. Очікується, що в результаті збільшиться відсоток іноземців, які на території ЧР працюють і живуть нелегально.

Національні меншини у Польщі вимагають демісії секретаря Ради охорони пам'яті воєн та мучеництва

Національні меншини у Польщі вимагають демісії секретаря Ради охорони пам'яті воєн та мучеництва Анджея Пжевозніка. Свою вимогу вони сформулювали в листі, висланому Міністру культури ПР Богдану Здровєському, де А. Пжевознік звинувачено в тому, що він ігнорує інтереси громадян Польщі непольського походження. Секретар Ради охорони пам'яті всі їхні закиди називає неправдивими.

Під цим листом підписалися представники нацменшин, члени Спільної Комісії Уряду та Національних і Етнічних меншин, яка репрезентує інтереси литовців, німців, лемків, українців, кашубів, чехів та ромів. На їхню думку, А. Пжевознік „застосовує подвійні стандарти“, наприклад, у питанні вшанування пам'яті загиблих поляків і не-поляків.

Хоча від часу вислання листа минуло більше місяця, міністр культури мовчить. Голова Об'єднання українців Польщі Петро Тима стверджує, що його така поведінка взагалі не дивує, адже „особа Секретаря Ради охорони пам'яті воєн та мучеництва

є недоторканою, оскільки всі його дії мають на меті лише суспільне добро“. На думку Петра Тими, А. Пжевознік застосовує в своїй роботі засаду взаємності. Тобто він готовий вшанувати полеглих українців у Польщі лише тоді, „коли Україна вшанує на своїй території якихось полеглих поляків“.

Нові правила безмитного ввезення

З 1 грудня в Євросоюзі набули чинності нові правила безмитного ввезення сигарет і алкоголю приватними особами, відповідно до яких приватні особи можуть провезти для персонального використання або для подарунків товари вартістю до 430 євро, якщо вони прибувають в ЄС авіатранспортом або мор-

ським транспортом; до 300 євро, якщо прибувають до ЄС наземним транспортом або внутрішнім водним транспортом. Нові правила також передбачають зняття обмежень на провезення парфумів, туалетної води, кави та чаю (у межах встановленої максимальної суми для товарів), збільшення права на безмитне ввезення вина з 2 до 4 літрів, введення обмежень на ввезення пива в обсягу 16 літрів. Крім того, нові правила передбачають можливість для країн-членів ЄС скорочувати максимально допустиму кількість дозволених до ввезення сигарет з 200 до 40.

Приватні гелікоптери на кордоні

Словацько-український кордон будуть стерігти приватні гелікоптери. На основі підписаної угоди

Міністерство внутрішніх справ Словацької Республіки орендуватиме три гелікоптери пражської фірми „ЕНС service“, власником якої є Антон Корба – член СНП (Словацька національна партія) в Пражському краї. Міністерство буде користатися приватними вертольотами доти, поки не купить власні, у зв'язку з чим було оголошено конкурс на їхню купівлю.

Українське ТБ про словацьку юстицію

Перший канал українського телебачення на початку грудня знімав у Словаччині фільм про словацьку юстицію. У фільмі для Міністерства юстиції України, правдоподібно, появиться також справа Романа Червенки, який в січні ц.р. обікрав банк (вкрасти йому вдалося близько 5600 євро). Справа Червенки цікава передусім тому, що очікується, що на основі закону „три рази і досить“ його буде засуджено до довічного ув'язнення.

Цей випадок цікавий і тим, що Червенкові вдалося втекти через вікно туалету лікарні, куди його поліція привезла. Зловити в'язня вдалося випадково, чотирма місяцями пізніше, коли він потрапив в аварію і після гонитви поліція зловила його на дереві.

Українські журналісти були єдині, кому було дано дозвіл знімати судовий процес, чим вони, можливо, несвідомо допомогли словацьким

колегам, яких спочатку голова сенату відмовився впустити до зали. Погодився тільки після того, як вони почали посилатися на присутність українського штабу. Для Першого каналу більше ніж сам в'язень був цікавий факт, що на суд його привіз ескорт. Червенко твердить, що невинний і не погоджується з покаранням. У зв'язку з відсутністю засідателя процес перенесено на 14 січня 2009 року.

За незаконне працевлаштування – п'ять років

➤ Новий карний закон Чеської Республіки, що повинен увійти в дію 1 січня 2010 року, передбачає за незаконне працевлаштування іноземців позбавлення волі терміном до п'яти років. Нагадаймо, що нині за такого роду діяльність загрожував щонайбільше штраф розміром до двох мільйонів крон.

А у випадку допомоги іноземцеві незаконно отримати дозвіл на проживання (йдеться про випадок, коли така фізична чи юридична особа візьме за цю допомогу гроші) загрожувє позбавлення волі терміном до восьми років. Даний закон, який вже пройшов голосування в Парламенті і нині чекає лише на добро Сенату та підпис президента, було прийнято передусім з оглядом на діяльність нелегальних структур і він стосуватиметься передусім їх. Карну відповідальність за іноземця, нелегально влаштованого на роботу в ЧР, даний закон не передбачає і зосереджуються на покаранні передусім угруповань клієнтського характеру. В Чехії найбільший відсоток нелегальних працівників становлять українці, за ними йдуть монголи і росіяни.

13 „іноземних“ хвороб

➤ Зелені карти для іноземців, тобто працевлаштування громадян інших країн в особливому режимі, ще й не починали діяти, а вже планується новелізація закону, який передбачає їхнє введення. Депутат від партії ODS Борис Щасни пропонує обов'язкове обстеження іноземців, наприклад, на туберкульоз, сифіліс чи СНІД. Наразі підтвердження про те, що іноземець не хворіє жодною

небезпечною інфекційною хворобою обов'язкове лише тоді, коли існує серйозна підозра у захворюванні. Якщо пропозиція новелізації пройде в парламенті, можливо, нововведення почне діяти із середини наступного року.

Зелена карта – це особливий режим працевлаштування, який поєднує в одній заяві та в одному документі як дозвіл іноземцеві на працевлаштування, так і дозвіл на перебування на території Чеської Республіки. До списку хвороб, пропонує новелізацією належать туберкульоз, сифіліс, СНІД, гепатит А, В, С, Е, дифтерія, краснуха, коклюш, кір, паротит, проносні захворювання. У випадку виявлення однієї з цих хвороб лікувальні заклади повинні іноземця лікувати. Позитив для Чеської Республіки буде в тому, що особа не поширюватиме захворювання в місці перебування чи праці. Далі таким іноземцем повинна буде зайнятися Поліція для іноземців.

КИЇВ

та інші міста України

від 6 990 крон

МОСКВА	від 3 390 крон
БАКУ	від 8 900 крон
ТБІЛІСІ	від 8 000 крон
АЛМАТИ	від 8 250 крон
ШАНХАЙ	від 10 900 крон
ДЕЛІ	від 9 000 крон
ПЕКІН	від 7 000 крон
БАНГКОК	від 9 000 крон

Ціна квитка в обидва боки без аеропортних такс та зборів

Офіс у Празі:
Husova 5
110 00 Praha 1
Тел.: + 420 224 248 828
+ 420 776 676 709
e-mail: aerosvit.prg@volny.cz

Каса в аеропорту:
Тел.: + 420 220 115 332

www.aerosvit.com

Федор Віцо: „Українці русинів охочі терпіти як галузку українського дуба“

ФЕДОР ВІЦО (1944) – відомий карикатурист, активний русинський діяч. Свої роботи почав публікувати у часописі „Roháč“, на сторінках якого оживляв словацького народного героя-розбійника Яношіка (цей серіал виходив кілька років під назвою „Dereš“), публікував і в інших періодичних виданнях, наприклад, „Aréna“, „Mosty“, „Bumerang“, „SME“ та „Lidové noviny“. Друкувався також і в українській періодиці, що виходила в колишній Чехословаччині, наприклад, „Нове життя“ та „Дружно вперед“. Нині співпрацює із русинськими виданнями і, крім іншого, є заступником Медіальної ради „Русинської оброди“ в СР. З 1995 року є організатором міжнародного конкурсу карикатур „Zlatý súdok“ („Золота бочечка“). Готує до друку книгу своїх робіт „Dereš“, перше видання якої в 1969 році спричинило заборону публікуватися. Один з акторів документального фільму „Iné světy“ („Інші світи“, 2006, реж. М.Шкоп) та „Осадне–Брюссель–Осадне“, робота над яким днями завершується.

Федор Віцо любить дискутувати, цікавиться різними справами, а на папері він – майстерний карикатурист. У лаконічний спосіб, одним реченням, він вміє висловити те, на що в інших пішло б кілька сторінок. Русини відверто тішаться його роботами, а от українцям його гумор не завжди до смаку.

Як ви перейшли від різьблення по дереву, яке вивчали в середній школі, до карикатури?

У відділ різьбярства братиславського художньо-промислового технікуму мене направили, і якби я був могутнішою статури, то опинився б серед каменярів. Карикатури я почав малювати вже під час навчання. Вже тоді я забігав з малюнками до редакції „Roháč“ (словацький гумористично-сатиричний тижневик – І.Г.), що була неподалік школи. Інтерес проявився самовільно, оскільки цей вид вираження напевно детермінований способом споглядання світу і, на мою думку, його не можна навчитися, хіба, може, вдосконалювати досвідом.

Якщо ви почали займатися карикатурами, коли вам було 15 років, то чого саме вони стосувалися?

Тоді я був спортсменом. Я навіть грав за братиславську студентську футбольну команду „Slovan“, і саме це якось відбилося на перших ідеях. Про якусь серйозну зустріч з політикою та її наслідками мені тоді навіть не снилося.

У вас є досвід з державною цензурою. Як ви сприйняли заборону публікуватися в 1969 році?

В певному сенсі я її сам спровокував. Тобто, було ясно, що в період нормалізації деякі прояви не будуть пробачатися. Однак я на те не звертав уваги. Більше про це говорю в новому книжковому виданні розбійницького серіалу DERES, яке готую до друку, і яке вперше вийшло в 1969 році, а згодом було знято з продажу, а серіал з його автором було ліквідовано.

З політичною карикатурою ви працюєте і нині. До якої міри обмежуєте себе автоцензурою?

Почуття внутрішньої цензури в мене нема і думаю, що нині її не мусить мати жоден автор. Правда, якщо він не зв'язаний з політичною партією, тобто не упереджений в ставленні до протилежного боку політичного спектра. Але такий автор не може бути добрим карикатуристом.

Після 1975-го ви працювали в редакції „Нового життя“, тобто були, як то кажуть, і на „другому березі“. Що стало причиною того, що ви перейшли до русинів?

В редакції „Нового життя“ я не працював, але після звільнення з місячника „Дружно вперед“, де я був художньо-технічним редактором, мені після певного часу дозволили публікувати в середовищі мого колишнього роботодавця, і я вибрав „Нове життя“ через його тижневу періодичність. І на його сторінках я майже 10 років публікував серіал „Ілько Сова з Баюсова“. Між іншим, цей серіал теж зупинили, виставку серіалу в Будинку чехословацько-радянської(!) дружби в Братиславі було ліквідовано незадовго до відкриття – а це вже був 1984 рік... Про „береги“ я не хотів би розводитися. Можу сказати хіба те, що Ілько Сова розмовляв русинською, тоді ще не кодифікованою мовою.

Колись ви казали, що з русинами ідентифікувалися тому, що це „пригноблений“ народ. Гадаєте, в порівнянні з іншими меншинами в Словаччині русини знаходяться в складнішій ситуації?

Я це трохи уточню, коли скажу, що русини були в Словаччині після Другої світової війни адміністративно зліквідовані. Ті, що прийняли проукраїнську орієнтацію, політично й соціально з цього профітували і прагнуть цього й сьогодні, наприклад, шляхом паразитування на русинській культурі. Те, в якій ситуації перебуває та чи інша меншина Словаччини, можна оцінювати з різних точок зору. В кожному разі, русинів після певного часу знову акцептують, а як вони цю дійсність використовують, залежить перш за все від них самих.

У 2002 році ви виступали кандидатом у Національну раду СР як член Словацької Мадярської Коаліції. Чим була їхня програма для вас цікавою як для русина?

Я не був кандидатом СМК, а лише прийняв пропозицію бути в списку

кандидатів (до того ж на місці, яке не мало шансів бути обраним) СМК за русинську меншину. Йшлося радше про символічне декларування співпраці меншин, що мало відбитися в майбутньому в просуванні прав меншин взагалі.

В такому разі, чи має нині русинська меншина намір створити власну політичну партію?

Думаю, що нарешті треба вирішити дійти до цього кроку.

А коли в 2006 році ви спробували кандидувати на пост мера Пряшева, скажіть, які принципи зміни чекали б місто у випадку, якби вам це вдалося?

Я не розраховував на перемогу, а бачив у цьому можливість висловитися перед виборами з приводу наболілих питань міста. Наприклад, усі мери вже кілька років говорять про потребу закритого басейну. Причому останній міський басейн з медичними послугами в центрі Пряшева, який збудувало місто (і який вважається державним майном) – продало саме місто, і сьо-

годні в басейні продаються шафи й килими...

У фільмі Марка Шкопа „Iné svety“ режисер титулує вас як „народного будителя“ і чоловіка села Чабини, де сцена знімається, з ним абсолютно погоджуються. Чи ви з ними погоджуєтесь?

Я сам та багато інших активних у русинському русі є обмежені часом та іншими обставинами... Але люди й усупереч тому бачать, хто є на їхньому боці і бажає їм добра.

В тому самому фільмі вас показано і в ролі тренера дитячої футбольної команди, більшість якої складають цигани. Це можна вважати одним із доказів того, що вам імпонує бути на боці меншини? Як ви почали тренування, і чому це припинилося?

Ця команда учнів була продовженням дорослої футбольної команди „Karpatia Prešov“, яка розпалася після того, як її в парадоксальний спосіб звинуватили в українському(!) націоналізмі. Гравці, здебільшого студенти вузів, які походили з русинського середовища, отри-

мали вибір: або школа, або „Karpatia“. Тоді найбільше грало малих циганів через те, що я висував засадю, що в мене гратимуть лише ті, хто хоче і вміє. А все закінчилося через те, що деякі старші цигани, які тих хлопців ні разу не бачили в грі, звинувачували мене, що я хлопців зловживаю та заробляю на них...

Як на вас, яке значення мала кодифікація русинської мови, за яку русини енергійно боролися, якщо в школах вона практично не вивчається?

Це дуже повільний процес і він будується на руїнах. Але якщо б русинська мова не кодифікувалася, її неможливо було б вивчати навіть суто теоретично. До речі, якою мовою до нині здобували освіту словаки, якщо після виникнення 1-ої Чехословацької Республіки їм навіть словацьку мову мусили викладати чехи?

Але ж у словаків на той час була лише одна літературна мова, а в русинів сьогодні принаймні чотири кодифіковані варіанти. А на прагматичне запитання, куди вони

Русини як національна меншина в СР почали висувати себе аж наприкінці 90-х. Як ви особисто сприймали цю справу?

Я б виправив початок питання так, що русини ПОВТОРНО почали висувати себе в Словаччині тільки наприкінці 90-х. А сприймав я це позитивно – з усвідомленням, що це не буде прямолінійний процес, тому що було ясно, що до нього залучаться з власними намірами досвідчені ідеологи з відновленої організації з шизофренічною назвою Союз Русинів-Українців (це щось як собачо-кіт Карла Чапека).

Тоді чим, на вашу думку, відрізняється посередній словацький українець від русина?

„Русинська оброда“ офіційно декларувала інтерес до співпраці з українцями. Але той „посередній словацький українець“, як його називаєте, якось не хоче стати членом (кришталевим?) чистої української організації, тому й „Русинська оброда“ не має з ким вести переговори. Оскільки існує згаданий та всеохопний Союз русинів-українців, напевно їм вистачить вести переговори самим із собою від імені всіх. Тобто і про нас і без нас.

В чому конкретно вони хотіли співпрацювати?

Практично ні в чому. В цій ситуації вони (українці – І.Г.) нас (русинів – І.Г.) охочі терпіти, але лише як галузку українського дуба, а русинську мову як українську говірку на основі тотального (чи тоталітарного?) наукового погляду, що русин – це стара назва українця. Це ж чудово, правда? А що сказати про чехословаків, малоросів і т.п.?

Як ви гадаєте, чи буде розвиватися дискусія про створення русинської автономії на Західній Україні?

Для такої дискусії потрібно якнайширше зацікавлення цією темою. Та й це ще не означає, що дискусія буде результативною, тобто, що ті, які дискутують, про щось домовляться.

Чого сьогодні потребують словацькі русини?

Русини вже поволі доходили до стану клінічної смерті. Треба зробити все для того, щоб пацієнт знов прийшов до тями і щоб йому повернулася історична пам'ять.

» збираються податися зі своєю мовою, вони відповідають, що й сьогодні, майже 15 років після кодифікації, більшість з них зголошується до словаків, дітей посилають в словацькі школи і вдома з ними розмовляють по-словацьки. Вистачить подивитися на результати перепису населення. А коли їх попросять в ТБ або фільмі презентувати себе улюбленою піснею, то залунає українська, або, як її соромливо, проте обізнано, називають – галицька. Не втрачається таким способом ідентичність русинів?

Кодифікація русинської мови відбулася в 1995 році. Не знаю, про які „принаймні“ 4 кодифіковані варіанти говорите. Русини підуть зі своєю мовою приблизно туди, куди й українці. А відповідь на оте прагматичне питання є трохи іншою, лишень треба бути між людьми і слідкувати за статистикою, яка говорить, що кількість русинів за останнім переписом зросла найбільше. Відсотки кількості русинів різко підвищилися зокрема коштом українців і русинів, які до того часу зголошувалися словаками. Знаємо, чому. Це не треба пояснювати. Подивіться на недавню історію. А щодо пісень на радіо та телебаченні – це настільки некаваліфіковано, що на це навіть не можна відповісти. Звідки у вас така інформація?

Маю на увазі ті, які були офіційно визнані в Словаччині, Польщі,

Воєводині та на Закарпатті. Щодо конкретних прикладів – в середньому кожна друга трансляція меншин (радіо, ТБ) є доказом цього. Врешті-решт, і у фільмі „Iné svetý“ це твердить русин, який „ніколи в житті не буде соромитися за своїх предків“.

Не висловлююся від імені світового русинства, включно з русинами колишньої Югославії, які законсервували свою мову такою, якою її хотіли мати і їх там повністю респектують. Але вони відчують себе русинами, а ми (і ніхто інший) не маємо права в це втручатися. Між іншим, і в нас, у Словаччині, це задекларовано конституцією. Що стосується передач національних меншин – так, кожна друга – українська, причому редактори русинського походження відверто паразитують на русинах та русинській культурі. Я цілком їх розумію, бо інакше вони б не заповнили час трансляції. А наведений приклад з фільму принаймні смішний та притягнутий за волосся на лисій голові. Щодо пісень, я не вважаю себе сліпим націоналістом, який би зневажав всі культури навколо себе, в тому числі й українську з її піснями. А якщо пісня звучить на бажання слухача в рамках концерту для ювілярів, то тут взагалі нема про що дискутувати і не лише я, але й будь-яка нормальна людина не робила б з цього проблеми. А нормальним себе все ще вважаю.

Ішов тим лісом Дід Мороз...

► Діти, як відомо, вміють плакати з різних причин – треба й не треба. Зокрема, моя дочка, як була маленькою, двічі плакала через Діда Мороза. Або навіть тричі. Вперше – коли щедро загримований актор самодіяльного театру з'явився у нас вдома і натренованим басом пообіцяв мішечок цукерків за віршик на дзиглику. Дід Мороз пішов собі, а я ще хвилинок не міг вмовити перелякану дитину вилізти з-під канапи. Друга істерика спіткала нас у цирку. Діда Мороза там, щоправда, не було, але був дуже подібний до нього клоун з такими ж ненатуральними носом і сміхом. Видно, у малолітній дитині асоціативне мислення. Нарешті третій плач моєї дочки був, можна сказати, філософським. Оскільки їй на той момент вже виповнилося сім років, я вирішив поговорити з нею як з дорослою.

„Розумієш, – сказав я, – Діда Мороза вигадав у 1935 році падлюка Постишев. Незадовго до цього він саме прозвітував Сталіну, що операція з винищення українського селянства успішно завершена, і трохи занудгував. Ну і щоб якось розвіяти нудьгу, Постишев запропонував замість забороненої різдвяної ялинки встановити новорічну. А до неї вже замість Миколая і Діда Мороза підтягнувся: „Він зайчика-стрибайчика у торбі нам приніс“. Тобто твої, доню, асоціативні ряди глибинно дуже правильні: Дід Мороз – це і є советський клоун, тільки – на відміну від справжнього клоуна – його взагалі немає. З іншого боку, той язичницький Мороз, якого слов'яни знали ще у дохристиянські часи, був страшною і небезпечною потворою, жодних подарунків він не розносив, а навпаки – сам збирав данину. Розумієш?“ – „Розумію, – схлипувала дочка, – але все одно шкода. Чого було відразу не сказати?“

А власне: чому я сім років підтримував цю типово українську шизофренічну гру, в якій одночасно фігурували і Святий Миколай, і советський Дід Мороз? Бо вона типова? Навряд чи. Адже одним з моїх улюблених занять віддавна є стібання саме з типової „паралельності світів“, які загадковим чином співіснують у головах моїх дезорієнтованих співвітчизників. Бо моїм співвітчизникам якось не заважає, що біл-борди з Шухевичем можуть

стояти, скажімо, на вулиці Червоноармійській, що пам'ятник Леніну може вказувати рукою на комерційний банк, що День Збройних Сил України і День Захисника Вітчизни – це два різних дні, зрештою, що Христос у нас народжується щойно через тиждень після того, як ми вже відсвяткували у піст початок такого-то року від Дня Його Народження... То чому ж мені до певного часу не спадало на думку навести лад з Миколаєм і Дідом Морозом?

Мабуть, ось чому. У моєму власному дитинстві відносно мирно – як Брежнев з Ніксоном – уживалися партійний дідусь і віруюча бабуся: він не забороняв їй молитися, вона не перешкоджала йому слухати пленуми ЦК КПРС. Я любив їх обох, відповідно, діставав подарунки і від Миколая, і від Діда Мороза. Не маючи наміру влаштовувати тут актів автопсихоаналізу, скажу лише, що, ставши батьком, я, здається, за інерцією підсвідомо вирішив: дві приємності – краще, ніж одна, хай дитина тішиться. З приємностями взагалі боротися значно важче, ніж з неприємностями.

Усе б воно нічого, якби роки за два після викриття Діда Мороза дочка не підійшла до мене з новим запитанням: „А що у такому разі з Миколаєм?“ – „З Миколаєм зовсім інша історія, – відповів я, – ось дивися: Миколай Мирлікійський, народився напри-

кінці III століття у Патарі, отримав великий спадок від батьків і таємно роздавав його бідним, вважається покровителем...“ – „Я питаю про інше, – перебила дочка, – хто особисто мені подарунки під подушку кладе?“ – „З подарунками не все так однозначно. У певному, так би мовити, духовному сенсі...“ – „Ясно. Коли в мене будуть діти, я їм відразу скажу всю правду“.

Цікаво, як її переконати не робити цього? Тобто не руйнувати передчасно ілюзій, які життя і так згодом зруйнує, бо власне в такому руйнуванні і полягає його сутність. Але саме тому, вступаючи в нього, ми мусимо мати цих ілюзій якнайбільше – щоб життю на довше вистачило роботи. Якби йшлося лише про Святого Миколая, я б, можливо, пояснив дочці, що міф і брехня – це далеко не одне й те саме, і що існує велика різниця між правдою фактичною і правдою міфологічною, і що міфологічна правда набагато надійніша, бо факти змінюються щодня, а міфи складаються на віки... Але, на Бога, що я їй скажу, якщо вона злопам'ятно запитає про червонолицього (і то зовсім не від холоду) московського агента „Діда Мороза“? Єдина моя надія – що дочка не буде надто поспішати з обіцяними дітьми і дасть мені ще трохи часу обдумати все як слід.

Олександр Бойченко, Чернівці

Слов'янська політика без романтичних елементів

Тим часом падіння симпатій до української еміграції у центрі проявилось у відчутному зменшенні державної допомоги. У 1925 році були обмежені щедрі стипендії для українських студентів, що мали польські паспорти, із попередженням, що стипендії будуть виплачуватися лише до кінця академічного 1925/26 року. Український громадський комітет у Чехословацькій Республіці, уповноважений допомагати емігрантам у цивільно-правовій сфері та розподіляти державну допомогу, зазнав ще більшої втрати: у серпні 1925 року міністерство закордонних справ повідомило спілку про те, що на підставі наказу уряду про обмеження та ліквідацію допоміжних заходів росіянам та українцям подальша допомога комітету надаватися не буде, „оскільки вважає цілі його діяльності досягнутими, а подальше його існування зайвим“; у іншому листі міністерство сповістило, що вважає діяльність комітету завершеною, і що все рухоме майно має бути передано Українському соціологічному інституту в Празі.

Яскравим прикладом є свідчення О. Шульгіна, який у якості міністра закордонних справ паризької УНР попросив у жовтні 1926 року аудієнцію у Масарика, але з дипломатичних причин був прийнятий лише керівником канцелярії президента Пршеміслом Шамалом: „Я хотів почути думку пана президента стосовно тіснішої співпраці тутешніх чехословацьких кіл з нами. Відчуваємо – при всіх можливих контактах та попри те, що уряд і окремі

особи нам усіляко йдуть назустріч і нас підтримують – все ж таки якийсь холод і, можливо, непорозуміння, особливо у порівнянні з тим, як ставляться до росіян“. Шамал відповів ухильно: „Я звернув його увагу (...), що мабуть є часткова провина і українських студентів та професорів, які, незважаючи на те, що довгі роки тут живуть, майже не говорять чеською. Правдою є, що це перешкода більш-менш механічна, але перешкода, яка можливо означає більше ніж ми думаємо“.

Малоруський плуг

Там, де у світі статистики і пересічні очі помітили падіння симпатій, праві сили не переставали вбачати „масонський вплив політики Граду“, який за наші гроші гострить клинки, „що встролюються у цілісність Росії“. „Не є таємницею, що з державних коштів – з „руських акцій“ підтримуються не лише росіяни, але значна частина цієї дотації прямує до їхніх противників: українських сепаратистів з Галичини та Малоросії. Загальновідомим є факт, що організаційний центр та диригенти цього антислов'янського руху знаходяться в Берліні (...) і було би зрозумілішим, якби вони утримувались виключно звідти“.

1926 рік приніс виразне протистояння між двома чільними представниками чехословацької політичної сцени – Бенешом та Крамаржом. Перший опублікував у журналі „Slovanský přehled“ серію „Проблеми слов'янської політики“, де зводив порухунки зі старими слов'янофільськими

концепціями та новослов'янським рухом. Вимагаючи проведення реальної слов'янської політики без романтичних елементів, автор непрямо цілив у Крамаржа, який у ці місяці активно виступав проти дипломатичних зусиль міністра у напрямку визнання радянської Росії. Крамарж спочатку відповів у друку, а потім у своєму творі „На оборону слов'янської політики“, в назві якого він парафразував статтю Бенеша. Лідер національних демократів дорікнув Масарикові та Бенешові невдячність до Росії та безсердечним ставленням до російської еміграції, яку вважав носієм наступної російської державності. До своєї атаки він логічно долучив і українців, яких, на його думку, чехословацька політика буквально плекала, чим ускладнювала наше ставлення до Росії. Чеське українство було в очах Крамаржа поганим прикладом для чесько-словацького зрівняння у правах; воно не поєднувалось з вимогою єдиного чехословацького народу, оскільки самі українці були проти російської єдності. В університеті, який ми для них створили (мався на увазі Український вільний університет), мовляв, проповідували ворожість до Росії, яка нам не простить, якщо через відокремлення України втратить Чорне море. Знову без будь-якого уточнення Крамарж послужився анекдотом про вигнання одного професора з вищої господарської школи (у м. Подебради), який дозволив собі вжити термін „малоруський плуг“ замість „український“.

Крамарж навіть прирівняв чехів до більшовиків, які українцям допомагали здійнятися на ноги (це була атака на т.зв. коренізацію, що відбувалася тоді в радянській Україні – тобто національне „повернення до коріння“). „Про те навіть не говорячи, що Росія ніколи не торкнулася б до Підкарпатської Русі, тоді як українці не вагалися б, щоб рекламувати її для себе“.

Однобічні царські уявлення

Як і можна було очікувати, Крамарж зі своїм звинуваченням стикнувся у наукових колах з критикою. Визначний русист Ян Славік відзначив, що автор, який виходив з „однобічних царських уявлень“ про те, що Росія буде сильною тоді, коли буде єдиною, не зміг подолати переконання, що український рух є злочинним та штучним витвором кількох осіб. Заступився рецензент і за Масарика та Бенеша. У їхніх поглядах, на його думку, Крамарж шукав не об'єктивні міркування, а лише особисті мотиви.

Парадоксально, що есе Крамаржа, хоч і написане під впливом особистих причин, дочекалось визнання від Микити Шаповала, який незадовго до своєї смерті сформулював свій погляд на уявне українофільство офіційної чехословацької політики. Крамаржа він оцінив принаймні за відвертість, тоді як стаття Бенеша його провокувала від самого початку. Шаповалу довелося спростувати вже перший пункт, згідно з яким всі слов'янські народи, за винятком лужицьких сербів, отримали після війни незалежність (між іншим, таким же недоглядом провинився і Масарик у розмові з Карлом Чапеком для газети „Lidové noviny“). А що українці? – запитував Шаповал. Хоч і визнав, що Бенеш мав рацію у питанні панславізму і в тому, що про слов'янську політику говорив, як про політику революційну і демократичну, але невдовзі спіймав його на логічному протиріччі. Бенеш вважав необхідною умовою справжньої недавньої слов'янської політики скасування існуючих державних кордонів великих імперій, однак це вже виконала Велика війна. Шаповал дивувався, чому у питанні українців Бенеш від цієї вимоги відступив. Якщо він зараховував українців до теренів Росії з тим, що етнічна суть спору і відмінність українців від великорусів є ще неясна, не було приводу тоді вимагати для них автономію. Якби ж їм була надана автономія, то нічого не стояло б на перешкоді тому, щоб визнати українців окремим народом.

Прага сідає за кермо Євросоюзу

➤ З 1 січня 2009 року Чехія стане на півроку головуючою країною Європейського Союзу. Голова чеського уряду Мірек Тополанек іде на зміну амбітному президентові Франції Ніколя Саркозі, який ніяк не може змиритися з тим, що „далекі і дикі“ чехи будуть керувати структурою, яку саме Франції і йому особисто вдалось підняти на вищий рівень. Все це є причиною докорів і публічно висловлюваних сумнівів щодо того, чи Чеська Республіка та її уряд, ослаблений різними кризами, зможе півроку керувати ЄС.

Останній закид Саркозі пролунав у Європарламенті, де він висловив жаль з приводу того, що в Чехії прапори ЄС висять не на всіх будинках держустанов. Реакція Праги дає надію, що чехи все ж таки дадуть собі раду. МЗС нагадало Ніколя Саркозі, що прапори ЄС в Чехії – не його справа, і не справа ЄС, бо в законодавстві ЄС не прописано, де саме вони повинні чи не повинні висіти. В Празі сині прапори з зірочками майорять разом із чеським прапором на будинку уряду, МЗС і більшості міністерств. Однак їх немає на будинку Сенату, голова якого не вважає це доцільним, і над Празьким Градом, який на критику Саркозі відреа-

Зліва: Голова Європарламенту Ганс-Герт Потерінг та чеський прем'єр Мірек Тополанек

гував заявою, що Град над Прагою є символом чеської, а не європейської державності. Адже володар Граду, президент Вацлав Клаус, як відомо, належить до найбільших євроскептиків і є одним із найбільших критиків досі не ратифікованого Лісабонського договору. Голос президента Клауса звучить в Європі і в Чехії досить немилозвучно. Його переважно популістські погляди щодо ЄС не поділяє ані більшість чеських політиків, ані більшість населення. Але головне те, що до чеського головування в ЄС Клаус не має майже ніякого стосунку. Адже лише прем'єр ЧР Мірек Тополанек матиме аж до кінця червня 2009 року всі повноваження проводити переговори з Ірландією з приводу повторного проведення референдуму про Лісабонський договір, переговори про майбутнє членство Хорватії в ЄС, вирішення напруження і стагнації в Боснії, а також переговори з Україною про її часто згадувану, але поки що ще дуже далеку перспективу членства в ЄС.

Богдан Колчак, Прага

Олександр Майборода: „Нас поки рятує те, що від Закарпаття до Росії дуже велика відстань”

Про русинський сепаратизм, російський слід і керівну еліту Закарпаття ми порозмовляли із заступником директора з наукової роботи Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України Олександром Майбородою.

Пане Олександр, як ви вважаєте, чи наявний в Україні русинський сепаратизм?

Сепаратизму, звісно, немає. Є невелика група людей, які хочуть переконати всіх русинів, що ті не є українцями, а є окремим етносом. Так само як словаки, угорці, українці, росіяни тощо. Кількість таких людей дуже невелика, вона була невеликою й дев'ять років тому. За переписом 2001 року русинами себе назвали десять тисяч людей, але насправді ж людей, які є русинами по суті, є сотні тисяч. Вважається, що їх приблизно тисяч вісімсот, всі вони, за винятком десяти тисяч, при переписі назвали себе українцями. Тому сказати, що десять тисяч можуть організувати якийсь сепаратистський рух, не можна. Крім того, вони не декларують, що вони хочуть відокремитись: формально таких положень в їхніх заявах нема. Вони домагаються тільки автономії, виправдовуючи це тим, що русини є окремою нацією в складі України. А оскільки практично всі вони при переписі визнали себе українцями, жодних етнографічних чи етнічних підстав для автономії немає. Вони апелюють до того, що 1939 року була проголошена Карпатська Україна, і вони хочуть її відродити. Річ в тім, що ця Карпатська Україна була проголошена в межах Словаччини. В межах України такого утворення не було. І до Радянської України приєднувалося просто Закарпаття як територія. Відповідно, правових підстав домагатись автономії нема. Тому це рух людей, які хочуть використати такий фактор у політичній грі. Можна тільки здогадуватись, що є певні сили і в Україні, і за її межами, які зацікавлені в постійному підігріванні цього питання.

Йдеться про російський слід?

Йдеться про якісь симптоми. Для нас не зовсім все ясно – акції втаємничені, прямих доказів немає. Але є симптоми, які можна побачити в риториці цих людей. Ми умовно називаємо їх „політичні русини”.

Річ у тім, що серед русинів були і є дві течії: русинофільська і українофільська. Перша стояла за те, що русини окремий народ. Українофільська – що русини є своєрідною етнічною спільнотою, але частиною українського етносу, так само як гуцули, лемки, бойки. Це своєрідна етнографічна група, що, безумовно, треба враховувати (мовні, лінгвістичні, культурні особливості). І серед русинофілів (оскільки загальний русинофільський рух не ставить політичних проблем), є невелика група, які на підставі того, що русини є окремим етносом, доводять своє право на окремий статус. Тому умовно їх називають політичні русини. У своїй риториці вони не тільки відокремлюють себе від українців, але наголошують на єдності з Росією, що вони нащадки Русі і продовжують духовні традиції саме Русі. За цим читається, що вони ближче до Росії. Їхня риторика така: вони – окремий від українців народ, але, з другого боку, ближчий до Росії, оскільки Росія є фактично спадкоємцем давньої Русі, адже вона зберегла самоназву.

Звісно, можна подивитись на це як на певний симптом певних зв'язків. Однак це вже справа інших відомств. Безумовно, Росія зацікавлена в утворенні в усіх державах колишнього Радянського Союзу кризових точок, аби мати можливість втручатись. Так само Росія озброїла південних осетинів, абхазів, придністровців і так далі.

На своїй території вона таких кризових точок не потерпить (Росія це продемонструвала, коли кров'ю залила Чечню), але коли йдеться про інші країни, тут вона виступає в ролі захисника співвітчизників. А співвітчизниками вона називає всіх російськомовних або психологічно, культурно близьких до Росії. Тобто, можна захищати цих десять тисяч людей, якщо вони оголосять себе частиною Росії, або (є такий термін) „руського міра”. Це певна абстракція, це ті, хто відчуває близькість до російської мови, культури. Крім того, треба мати на увазі, що, можливо, в цьому зацікавлені і держави західніше від України.

Справді, свого часу чимало говорили про зацікавленість Закарпаттям політиками зі Словаччини чи Угорщини.

Так, вони також зацікавлені в розгортанні такого руху, спочатку автономістського, потім сепаратистського. Чому я так думаю? Тільки заради розширення своїх впливів, щоб Закарпаття як геополітичний плацдарм за Карпатами ніколи не належав євразійському світу. Якщо раптом в Україні переможуть сили, які підуть на зближення з Росією, дуже не хотілось би, щоб Закарпаття стало таким плацдармом. Адже свого часу Сталін приєднав Закарпаття з цієї точки зору, а не тому, що він страшно опікувався долею місцевого народу.

Цілком можливо також, що є певні політичні сили всередині Закарпаття. Тому що обласна Рада ставила неодноразово некоректні питання.

Мене власне здивувала підтримка русинського руху з боку окремих членів „Нашої України”.

Річ не тільки в цьому. Обласні лідери на

Закарпатті і керівна еліта Закарпаття вважають, що Закарпаття занадто заселене вихідцями з інших областей, які не дають можливості для просування місцевих кадрів. Це перше. По-друге, вони вважають, що не можуть сповна скористатись своїми ресурсами, оскільки все привласнює центр. Через це обласна Рада не один раз приймала рішення (спочатку зверталась до ВР визнати русинів окремою національністю) про внесення національності „русин“ до реєстру національностей Закарпаття. Але такого списку не існує. Подібний реєстр утворюється після перепису. Дійсно, десять тисяч назвали себе русинами. Під час перепису справді дали таку можливість, але вони записані як українська група в складі українського етносу. І тепер прагнуть довести, що вони не є частиною української нації.

Ясно, що в разі автономії місцеві політичні еліти стали би місцевою владою, місцевими магнатами, і подали від центру діяли б безконтрольно.

А що до позиції Павла Роберта Магочія з Канади, якого вважають ідеологом русинського руху?

Магочій відстоює точку зору, що русини є своєрідною етнічною спільнотою, але він був доволі обережний у висловлюваннях, сказавши, що, можливо, створиться окрема нація, а можливо, ні. Давайте подивимося, чи є тенденція до утворення такої нації.

Колись дійсно русини в складі Австро-Угорщини відокремлювали себе від усіх за допомогою самоназви русини. Чи означало це, що вони не були українцями? Річ у тім, що в ті часи вони могли справді стати окремим етносом. Якщо вони кудись їхали, називали себе русинами. В певний час, можливо, вони сконструювали собі цю самоназву і зараз нею користуються. І для угорців, словаків, поляків, хорватів вони були окремим народом. Ті русини, які переїхали в той час, дійсно законсервували себе як окремий народ по відношенню до всіх інших. А основна маса русинів, які залишились на Закарпатті, зрозуміли, що вони є частиною українського народу. Вони мають свій діалект, але діалект український, що визнало навіть Чехословацьке міністерство освіти на початку 20-х років. За побутом, за традиціями, за звичаями, вони своєрідні, але за основним змістовним наповненням це українці. Але така своєрідність є скрізь – на Поліссі, на Поділлі, на Галичині. Є своєрідності, які не руйнують спільної основи. І поступово все-таки перемогла українофільська

» течія. Безумовно, якби не було такого силового приєднання, то можливо самосвідомість розвивалася б в іншому напрямку. Але історично склалося так, і тепер достатньо сказати, що коли ви їдете поїздом „Київ–Ужгород“, і там їдуть мешканці Закарпаття, вони розмовляють практично тільки українською мовою. Хоча є десь діалектні особливості. Вони своєрідні, але розчиняються в українському культурному просторі.

Тобто, ви вважаєте, що немає підстав сподіватися, що під час наступного перепису з'явиться двадцять, тридцять, сорок тисяч русинів?

Важко сказати, річ не в тому, скільки людей назвуть себе русинами. Річ у тім, чи вони при цьому вважатимуть себе одночасно українцями, чи ні. Наш інститут вже кілька разів давав рекомендації Верховній Раді і владі, щоб при переписі або при будь-яких виборах провести опитування і поставити питання людям: ким ви себе вважаєте, тільки українцями, тільки русинами, чи одночасно і тими і другими. Я переконаний, що більшість назвуть себе одночасно і русинами, і українцями. Якби в них була можливість заявити про свою подвійну самосвідомість – загальнонаціональну і регіональну одночасно – це зняло б психологічну напругу. І в них не було би подібного вибору: або ти українець, або русин. Тому що в повсякденному житті вони русини. І ніхто в Києві цього не заперечує. Але вони такі ж русини як гуцули, бойки, лемки. Якби вдалося довести, що вони вважають себе одночасно і українцями, і русинами, підстави для політичного русинства зникли б, усім було б зрозуміло, що вони частина українського етносу. А так вони вважають, що їх примушують записуватися українцями, нав'язують українство. Але це не так: ким хочеш, тим себе і називай. Я думаю, справа не в тому, скільки людей назве себе русинами, а в тому, щоб остаточно переконатися: русини вважають себе частиною українського народу.

Чому тоді лише в цьому році так активізувалось русинське питання? Навіть у Польщі з'явилися скандальні публікації на зразок „Закарпаття – Косово 2“.

Причин декілька. По-перше, економічні труднощі. Коли такі виникають, на периферії одразу з'являються течії за вирішення проблем власними силами. Створюється ілюзія, що „якби я був автономним, я б вирішив усі питання

Національною меншиною може вважатись така етнічна група, яка не належить до української нації. Ті, хто належать, є етнографічною групою в складі української нації. Але на державному рівні треба завжди пам'ятати про своєрідність цього краю. І штучно не форсувати її на культурному рівні. Однак ці особливості не повинні бути підґрунтям для автономістських прагнень. А тим більше, для сепаратистських тенденцій.

сам“. Але Закарпаття автономно не може існувати.

Це не заважає закарпатцям вважати, що, наприклад, за рахунок транзиту газу, вони дадуть собі раду.

Але ж вся Україна не може вижити за рахунок транзиту, а вони думають, що маленький клаптик може. Там є потенціал, але який? Туристичний, рекреаційний, лікувальний. Є певний момент використання лісових масивів, але він обмежений природними умовами, вирубки мусять бути нормованими. І нарешті, територія Закарпаття не дуже сприятлива для сільського господарства, вона перезволожена, гірський ландшафт, рівнинна частина займає меншу частку. І тому думати, що Закарпаття зможе вижити в автономному режимі – це велика ілюзія. Інколи можна запалити людей подібною думкою, але потім експлуатувати їх цією ж ілюзією. Є така тенденція з боку безвідповідальних політиків. Що стосується вирішення проблем Закарпаття власними силами, питання мусить вирішуватись не у форматі автономії, а на основі розширення місцевого самоврядування.

Коли в 1991 році відбувався референдум про здобуття Україною незалежності, на Закарпатті поставили додаткове питання, на яке в більшості населення відповіло позитивно: „Чи згодні ви, щоб на Закарпатті створили спеціальну самоврядну територію?“. Але тепер ставити питання про самоврядні території недоречно. Зараз треба ставити питання, щоб в Україні загалом розширювались можливості для самоврядування.

Чому це важливо для України? Тому що місцеві території страждають від нестачі коштів, хоча мають чимало підприємств, великих і прибуткових. Але згідно із законодавством податки сплачуються за місцем реєстрації, а всі вони зареєстровані в Києві. В результаті київський бюджет переповнений, а місцеві страждають. Тому треба міняти оподаткування, щоб підприємства платили місцеві податки. Частина – в державний, а частину – в місцевий. Тоді б у місцевого самоврядування з'явилися кошти. Тобто проблема вирішується суто формальним шляхом. Можна назвати самоврядною територію, автономією, але на Закарпатті навіть підприємств немає, які могли б платити податки. Тому у місцевій владі повинно бути більше можливостей для залучення інвестицій, розширення транскордонного бізнесу. Ось що потрібне Закарпаттю. А формальний статус приведе до того, що місцеві мешканці залишаться беззахисними під владою місцевих вождів. І центр буде позбавлений таких вагомих потужних важелів впливу на ситуацію, бо автономія є автономією. Ми знаємо що являла собою Кримська автономія – розгул злочинності, повне розкрадання землі. З Києва дуже тяжко контролювати процеси. І місцеві мешканці вже страждають. Колись звинувачували кримських татар, а тепер виступають проти справжніх захоплювачів, адже тепер сотнями гектарів розкрадають. Те саме може відбутись у Закарпатті. І місцеві мешканці нічого не виграють.

А щодо загальних сепаратистських тенденцій в Україні? Пам'ятаємо небезпеку на початку 1990-х.

Серед населення масового руху немає, але на окремих етапах виникає, що провокується окремими силами. В Криму, наприклад, російська община Криму. Народний Фронт у Севастополі хоче, щоб Севастополь відійшов до Росії.

Були, скажімо, не сепаратистські, але з тенденцією до утворення анклаву

події в 2004 році на Півдні і Сході під час виборів. Тоді дійсно місцеві лідери вирішили налякати Україну перспективою утворення автономії, яка потім раптом могла відокремитись. І дійсно вони робили певні кроки – планували створення окремої банківської системи, наприклад. Але це робилось під час виборів, це був політичний хід. Він не був дуже серйозним на мій погляд. І ті, хто це робив, не робили всерйоз, оскільки найбільш палким промовцем за створення окремої республіки була Раїса Богатирьова, а сьогодні вона Секретар Ради Національної Безпеки і Оборони. Тепер вона повинна дбати про єдність країни. Парадокс, правда? А тепер подумайте, чи був це справжній сепаратизм? Це був політичний шантаж: якщо не оберете нашого кандидата, то ми вам покажемо.

Думаю, вони розуміють, що в складі Росії навряд чи зуміють зберегти свої позиції. Тому справжнього масового сепаратистського руху немає. Але ви знаєте, що в людей складається думка про події не за їхнім реальним змістом, а за тим, як це подається в засобах комунікації. Достатньо показати сотню людей з прапорами [які виступають]

про приєднання до Росії – журналісти скажуть про заповнену цілу площу, а насправді там стоїть кілька людей. Хоча насправді в Криму рух не масовий, це може бути використане зовнішніми силами як підстава. А потім важко буде доводити, так воно чи не так. Спочатку озброїли південних осетинів, знайшли проросійських лідерів. Ці лідери чудово знали, що будуть жертви серед їхнього народу, але після жертв їх обласкає Москва, що вони навічно закріпляться як місцеві князьки. І тепер вони можуть спокійно експлуатувати південних осетинів у власних інтересах. Хоча вони чудово знали, що Грузія не зможе спокійно погодитись із втратою своїх історичних земель. Але Москві потрібна була хоч якась підстава ввести свої війська.

Як я розумію, для грузинського сценарію в Україні підстав немає.

Чому ні? Цілком можливо! В Криму роздають російські паспорти! А якщо заявлять, що русини – частина „руско-го міра“? Росія почне їх захищати.

Що треба робити?

Спочатку дійсно треба провести

опитування (або як додатковий крок). Однак, в принципі, сотні тисяч людей, які в повсякденні називають себе русинами, при перепису назвали себе українцями. Нас поки рятує те, що від Закарпаття до Росії дуже велика відстань. Але цей конфлікт буде підживлюватись, щоб Україна мала постійно такого роду проблеми.

Тобто, наразі реально небезпеки з русинським питанням немає?

Ну, поки що реальної небезпеки немає. Тобто, сказати, що є масовий рух, проти якого треба боротись, який реально загрожував би розпаду України? Таких масових рухів немає. Але ви знаєте, що суспільна свідомість нестабільна. Вона може коливатись у своїй масі. Маса людей може робити спонтанні кроки. Тому будь-що може сколихнути на певний час певний регіон.

Пересічна людина може подумати так: а давайте дамо їм статус національної меншини. Чому б і ні?

Національною меншиною може вважатись така етнічна група, яка не належить до української нації – росіяни, євреї, поляки, угорці, болгар. Ті, хто належать, є етнографічною групою в складі української нації. Але на державному рівні треба завжди пам'ятати про своєрідність цього краю. І штучно не форсувати її на культурно-му рівні. Цей процес йде сам, спокійно й нормально. Дивіться, від 1944 року ще два покоління не пройшло, а вони майже всі називають себе українцями. Не треба штовхати і силою і кийками загнати їх обов'язково в уніфікований простір. Однак ці особливості не повинні бути підґрунтям для автономістських прагнень. А тим більше, для сепаратистських тенденцій.

Отже, по-перше, необхідно розширювати місцеве самоврядування. По-друге – заохочувати інвестиції. Тоді у місцевої влади з'являться реальні ресурси для вирішення проблеми. І третій момент – оподаткування, щоб регіони не сиділи без грошей. Поїдьте на периферію, подивіться, сільські, селищні ради, райради маленьких містечок сидять без грошей. У них немає можливості вирішувати свої проблеми. А коли проблеми не вирішуються, місцева влада апелює до того, що всі гроші забирає центр. Тоді народ починає проникатися думкою: треба подалі від центру. Необхідно, щоб влада на місцях почувала себе достатньо певною.

Тема:

З НІЗВІДКИ В НІКУДИ

* Добре подивіться на цей глобус: хіба бачите там якогось русина? Не бачите, правда? То ж я вам кажу, що на цьому світі жодні русини не існують

Московська адреса реаніматорів і покровителів русинства на Закарпатті

Наприкінці жовтня 2008 року засоби масової інформації України розповсюдили інформацію про те, що в Мукачеві відбувся Європейський конгрес проросійського „Товариства підкарпатських русинів“, на якому пролунала ультимативна вимога: до першого грудня 2008 Закарпатська облрада повинна надати національну автономію русинам Закарпаття в складі України, інакше вони готові проголосити власну державність.

» День 1 грудня пройшов на Закарпатті спокійно. На вулицях Ужгорода й інших міст області ніхто з політрусинів не вийшов на демонстрацію, домагаючись державності для „народу нізвідки“.

Зрештою, 1 грудня 2008 р. в Україні згадували 17-ту річницю всенародного референдуму, на якому понад 90% її громадян проголосували за державну незалежність. Тоді не пасло задніх й Закарпаття; за незалежну Україну проголосувало 92,6% дорослого населення області. Ультимативні вимоги закарпатських „невдоволених тутешняків“ вкотре виявилися спалахом соломи. Однак, питання про витоки новітнього політичного русинства, його ініціаторів і покровителів є надалі актуальним.

У цій статті я хочу звернути увагу читача на деякі, як мені здається, маловідомі широкій громадськості аспекти цього явища. При пильному погляді дедалі більше яскраво вимальовується картина московських ініціатив створення новітнього (політичного) русинства на Закарпатті і його постійної підтримки. Цей сепаратистський рух русинів народився в часі, коли „союз нерушимий“ розвалювався на очах. Кремлівська верхівка і партноменклатура в різних точках СРСР гарячково шукала способи зберегти свою керівну і спрямовуючу роль і цим самим врятувати себе. Саме тому було роздмухано вогнища конфліктів з кровопролиттям (Прибалтика, Придністров'я, Нагірний Карабах тощо). На Закарпатті для такого сценарію не було сприятливого ґрунту. Комуністам область служила вітриною мирного

співжиття різних національностей, начебто доказом правильності їхньої ідеології і політики. А коли розвал радянської імперії став невідворотним, професійні комуні-інтернаціоналісти, злякавшись вибуху прагнення народів СРСР бути господарем у своїй хаті, плюнули на гасло про „дружбу народів“. Закарпаття також треба було перетворити на зону нестабільності. Хутенько зорганізували жменьку русинських сепаратистів з місцевих, котрі бачили в цьому можливість реалізувати свої хворобливі амбіції. Їх підтримали деякі закарпатці, що трудилися на партійних посадах у Москві.

Забута дружба народів

9 лютого 1990 р. закарпатські комуністи звільнили Г. Бандровського з посади першого секретаря обкому КПУ. Його місце зайняв М. Волошук, котрий, частіше ніж до Києва, літав радитися до Москви і після повернення до Ужгорода обнародував нові ідеї. Через тиждень після його призначення в Ужгороді організувалося „Общество карпатских русинов“ і 21 лютого того ж року товариство вже було зареєстровано. Нагадаймо, що обласній організації Народного Руху комуністи в реєстрації відмовляли півроку. Новостворене „Общество“ з першого дня почало кричати про насильницьку українізацію закарпатських русинів і виступало проти „галицького екстремізму“, читай – проти національно-патріотичної діяльності демократичних громадських об'єднань.

Виникає запитання, чому комуністи Закарпаття швиденько забули про ін-

тернаціоналізм, дружбу народів і зробили ставку на політичне русинство? Може, цю ідею підкинув їм заокеанський „спеціаліст у галузі творення нових народів“ П. Магочі, про якого пишуть, що мав гарні стосунки з КДБ? Питання залишається відкритим, проте аж ніяк не риторичним, зокрема після публікацій Ю. Балеги щодо співпраці канадського професора з органами КДБ.

Картка Errata

Загальновідомо, що в тексті договору між Київської Русі з Візантією (з греками) з першої половини X століття кільканадцять разів згадується слово „русин“ як житель Київської Русі. Але російські науковці часів СРСР цей факт нібито не помічали. Ось, що розповідає академік НАНУ Ярослав Ісаєвич в одній зі своїх статей.

У 1950 р. московські вчені здійснили черговий переклад історичної пам'ятки „Повісті временних літ“. Слова „положити ряд межю Руссю и Греки“ (тобто між Руссю і Грецією) перекладено „установить договор между греками и русскими“. У тексті перекладу слово „русин“ послідовно замінено словом „русский“. Згаданий переклад став обов'язковим і за цим стежили дуже суворо. Так було за Сталіна, але так тривало і за часів Брежнєва. В 1972 р. український вчений Я. Ісаєвич у своїй статті для наукового збірника, котрий готували до друку у Москві, вжив слово „русини“ стосовно населення Київської Русі. Редактори видання АН СРСР спершу не звернули на це увагу, але перед випуском збірника у світ до всіх примірників було вложено картку »

» Errata: „надруковано „русини“. Має бути „русские“.

„Отець – русин, мама – грек, а я – русский человек“

Отже, до розвалу СРСР провідні російські історики і мовознавці цілеспрямовано уникали застосовувати поняття „русин“, „русини“ навіть у перекладах з давньоруських текстів. А наприкінці ХХ ст. сталося чудо. В листопаді 1990 року заступник директора Інституту Етнографії АН СРСР С.В. Чешко безцеремонно заявив: „Теоретично можна вважати, що русини – поняття одного порядку з росіянами, українцями і білорусами, а не частина будь-котрого з цих етносів“. Московських учених просвітило? Та ні, вийшов конфуз. Кілька років по тому випущено у світ енциклопедичний довідник „Народы России“ (Москва, 1994) під редакцією В. А. Тішкова, в якому про русинів написано, що вони, всупереч відірваності від Росії і всупереч українізації, „зберегли російську етнічну самосвідомість, російську мову“ (русское самосознание, русский язык). От і знай, чи русини справді „четвертий східнослов'янський народ“, чи вони просто „росіяни“, чи, може „отець – русин, мама – грек, а я – русский человек“. Ось як наука в Росії служила сталіністам і брежнєвістам, і як після розвалу СРСР служить путіністам. Це плач за імперією. А як тут обійтися без України? Русинський сепаратизм на Закарпатті можна чудово використати. Свідчить про це, зокрема, злива статей в російській пресі протягом останніх років. Ось приклад. „Литературная газета“ у червні 1992 р. розмірковувала так: якщо Київ дав Криму статус автономної республіки, то на такий же статус ще з більшим правом може претендувати й Закарпаття. В той сам час „Московские ведомости“ інформували своїх читачів, що колишню Подкарпатську Русь перейменовано на Карпатську Україну „незаконно“. Біль з приводу розвалу імперії перекочував навіть у поезію. Московський поет А. Марков 1992 р. опублікував вірша із закликом:

„От возбужденного Востока,
От Закарпаття до Кремля
Объединись в союз высокий
Разноплеменная земля“.

Свій голос на захист новоявлених русинів підняв і О. Солженіцин. Це було 1990 року в есеї „Як нам об'єднати Росію“. В'язень сталінських концтаборів в унісон із закарпатськими комуністами почав лаяти галичан за спокусу відучити „карпатороссов от

русской речи“ та ще й за те, що галичани, будучи під Австрією, „зіпсували українську народну мову, нашпигували її німецькими й польськими словами“. (Цікаво, хто ж засмітив російську мову словами, наприклад, німецького походження „бутерброд“, „шлагбаум“, „галстук“ тощо, не кажучи вже про слова французького походження. Може, це також були галицькі „бандери“?). Згадав лауреат Нобелівської премії „о русинах Закарпаття с их стойкими русскими корнями“ також у книзі „Россия в обвале“ (1998) і бідкався, що росіяни про них уже забули.

Виникає запитання, звідки Солженіцин перейнявся любов'ю до карпаторосів? Виявляється – в сталінських концтаборах. Трохи світла на це проливає колишній український репресований Петро Лаврів у київському часописі Всеукраїнського товариства політ'язнів і репресованих „Зона“. Автор спогадів пише про своє поневіряння в карагандинському висілку Федорівці, де перебував також онук української бабусі, Саша Солженіцин, який, пише Лаврів, ніколи не визнавав права українського народу на свою державність та й взагалі не признавав окремішності українського народу і його мови. „Про карпаторосів він довідався від яничарів-мадяронів, засуджених за співпрацю з угорськими окупантами на Закарпатті. Звідтіля у концтаборах сиділи й карпатські січовики, які 1939–44 рр. скуштували угорських тюрем. Великоросові були рідніші карпатороси. Українських повстанців у таборах він сторонився“. Ось від кого Солженіцин черпав інформацію про „карпаторосів з тривким російським корінням“.

Закарпатські сепаратисти

На підтримку русинського сепаратизму на Закарпатті в другій половині 2008 р. у двох спеціальних передачах виступив російський телеканал ОРТ. Нещодавно „Радіо Свобода“ (29.11.2008), пославшись на угорську газету „Модьор Гірлап“, сповістило про московського політолога В'ячеслава Ніконова, який опікується політичним русинством на Закарпатті. Він керує фондом „Русский мир“, що є одним із підрозділів служби зовнішньої розвідки РФ. Цей фонд фінансує діяльність русинських сепаратистів на Закарпатті.

На сайті vlasti.net оприлюднено текст листа, що його 19 жовтня 2008 р. надіслав В. А. Ніконов керівнику „Сойму підкарпатських русинів“ – священику православної церкви МП о. Д. Си-

дору. Автор листа повідомляє лідера закарпатських сепаратистів про переказ йому 970 тис. російських рублів (36 540\$) для „підтримки і розвитку русинських і російських недільних шкіл Закарпаття“. Газета „Модьор Гірлап“ також нагадує, що В. Ніконов є сином високого рангу співробітника НКВД і онуком міністра закордонних справ СРСР В. Молотова, котрий від імені Сталіна 1939 року підписав горезвісний таємний договір про поділ сфери впливу в Східній Європі між більшовицькою Москвою та гітлерівським Берліном. Безперечно, що московським політехнологам не вдалося б на Закарпатті організувати сепаратистський рух новоявлених русинів, якби вони не мали підтримки серед вихідців із Закарпаття, котрі, як комноменклатура, працювали на відповідальних посадах у Москві та Києві. Одним із таких є нинішній шеф комуністів в Закарпатській області Іван Мигович. У Москві він дослужився до завідуючого сектором ідеологічного відділу ЦК КПРС. Написав кілька книжок пасквільного змісту.

Улюбленою темою І. Миговича були т.зв. українські буржуазні націоналісти та Греко-католицька церква на Західній Україні. Про його публікацію, видану у Москві 1985 року під назвою „Преступный альянс. О союзе униатской церкви и украинского буржуазного национализма“ варто навести, що книжку видано накладом сто тисяч (!) примірників. Українські січові стрільці – це „бандитсько-диверсійні загони“ часів громадянської війни (ст. 23). Ці „бандитські загони“ сформувала Центральна Рада в Києві „для боротьби з революційними робітниками і селянами“ (ст. 31).

Подарунки „державі-химері“

„Енциклопедія Українознавства“, видана на Заході – „катехизис антикомунізму“, в ній „нема ні слова про таке як „дружба народів““ (ст. 75). Про греко-католицьку церкву Мигович пише так, начебто це потвора, що працювала проти українського народу і, що зрозуміло, „проти дружби“ з російським народом. У численних своїх статтях і книжкових публікаціях І. Мигович демонструє патологічну ненависть до українських визвольних змагань у ХХ ст. та до Української греко-католицької церкви.

Хочу звернути увагу на одну деталь з його публікації, яка певним чином пояснює його теперішню підтримку русинських сепаратистів: „В Галичині і в Закарпатті широкі маси

українського населення тривалий час вважали себе „русинами“, негативно відносились до спроб правлячих кіл Австро-Угорщини штучно культивувати українофільство“ (ст.67). Мигович безсоромно обманює. Адже саме Австро-Угорщина всіма способами гальмувала спроби об'єднання русинів Закарпаття, Буковини і Галичини.

В одній зі своїх статей Мигович пояснює, що ніякого організованого голодомору в Україні на початку 30-х років не було, а зменшення темпів приросту населення України в ті часи було зумовлене міграційними процесами, „головним чином із заходу на схід“ Радянського Союзу, для „освоєння багатства Сибіру“ („Вітчизна“, 1986/7). Що тут відповісти професійному фальсифікатору фактів минулого? А насправді було так: сотні тисяч українських селян за часів сталінізму більшовицький режим примусив каторжним трудом цивілізувати російський неозорий Сибір. Там і покаяться кістки цих незлічимих жертв сталінських злочинів в Україні.

Нині Москва намагається диктувати Києву, як „правильно“ ставитися до Голодомору 1932–33 рр., як оцінювати боротьбу ОУН–УПА і навіть, як писати про постать і вчинки гетьмана І. Мазепи. Чи має це відношення і до Закарпаття? Має. Торік у квітні в Бухаресті на саміті НАТО–Росія президент РФ Путін заявив, що Україна – це нібито держава-хімера, що складається з подарованих територій – від Польщі, Чехословаччини, Румунії, а „найщедрішою“ на територіальні подарунки Україні, зрозуміло, була Росія. Оскільки розпад СРСР, як заявив той же Путін раніше, є найбільшою (для Кремля!) геополітичною катастрофою ХХ ст., то, роздаючи, наприклад, російські паспорти мешканцям Криму – громадянам України, Москва заохочує до таких і подібних дій також інших її сусідів. Для цього дуже добре надається саме Закарпаття. Невипадково політологи вважають, що з точки зору нестабільності й проявів сепаратизму Закарпаття нагадує Крим.

Політичне русинство на початку 90-х років було задумане як підґрунтя сепаратизму на західних кордонах України з метою розхитувати її державницькі прагнення. А нині завдання цього руху – послаблювати Українську державність. Аж надто прозорою є в цьому роль Москви, яка і надалі робитиме все, щоб заважати Україні самоусвідомитися як європейській державі.

В імперському товаристві. Кілька штрихів з інтернет-сайтів

➤ На хвилі повідомлень медіа і емоцій навколо русинської теми, викликаних заявами, що приходять із Закарпаття, прозвучала інформація про російський слід цих подій. Однак, як виявляється, не лише у Москві думають, як розіграти цю карту. Задніх не пасуть також прихильники „единой и неделимой“ із... Мінська.

Доказів представленої вище тези і того, що тут йдеться не лише про якусь змовницьку теорію подій чи звичайне русофобство – не мало. Таку інформацію можна у великій кількості знайти на багатьох сайтах. Між іншими, з даних інтернет-сторінок можна було довідатися і про те, що т.зв. Альтернативний уряд Закарпатської Русі своє таємне засідання провів у столиці країни, яка є „передовою“ у питаннях прав громадян – у білоруському Мінську.

Для того, щоб переконатися, що на заяви з Мукачеве було конкретне замовлення і що їхньою метою було урухомити процес підтримки русинів з боку Москви та Мінська, достатньо поглянути на документи, розміщені на сайті www.imperya.ru, зокрема на „Обращение участников общественных слушаний „Подкарпатская Русь и Русский мир““. Те, що тут мова не лише про зустріч кількох політиків, про маргінальні ідеї хлопців, котрим наскучив одноманітний гірський побут, можна переконатися, навіть побіжно гортаючи інші статті, розміщені, наприклад, на сайтах <http://rpmmonitor.ru>, <http://www.imperya.ru> чи <http://russkie.org>. А для відповіді на запитання, звідки ж береться таке, а не інше, бачення теми русинства авторами, котрі публікуються на названих сторінках, варто лише згадати, що сайти, про які йдеться, належать до промовистого утворення „Кольца Патриотических Ресурсов“, що відразу позиціонує їхні ідеологічні стрижні. Багатозначні вже самі заголовки, приміром, стаття Александра Рубльова „Русины и Европа. Примут ли Подкарпатскую Русь в Евросоюз?“, чи того ж автора: „Охота на ведьм в Закарпатье. На русинских лидеров обрушился репрессивный каток „гламурного“ СБУ“ та „Триста спартанцев поедут в Закарпатье? Преследуя русин, Ющенко противопоставляет Украину Европе“. Які цілі і аргументи використовують прихильники русинів, хто їхній союзник, а хто ворог, можна дізнатися з розміщеного на сайті <http://rpmmonitor.ru> інтерв'ю: „Киев должен пойти навстречу законным требованиям русинского народа“. З побіжного аналізу малої частки подібних за змістом сайтів, статей, документів, ініціатив не зникає почуття, що випадкового у політиці не буває, що у будь-яку мить Москва (певні політичні і державні кола) готова підтримати „прогресивні сили“. І зробить це у будь-якому регіоні колишнього СРСР (як треба, то почне справу від зустрічей русинів у мінському екзилі). Змінилася, щоправда, риторика заяв, тепер вона адаптована до сучасного політопоточення, акцент ставиться не на права трудящих, а на європейські норми, право на збереження мови, автономію і тому подібне. Зараз російські „визволителі-оборонці“ також не починають дій з висилання танків – як це було 17 вересня 1939 р., коли в ім'я „захисту українців та білорусів“ війська СРСР напали на Польщу, зараз справи починаються з роботи у білих рукавичках – з інформаційної війни. Поки що ця війна більше розрахована на мобілізацію своїх однодумців, на називання ворога, але можна не сумніватися, коли буде потреба, то про „гноблення русинів“, „тоталітаризм Києва“ передові демократи із Росії та Білорусії, захисники європейських стандартів по відношенню до національних меншин заговорять, закричать і в ООН, і де завгодно.

Марко Смеречинський, Варшава

Тонка крига лібералізму

Те, що на сторінках „Українського журналу“ таки з'явилася ця тема, свідчить — наше гроно авторів сприйняло виклик зі сторони політичного русинства і готове висловити свої думки. Прийнято його либонь і тому, що ми любимо той край, що його кинуто на поталу внутрішнього самороздертя, любимо Спиш і Бескид, любимо Ославу і Лаборець, любимо шпилі Пряшева й Ужгорода, Мукачева і Старої Любовні, дерев'яну святість церков Білянки і Бодружала, Ладомирової і Грабової, любимо глибоке гортанне „ы“, палінку і кропку, пісні розради і втіхи.

► Багатовекторна гра у самовизначення русинів нагадує віртуальну: є об'єкт діяльності — розсіяна між кількома країнами людність, є легенда — „наукове обґрунтування сучасного націєтворення“, є „ворог“ — українство, є фінансові замовники — „боси“ дійства, є „пішаки“ і „ферзі“ — перші ходять на мітинги та їздять до Москви, інші „снують інтриги“ у заокеанських кабінетах. Але все це закінчиться, як тільки буде втрачено інтерес до гри. Шкода лишень науку, вона, бідна, мусить реагувати на кожен „інтелектуальний“ виклик і витрачати мільйони гуманітарних джоулів на доведення „за“ і „проти“.

Еміграційний русинський уряд

У певний момент лідери русинства зрозуміли: треба або пристати до лінії розвитку пограничних європейських ідентичностей на кшталт каталонців-ельзасців-сілезців-трансильванців, або ж залишитися в сумнівному товаристві Придністров'я-Абхазії-Південної Осетії під егідою московської гебні. Причому з останньої групи на якомусь етапі відпали, як нереалістичні, проекти білоруських „ятвягів“ та протиставлених литовських поляків у Вільнюсі (Нагірному Карбаху з допомогою Росії допомогла Вірменія, тож щодо цієї проблеми можемо поставити наразі „галочку виконання“). В українському русинстві маємо справу з двома репрезентантами представлених течій: лідер „легального“, „цивілізаційного“ шляху розвитку русинів проф. Пол Магочі, що очолює Світовий конгрес русинів, і ужгородський священик протоієрей Дмитрій Сидор, котрому видається, що саме Росія як спадкоємець СРСР, може гарантувати безпечний розвиток русинства.

Говорити, що ці позиції розійшлися безповоротно і розсварені на довгі літа, не доводиться: саме після організовано-

го батьшокою Сидором мукачівського з'їзду підкарпаторусинів на одному з найавторитетніших сайтів України — „Українській правді“ — з'явився текст проф. Магочі, у якому на правах блогера він [вперше на УП!!] переконує у необхідності визнання Україною русинів як даності. Окрім гідної подиву активності реакції на внутріукраїнському ринку інформації, провідники русинства торують інші шляхи, допіру незнані. Великим відкриттям для білоруських інтернатів стало те, що саме їх столицю Сидор обрав для проведення анонсованого українцям на початку грудня оголошення незалежності Підкарпатської Русі. Про останнє почуто не було, хоч його ознакою стало сформування де-факто еміграційного русинського уряду (за ради справедливості варто згадати, що таке „правительство“ вже одного разу створювалося у Братиславі, проте для доброго діла не шкода й повторитися).

Етноцид і профілактичні бесіди

Русини, чи то пак ті, хто висловлюється від їх імені, чимало зробили для пропагування своєї справи у світі. І останнім часом ця політика спрямована на передовсім на доведення власного „ненасильницького“, у дусі Махатми Ганді, курсу. Навіть позиція о. Дмитрія, що на тлі інших провідників вирізняється своїми екстравагантними тлумаченнями місця і ролі русинства на Закарпатті та в регіоні, зло агресивності присвоює Україні: це Київ своїми „авторитарними“ і ледь не „тоталітарними“ діями влаштовує „етноцид“ русинів (до останнього сплеску русинської активності вона була загнана у підпілля указом Леоніда Кучми, який порадив місцевим силовикам провести „профілактичні бесіди“ з провідниками руху); це Київ хоче привести у співочий карпатський край бази НАТО, мілітаризувавши його, замість

дозволити русинам створити тут рекреаційний рай; натомість вони, русини, всього лишень хочуть шкіл і підручників, які нібито Віктор Ющенко перед виборами обіцяв „представникам русинських організацій у США“, та не виконав, тож Помаранчева революція не принесла реально європейського підходу до справи національних меншин, а значить, не заслуговує на повагу з боку країн Європи, у яких русинів визнано давно. З 1998 р. русини є членами Організації Невизнаних Народів, серед яких, окрім знаних на пострадянському просторі анклавів, є Інгушетія, Гагаузія, а з-поміж нього — Курдистан, і такі, як Маохі і Мачуча (до слова, серед засновників організації є народи, що таки вибороли незалежність).

Щоб стати нацією замало декларування

Нова фішка, що її доводиться засвоювати речникам русинства, окрім старих постулатів „нас визнали усі, крім України“ та „українців колись не визнавали так само, як нас“ (до них повернемося пізніше), це доведення інтелектуальної сумнівності українців, які перебувають у дрімучості старих уявлень про націєтворення, не обізнані із новітніми теоріями уявлених спільнот. Вдається це далеко не всім, — навіть головному ідеологу „пану академіку“ Полу Магочі та його учням в одній аудиторії доводиться говорити про те, що „не можемо заперечувати існування певної групи людей“, а в іншій просторікувати про тисячолітню історію існування русинів на своїх землях, калькуючи критиковану українську позицію у стилі концепції Грушевського. Закарпатський історик молодого покоління Ернест Гийдел так оцінює потуги зі створення „Енциклопедії Подкарпатської Русі“ авторства колись московського, а тепер чеського

дослідника Івана Попа: „Він [Поп] не розглядає націю як уявлену спільноту, а себе як інтелектуала, який ту спільноту „конструює“. На його думку, русини існували в X ст. так само, як існують у XXI ст. У наш час відбувається „возрождение подкарпатрусинского народа“, а себе він бачить у ролі класичного Будителя а la XIX ст., котрий вирішує „проблему восстановления исторической памяти подкарпатских русинов““. Себто, якби провідники русинізму були послідовними, то опиралися б на тих 10 тис. чоловік, що в останньому переписі на Закарпатті подали саме таку національність, а не „припускали“, що їх там проживає 650 тис. І не треба було би пояснювати ліберально налаштованим ужгородським публіцистам, що є різниця поміж існуванням і легалізацією діяльності словацької, румунської чи угорської меншин в Закарпатті та визнанням русинської меншини, яка при „умілому“ підході автоматично перетворюється на абсолютну більшість.

Разом із тим у новітніх націєтворців з'явилися критики, які говорять про неможливість застосування неоліберальних теорій щодо русинів. Приміром, професор лемківського походження із Зеленогурського університету Богдан Гальчак вказує, що коли й опиратися на дефініції нації від англійського вченого Ернеста Гелнера, то т.зв. „волюнтаристську“, за якою „дві особи належать до тієї самої нації, якщо – і тільки якщо – вони вважають, що вони належать до тієї самої нації“, в умовах історії Центрально-Східної Європи важко уявити в дії: „Тут замало самого декларування своєї національної відрубності, щоб стати окремою нацією“. Він називає невдачі з багатьох причин спроби включення литовців до польської нації, словаків до угорської, українців до російської. Ті нації, які існують на даному терені нині, виборили право на існування шляхом збройної боротьби. Разом з тим можемо пригадати процеси „пристосування“ українського етноіму на Берестейщині та Північному Підляшші до білоруськості, чи „розсисання“ російських старообрядців в українському морі, що відбулися практично безболісно. Русинський героїчний епос, як відомо, також відсутній, і для провідників русинства це становить неподоланну ідеологічну проблему.

Як потрапити у статистику нового народу

Окрім опертя на вигідні для русинського проекту концепції появи нових націй у спільному домі „Європи тисячі стягів“, русинські ідеологи вимушені

займатися міфотворенням, аби зліпити до купи те, що разом до того часу не було, а саме різношерсті уламки нібито єдиної меншини, що насправді перебувають під різними стягами. І з цим теж є труднощі як ідеологічного, так і практичного плану. Почнемо з перших – щоб принаймні створити видимість ядра русинства на Закарпатті, Пол Магочі і їже з ним намагаються переконати світ у чисельності русинства. Поза згаданим „припущенням“ про перевагу русинів в Закарпатській області, книжка „Народ нізвідки“ подає ще 90 тисяч переселених в УРСР лемків. Так, ніби й не пройшло 60 років з часу тієї депортації і кожен з переселенців та їх нащадків готовий піти під прапори русинства, – для прикладу згадаємо першого міністра інформації України та засновника журналу „ПіК“ Зиновія Кулика, мати якого походила з Криниці, чи народженого у Воловці Миколу Горбала, дисидента, що постраждав у советських таборах за українську ідею. Олександр Гаврош, відомий закарпатський журналіст, оцінює далі рахівничі спроби лідера русинів, що стосуються цифри 620 тис. для США: „Треба мати хоча би одного предка із села сторічної давності – і ви вже наш! Навіть якщо ваші предки – стопроцентні євреї, роми, мадяри, чи німці [...]. Все, бути вам у статистиці нового народу“. Це при тому, що по всіх країнах офіційні дані виходять на максимальне число 72 тис. чол.

Інша проблема – стосунки із державами, де русини апіорі проживають, за визначенням концепції цього народу. Коли ми чуємо зі ЗМІ ретрансльоване безпосередньо з вуст о. Сидора твердження, що „нас визнали“, нам і до гадки не приходить, що стоїть за тим визнанням.

Мені свого часу апологет русинізму і за сумісництвом аспірант Пола Магочі Сергій Біленький закинув, мовляв, смішно твердити, що факт існування у словацькій свідомості русинів/українців як одної меншини мусить відображатися на праві русинів [по паспорту] не називатися українцями. Але у більшості документів влади, у наукових збірниках та пресі ніхто і фактично не розділяє цієї меншини, згадуючи про неї саме так, як я подав вище. Більше того, у сусідній Польщі проф. Гальчак пропонує взагалі „не стільки поставити питання, ким лемки вважають самі себе, скільки за кого їх мають інші нації“. І додає: „Вирішальне значення тут мають, очевидно, польські і українські опінії“. Саме ставлення до лемків у польській історіографії полягає на віднесенні їх не до народу, а до етнічної групи, на відміну від української, яка, по-перше, зараховує лемків до етнографічних груп, а по-друге, має дефініцію „народність“, яку приблизно можна порівняти з польською „етнічною групою“. Етнографічними для поляків є групи поліщуків і бойків, а етнічними – кашубів і сілезців.

З нізвідки в нікуди

Ще один аспект – моральна чистота русинських неолібералів. Якщо свого часу країни-сусідки України й самі були не проти „допомогти“ поділитися українській меншині, то сьогодні привид московського втручання щораз сильніше змушує замислитися у правильності таких кроків. Хоч, можливо, і слушно стверджується, що поза будь-яким зовнішнім впливом факт існування серед певного кола осіб русинської ідентичності залишається фактом, та коли один провідник руху дозволяє собі привезти „на підмогу“ сепаратистському з'їзду молодиків тупуватої зовнішності під прапорами російської партії „Родіна“, які й двох слів на тему русинів не могли зв'язати, а інший поєднує „внутрішній плюралізм“ писанням в одній книжці „на експорт“ про „закарпатських українців“, а іншою „творить націю“, про які ліберальні підходи може йти мова? Це вже не згадуючи про роль спецслужб на різних етапах цього „проекту“. Забили тривогу в Угорщині, лунають слова перестороги у Польщі – нової Південної Осетії коло своїх кордонів ніхто не хоче мати. Декларована русинськими пророками центральноевропейська орієнтація та толерантність далека від реальності, базованої на кремлівських домовленостях. Куди поведуть свій народ Пол Магочі і о. Димитрій Сидор? Вивівши його „нізвідки“, вочевидь приведуть в „нікуди“. То чи ж варта гра?

Власті комуністичної Польщі та лемківське питання

В очах варшавських чиновників лемки до 1947 року були такими ж українцями, як усі інші переселенці акції „В”.

► Вагомість т.зв. „лемківського питання” у повоєнній історії українців Польщі виникла в першу чергу з того, що після проведених депортацій на схід (1944–1946) та акції „Вісла” (1947), серед залишків українського населення Польщі саме уродженці Лемківщини почали становити дуже помітну 15–20% групу. Це явно контрастувало з ситуацією і значенням т.зв. „лемківського питання” з часів II Речі Посполитої. Оскільки до 1939-го тиск польських властей на відрив лемків від українства можна прирівняти до інших дій „санациї”, що проводилися на стику польського і українського етносу (наприклад, на Холмщині) з метою насильної колонізації цих земель, вони все ж не загрожували буттю українства як такого. Зовсім інакше після 1944–1947 рр., в умовах розпорошення українців по всій Польщі, кожна спроба антагонізувати „лемківське” „українському” була для цього ж українського буття в Польщі вкрай небезпечна.

Слід пригадати, що спочатку існування комуністичного режиму в Польщі „лемківське питання” планувалося розв’язати в рамках вирішення долі всіх українців. Більшість мешканців Лемківщини була переселена до УРСР. У ході підготовки до акції „Вісла” було створено документ, у якому прямо писалося, що „евакуації підлягають усі відміни української національності, включно з лемками”. Образно кажучи, оцих близько 35 тисяч лемків, які в 1947-му залишилися у кордонах Польщі, було перевезено на захід цими ж самими вагонами, як усіх інших переселенців з акції „В”. Відомі випадки ув’язнення лемків у таборі Явожно. Нічим не відрізнялася їхня доля, а фактично злидні, які довелося терпіти на нових місцях поселення.

Проте цей перший повоєнний етап у розробці комуністичними властями Польщі лемківського питання закінчився досить швидко. На відміну від наступних він характеризувався однозначністю.

Отже, в цей період лемки були в очах варшавських чиновників такими ж самими українцями, як усі інші переселенці „В”. Від завершення акції

„Вісла” „лемківське питання” стає, хоч і з різною інтенсивністю, елементом розіграшу, метою якого є колонізація українців Польщі. До речі, у офіційному обігу (згідно з документом Міністерства віднайдених земель від листопада 1947 р.) слова „українець”, „український” не вживаються. Втім, переселенців з Лемківщини реєструють у списках як „русинів”, „лемків”, бува і „поляків”. Трапляється і таке, що „лемками” у цих же списках переселенців іменують колишніх жителів Холмщини.

Десять років небуття

Роки 1947–1956 фіксують згодом, як „десять років небуття” українців у Польщі. Звичайно, найбільший колонізаційний тиск відбувався між 1947 та 1952 рр. Саме тоді не існувало жодної школи, де б велося навчання україн-

ською мовою. Фактично скасовано структуру Греко-католицької церкви. По всій країні органи безпеки (УБ) розшукували колишніх членів українського підпілля. На цьому тлі особливою і значущою мусить видатися прогалина, якою було надходження з-за „залізної завіси” видань москвофільського товариства „Лемко-Союз”, у першу чергу часопису „Карпатська Русь”. Цей часопис ставив зокрема великий акцент на справі „незаслуженої кари”, яка зустріла лемків, буцімто непричетних до дій УПА, чи ширше – до української справи взагалі. Сотні переселенців з Лемківщини пробувало втілювати оцю своєрідну інструкцію в життя, посилаючи до різних органів влади заяви з проханням надати дозвіл повернутися в рідні гори, підкреслюючи при цьому свою лемківську тотожність.

Першим головою УСКТ був лемко

Напередодні великого політичного перелому 1956-го значна група лемків вирішила проводити діяльність у рамках створених у 1955-му „культурно-освітніх комісій для української людності”, які згодом (у червні 1956-го) стали однією з основ Українського Суспільно-Культурного Товариства (УСКТ). Першим головою УСКТ став лемко з Туринського, що неподалік Сянока, – Степан Макух. В Управі Товариства були також інші лемки, як наприклад, Василь Шост. Воеводські структури УСКТ у Зеленогірському та Вроцлавському воєводствах створилися практично також молодими лемківськими інтелігентами. Поставили вони собі одну ціль: Товариство має добиватися організованих поворотів на рідні землі. Влада не була готова в жоден спосіб сприйняти це: адже виселення, а навіть пізніша зміна стратегії стосовно українців, яку започатковано у 1952-му (що призвело згодом до виникнення УСКТ), не знімали з денного порядку головної мети політики супроти українців: їхньої „стабілізації” на Західних Землях, себто, по-іншому – колонізації.

Оскільки на зламі 1956/1957 українці одностайно домагалися повернення, цю „небезпечну” єдність

Попри проголошувану тезу про трактування лемків як українців влада була готова організаційно розділити УСКТ. Це не означало визнання лемків окремою національністю. Визнання не принесло б ніяких користей властям, а ще й змусило б визнати акцію „Вісла” щодо лемків неправильною. Зрештою, таке рішення не було б у той час акцептоване Москвою. Втім, своєрідний шантаж „лемківським сепаратизмом” надав владі прекрасний важіль впливу на УСКТ.

слід було розбити. Удар був націлений на тих, хто найгучніше домагався повернень. З посту голови Товариства змушений був піти у червні 1957-го Макух. Упродовж 1957 та 1958 років розбито воеводські управи УСКТ у Зеленій Горі і Вроцлаві. Одночасно орган УСКТ „Наше слово” почав підігрівати дещо вщухлий антагонізм між лемками та рештою української громади. Паралельно польський уряд провів переговори і навіть підписав угоду з підвладним „Лемко-Союзом” Лемківським Допоміжним Комітетом. Здається, не-випадково у 1958 р. до Польщі повертається з УРСР Михайло Донський,

шантаж „лемківським сепаратизмом” надав владі прекрасний важіль впливу на УСКТ.

Автономний статус Лемківщини

Хід подій, які відбувалися наприкінці шістдесятих, довів, що в лемківському питанні гравців більше. У 1967-му вони заново прокинулися в „Лемко-Союзі”. На 24 З’їзді організації, що відбувся в Йонкерсі (США), було створено документ до польського уряду з вимогою надати Лемківщині автономний статус. Цей документ спричинив поживлення операцій, ведених органами безпеки посеред лемківських активістів у Польщі

„Лемківське питання” – знаряддя для боротьби з „націоналістичними елементами”

Від повної загибелі українцям вдається врятуватися лише завдяки політичним і суспільним перетворенням 1980–1981 рр.

Зміни на верхівках тодішньої влади, особливо ж висунення на пост І секретаря Польської Об’єднаної Робітничої Партії (ПОРП) ген. Войцеха Ярузельського приносять спроби нового осмислення різних прошарків політики. Серед іншого – редефініюється й політика в українському питанні. У зовсім прямий спосіб оголошується потреба викорис-

лемко з Цеклинської Волі, колишній працівник польського Міністерства Громадської Безпеки, а в 1946–1954 рр. – учасник (як співпрацівник НКВС/МВД/МГБ) розгрому українського підпілля в УРСР. Уже з 1959-го Донський стає на чолі створеного напередодні II З’їзду УСКТ Правління Лемківської секції при УСКТ. Для делегатів З’їзду був це сигнал: попри проголошувану тезу про трактування лемків як українців влада була готова організаційно розділити УСКТ. Це не означало визнання лемків окремою національністю. Визнання не принесло б ніяких користей властям, а ще й змусило б визнати акцію „Вісла” щодо лемків неправильною. Зрештою, таке рішення не було б у той час акцептоване Москвою. Втім, своєрідний

з метою перетину зв’язків з „Лемко-Союзом”. Цього разу, окрім вроцлавської ланки УСКТ, удар відбувся також на гуртках у Лемківщині, а також на ряшівській воеводській управі, яку очолював Донський. Внаслідок дій СБ у 1975-му Донський виїжджає до США, проте ніякої великої діяльності йому тут розгорнути не вдається.

Тимчасом у Польщі кінця сімдесятих років ХХ ст. уже неприховано ведеться політика колонізації. В 1977-му адміністративним способом змінюються назви більше сотні місцевостей на південному сході країни. У Лігніці в провокаційний спосіб відкликають з поста директора тутешнього ліцею з українською мовою навчання. Скорочується тираж „Українського календаря”.

тання „лемківського питання” як знаряддя для боротьби з „націоналістичними елементами” серед українців Польщі (Інформація від 10 грудня 1982 р. – див. копію документу). Наново постає питання про створення окремого „лемківського” товариства. Фактично, серед ініціаторів „Товариства Любителів Лемківської Культури” знайшовся теж інформатор польської СБ, „таємний співробітник” „Андей”. Щоправда лемківського товариства якраз тоді не створено, проте приблизно із середини 80-х рр. справа виглядає вирішеною. В 1985-му Едвард Прус у експертизі, створеній для Воеводської адміністрації Лігніці, прямо заявляв, що в польському „національному інтересі є відрив бойків і лемків від українців”.

Співають і мітингують Як бачать русинську проблему російські ЗМІ

Мальовничими схилами Карпат ідуть, співаючи, жіночки у яскравих ширинках (чи кестеменах?); візок, що його тягне за собою чоловік, кривуляє по гірській дорозі, а на ньому сидить, витираючи піт з чола, інший зморений селянин; а ось сінокос: „сіно сохне на вилах“, механізації жодної — такими пасторальними картинками з життя підкарпатських русинів супроводжувався сюжет „Створення автономії“, показаний 1 грудня у програмі „Вести“ державного російського телеканалу „Россия“. Та йшлося в сюжеті про речі далеко не пасторально-ідилічні: мова йшла про автономістські вимоги четвертого східнослов'янського народу...

➤ Слід сказати, що останнім часом русинська тема часто з'являється в російських мас-медіа. Тональність репортажів практично однакова — київська влада нехтує вимогами малого народу, переслідує лідерів русинського національного руху. При цьому автори сюжетів далеко не завжди знають, хто, власне, русини такі і в чому політичне, історичне, філологічне чи культурне підґрунтя їхніх вимог. Створюється враження, ніби мета сюжетів — не перейнятися проблемами справді багатой та дивовижно збереженої в сучасних глобалістських умовах мовної, релігійної чи культурної спадщини русинів чи розповісти про історично багатоктиторне, спричинене нестачею землі, заробітчанство русинів по всіх світах, а просто ще раз підкреслити, що все,

що відбувається в Україні, — погано, що нестабільність у державі нуртує не лише в Криму чи Донбасі, але навіть на Західній Україні, бандерівськими примарами якої лякають тутешнього добросовісного обивателя. У тиску на русинський рух, нехтуванні його проблемами зазвичай звинувачують київську владу, при цьому забуваючи, що офіційно національність русин зникла з мапи Української РСР за радянських часів, і зовсім не з ініціативи „українських націоналістів“.

Хвиля статей на русинську тематику дійшла й до регіональних видань. Так, в одній з кубанських газет читачів просвіщали на русинську тематику під промовистим заголовком „Керосин купили, про спички не забули“. „Аналізові“ проблеми передують пояснення на

тему „хто такі русини“, причому автор чесно зізнається, що, беручи дані з довідкової літератури, „сам пізнавав“ цю тему вперше, і лише потім розповідає про „владні репресії“, спрямовані на русинів. Цитуючи „главу Союму“ о. Дмитрія Сидора, який після допиту в обласному управлінні СБУ сказав, що „слідчі заборонили йому розголошувати зміст бесіди“, автор іронізує: „Ага, ось і воно. Звичайно ж, Росія підтримує територіальну цілісність України. І в Криму, і тут, у Прикарпатті (!)“...

До речі, про „Прикарпатську Русь“ говорять і на державному радіо „Голос Росії“, мабуть, не підозрюючи, що Прикарпаття — це насправді „жаклива“ Галичина, а не Закарпаття.

Один із кубанських істориків, кандидат наук (!), серйозно доводив авторів цих рядків, що русини — це „залишки російського племені, що здавна живе в Карпатах, якому вдалося донині протистояти асиміляції з боку українських націоналістів-галичан“.

Як би здивувався цей історик, якби дізнався, що галичани самі ще сто років тому називали себе русинами (а польська влада їх так офіційно називала аж до 1939 р.). Зауважимо, що про це чи не вперше в російських ЗМІ було сказано в історичній довідці в цитованому вже сюжеті з „Вестей“.

На Закарпаття (чи Підкарпаття) термін „русин“ принесено якраз з Галичини: підкарпатські русини самі себе називали не русинами, а руснаками (в Словаччині їх і дотепер так називають). Професор Павло Чучка подає цікавий доказ цього факту: на Закарпатті побуває прізвище Русин, бо ті, хто переходили сюди з Галичини, на запитання місцевих руснаків: „Хто ти?“

— відповідали: „Я русин“. А на Галичині та Буковині (а також на Рахівщині, де живуть гуцули, що перейшли з того боку Карпат) багато носіїв прізвища Руснак — переселившись туди з Закарпаття, руснак так говорив про себе місцевим русинам...

Та повернімось до Росії. Русинській проблематиці присвятило кілька своїх сюжетів радіо „Голос России“. Ще влітку воно повідомило про рішення „русинського парламенту“ — „Сойму Подкарпатської Русі“ — „про відновлення своєї Конституції 1938 року“, а також про його вимогу „визнати русинів окремою нацією, як це вже зробили в 22 країнах світу“. По цьому ж радіо о. Дмитрій нещодавно давав телефонне інтерв'ю, в якому говорив і про історичну спрямованість підкарпатських русинів на Схід, і єдину „переважно візантійську православну“ культуру (сказавши, що серед русинів більшість — православні, щоправда, додав, що і греко-католики теж є), і про те, що закарпатці проголосували 1 грудня 1991 р. за незалежність України лише за умов надання краю автономії (вочевидь, навмисне плутаючи два різні плебісцити — національний та обласний). Висновок коментатора невтішний: „В оточенні Ющенка достатньо радикалів, що бажають під-

На Закарпаття (чи Підкарпаття) термін „русин“ принесено якраз з Галичини: підкарпатські русини самі себе називали не русинами, а руснаками (в Словаччині їх і дотепер так називають).

рвати в країні ситуацію загрозою сепаратизму для встановлення прямого президентського правління. В Криму зробити це не вдається, тому Закарпаття цілком може розглядатися ними як альтернатива“.

В результаті, загальна картина лишається невизначеною: хто ж такі русини — окремий народ, що стоїть ближче до росіян, ніж до українців (тільки чому — неясно), чи галузь єдиного народу „від Попрада до Владивостока“ (як згадував один старий мукачівець, саме такий лозунг висів у Мукачівській російській гімназії за часів Чехословаччини), чи ще щось?

І ще одне. Говорячи про Конституцію Чехословаччини 1938 р., згідно з якою

з 11 жовтня того року підкарпатські русини стали третім, поряд із чехами та словаками, державотворчим народом, слід було б пояснити, що автономна Підкарпатська Русь вже через два тижні, після арешту прем'єра А. Бродія та призначення новим прем'єром о. А. Волошина, набула виразно української орієнтації, а з 1 січня 1939 р. взагалі стала офіційно називатися Карпатською Україною. Таке пояснення, проте, в російських мас-медіа навряд чи знайдеться.

...Зате в програмі „Вести“ підкреслено, ніби русинська тема є для українських ЗМІ табу, ніби в Україні її замовчують. І, чесно кажучи, „картинка“, що супроводжує сюжет, де русини майже завжди співають — чи то в горах на сінокосях, чи в Мукачеві на засіданнях — створює враження про те, що вони — якісь фольклоризовані тубільці, що донині живуть у центрі Європи з натурального господарства, і до яких цивілізація ще не дійшла. Прикро і несправедливо, якщо, беручи до уваги теперішню кризу, така намальована картинка перетвориться на реальну...

А пісня, якою супроводжувався згадуваний сюжет, що її співає русинський колектив, дуже вже нагадує загальноукраїнську „Зелене жито, зелене“...

На той час – словак

Російсько-радянський письменник Ілля Еренбург 1929 року опублікував у Берліні книгу своїх подорожніх нотаток – „Виза времени“. В ній він ділиться своїми враженнями й про Пряшівщину, яку відвідав роком раніше. В Росії навіть не здогадуються, пише автор, що існує „Пряшевская Русь“ під Beskidami, котра вперто захищає свої права на „русский язык“. „Селяни на запитання, ким себе почувають, відповідали: „мы русские““, занотував Еренбург і додав, що між собою вони розмовляють сумішшю української, білоруської та російської мов з домішками мадяризмів і словакізмів. Письменник висловив захоплення дерев'яними церквами в русинських селах, які „невдовзі зігниють“, бо селяни вважають, що це „сором для села“, і треба будувати церкву з каміння.

► Не будемо прискіпливими до літератора за те, що він представив руських селян підгірських районів Східної Словаччини як „росіян“ і переконаний, що вони охоче б збудували церкву з каміння. Подорожні враження зазвичай суб'єктивні, а часом і поверхові. Наприкінці нарису Еренбург запитує, чи місцеві русини збережуть свою рідну мову, чи „словакам удасться те, що не вдалося німцям і мадярам“? Запитання – начебто не з кінця 20-х років минулого століття, а з наших днів. Дійсно, чи вдасться словакам те, що через упертість русина, його прив'язаність до віри і звичаїв своїх предків не вдалося зробити мадярам до 1918 року?

Вчитися у гнобителів

Перша світова війна поховала Австро-Угорщину. На її руїнах створено,

між інших держав, і Чехословаччину, в складі якої опинилися русини. На приєднаних територіях під назвою Podkarpatská Rus пражські чиновники заснували школи, щоб ліквідувати неграмотність місцевого населення. В самому Ужгороді впродовж 1921–23 рр. відкрито 7 чеських шкіл, але жодної української (русинської). Державною мовою оголошено чеську, водночас заборонялися навіть слова „українець“, „український народ“. Програма Міністерства освіти ЧСР на 1922 р. чітко вказувала на те, що запровадження української (чи російської) мови в школах не підтримувати – це справа не мовознавства, а політики. Натомість потрібно підтримувати місцеву говірку, бо таким чином не житимуться відцентрові сили, і приєднання Закарпаття до Чехословацької

держави міцнішатиме. Для пражського уряду пріоритетом було не подолання неграмотності й підвищення соціально-економічного рівня населення на приєднаній території, а зміцнення статусу ЧСР як важливого геополітичного гравця в Карпатському регіоні.

Тим часом долю русинів на Словаччині пражський уряд залишив політикам „словацької провінції“ і чиновникам-словакам на місцях. Вони, звісно, захищали своє та по-своєму бачили „загрозу цілісності й самобутності“ Словаччини. Наприклад, Свидницький окружний начальник Фабіян 1923 р. вищим керівникам рекомендував матеріально підтримувати греко-католицьких священиків і „розумним ставленням“ привернути їх на свій бік, „як це робив угорський уряд, а ми не сміємо бути менш спритними за нього. Роботу між населенням проводитимуть державні (значить, словацькі – Ю.М.) школи. Таким чином, через 30 років на Словаччині не буде русинського питання“. Словаки, як видно, вчилися і від колишніх своїх гнобителів – мадярів.

Але не так сталося, як гадалося. Незважаючи на тиск, що його чинили політичні кола Словаччини в 30-ті роки і – зокрема під час Словацької держави – аж до 1945-го, русини не зникли, щоправда, їх стало менше.

Після того, як у 1948-му кермо держави взяв „у свої руки“ робітничий клас, комуністична влада ЧСР начебто усвідомила, що в середовищі русинсько-української меншини потрібно визначитися з національною та мовною орієнтацією. Керуючись висновками вчених, русинів „перехрещено“ на

українців. Рішення правильне, але все зроблено по-комуністичному – поспішно, адміністративними методами. Втім, паралельно з українізацією, розпочалася й нагінка на „українських буржуазних націоналістів” на Словаччині.

Московський нафталін

Є ще один до кінця не з’ясований епізод – спроба керівників певних радянських академічних установ у 1955–1956 рр. нав’язати вченим тодішньої Чехословаччини думку, що східні регіони їхньої країни заселяють не українці, а русини. Отже, план відродити неорусинство як фактор дезінтеграції української нації, принаймні найзахіднішої її гілки, існував уже всередині 50-х років минулого століття. Самі радянські вчені на це не наважилися б, якби не було вказівок вищого парткерівництва чи „компетентних” органів.

Може цим пояснюється і той факт, що не минуло й місяця від створення в Ужгороді „Общества карпатских русинов”, як у Словаччині в березні 1990 р. засновано аналогічне товариство „Русинська оброда”, а в квітні

– „Стоваришення лемків” у Польщі? Виникає враження, що на початку 90-х років у Москві з нафталіну було витягнуто вже існуючий старий план.

Ліквідація Греко-католицької церкви (1950), колективізація, українізація – це були болючі удари по свідомості переважно сільського руського населення Східної Словаччини. Люди не збагнули, чого від них хоче новий режим. Додатково сприяли цьому й пропагандистські нашіптування: вас, русинів, можуть переселити „до Руска”. Домагайтеся для своїх дітей словацької школи, вона їх виведе в люди, в житті їм буде легше. Русини зрезигнували і почали керуватися логікою: живу на Словаччині, запишуйте мене словаком.

Було б, звісно, необ’єктивно і несправедливо все скидати на того чи іншого сусіда, на офіційну і приховану агітацію. Історія свідчить і про болюче явище запроданства т.зв. лідерів русинів Закарпаття–Пряшівщини, котрі орієнтувалися то на Будапешт, то на Петербург, згодом на Прагу. Вони так завзято (дехто з них і за грошові подачки) воювали з українською орієнта-

цією, що не помічали згубних процесів денационалізації.

„Меншинний синдром”

Очевидно, що після 1948-го представникам русинів-українців Словаччини доводилось підкорятися братиславським чиновникам. Почалися роки партійного диктату і вказівок, як поводитись, як виховувати народ. Часи гусаківсько-біляківської нормалізації аж до „ніжної революції” лише утвердили цю поведінку представників української (русинської) меншини.

Політика Братислави в 90-ті після виникнення незалежної Словаччини характерна відсутністю концептуального підходу до питань національних меншин. Все залежало від того, які політичні сили опинилися при владі. У всіх проявлявся „меншинний синдром”, тобто підсвідоме почуття загрози інтересам і самотності Словаччини. Під час влади Чорногурського посилювалася підтримка русинського руху. Від цього християнські демократи обіцяли собі зміцнення католицизму на сході держави. Тривала і різнопланова увага словацьких політичних кіл до русинів»

українців сприяла остаточному поділу досі однієї нацменшини на дві. Швидко, при допомозі Словацької Академії Наук, кодифіковано русинську літературну мову. Проте, переважна більшість русинів цією мовою не володіє, як раніше не володіла українською і розмовляє своєю сільською говіркою або переходить на мову більшості. В кількох-надцятих школах на сході Словаччини запроваджено, як необов'язковий предмет, навчання русинської мови.

„Наша шкура еластична“

Від глибокої прірви, створеної поділом на українців і русинів, вирає третя сторона, котра дивиться на нацменшину, як на „необхідне зло“. Якщо вони воюють між собою, то самі прямують в небуття. Характерними для багатьох словацьких ЗМІ в останні роки були публікації в антиукраїнському дусі, де підкреслювалися негаразди соціально-економічних реалій в Україні, злочинність окремих громадян („українська мафія“) у Словаччині та – відвертий фаворитизм русинського руху.

В такій атмосфері хіба й можливе, що студент-заочник зі Свидника, за-

План відродити неорусинство як фактор дезінтеграції української нації, принаймні найзахіднішої її гілки, існував уже всередині 50-х років минулого століття.

повнюючи відповідну анкету, в графі національності записав: „на той час – словак“. Це треба розуміти так, що раніше він був іншим, а як зміняться обставини, він знову може стати іншим. А на даний час він є тим, „яким його хочуть мати“. Йдеться, отже, про низький стан національної свідомості. Ось міркування музиканта і працівника радіо в Кошицях, який часто їздить у відвідування в села і міста, де проживають русини: „Руська мова майже повністю виходить з ужитку. Не розмовляють

нею не лише в школах, але соромляться її навіть у сім'ях. Якщо одружиться словак зі словачкою, в них народиться словак. Мадяр з мадяркою сплодять мадяра. Лиш у русина з русинкою чомусь народжується словак“. Соціолог скаже – це тренд. Під час останнього перепису населення Словаччини русинську національність обрали 24 201 осіб, українську – 10 814. Статистичні дані не є, однак, індикатором якості русинського та українського рухів. Чимало провідних русинських діячів ще до 1990-го вважали себе українцями, і не кожен з них перейшов до табору русинів з глибокого переконання. Така поведінка, як, зрештою і вороже ставлення русинських діячів до тих своїх співгромадян, котрі записалися українцями, нагадує рядки з вірша закарпатського сатирика Марка Бараболі „Продукція языков“:

„Русин наш – кед так юж треба –
Ни вкраинець, ни москаль,
Он упал собі из неба;
Правда се есть исторична,
Нам соборности не треба!
Наша шкура еластична“.

Потопання в невіданні, чи боротьба за приватні інтереси?

Я там був. Разом із іншими (Ладиславом Губою, Іваном Бицьком, Мірком Калиняком, Петером Фецурую, Ладиславом Рогачем), кого час та „new power“ залишили згодом „поза грою“. Ми були безпосередньо в курсі справ і спостерігали, як дехто вдає, буцімто воює за свободу. І я це тоді сприймав як дар свободи, як результат безсилля старого партійного апарату і, передусім, результат „перестройки“ Горбачова, якої, напевно, найбільше боялися товариші з-поза „бальшова Саветскава Саюза“.

Самі проти себе

Наївне дзеленькання ключами та артистичні манери „княжківців“ (М. Княжко – словацький актор, який в листопаді 1989-го увійшов у політику. Співорганізатор та модератор мітингів під час Оксамитової революції. Радник В. Гавела, депутат парламенту у тодішній ЧСФР – прим. перекл.) мені нагадували війну з рогатками. Ні, нема героя „Оксамитової“, бо ніхто цю демократію

не завойовував. Ми її „отримали“ завдяки рішення „вищої політично-агентської міжнародної сили“. От тому ми цю „демократію“ так і цінуємо. Ніяк! Як річ, за яку ми не мусили заплатити, лише трошки „попритупцювали“ на листопадовому морозі. Нічого більше. А все інше – це лише казка „Листопадових ночей“, якій вже мало хто вірить і яка мало кого цікавить.

Русини? Збаламучена та зарюмса-на громада, яка сприймала листопад 1989-го так невпевнено та нечітко, що від лідерів „ренесансу“ і не можна було очікувати нічого іншого, крім бажання власної вигоди. Комедія, свідком якої був і я. І до сьогодні шкодую, що я у тій листопадовій завірюсі не відкрив ширше очі. Незважаючи на те, що все було, як „буря, хмари, вітер віє, сипле сніг, як з рукава!“ Радісне запаморочення від перевороту, марево золотого майбутнього, презентованого ззовні, та кування планів в кулуарах – це і є справжній образ листопада 1989.

Хто втік, хто залишився...

КСУТ (Культурний Союз українських трудящих) у Пряшеві? Це люди з легіонерським підходом до переконання, що вони українці, і які накивали п'ятами швидше, ніж справи рушилися з місця. Честь тим, хто залишився, або пере чекав „за деревом“. Хоча, що ще вони могли зробити, окрім як залишитися? Ну, а ті, у кого вже і цієї можливості не було, загадковим чином перетворилися на русинів і під проводом дивного нібито-русина – певного доктора Маґочія, в діях якого складно розібратися – почали інвазію проти самих себе.

Я був за те, щоб зробити зміни у викладанні української мови, уникати слів-новотворів, які мали бути замінені місцевими архаїзмами, але нічого не вийшло. Я пропонував, щоб предмет „українська мова“ через антипатію старшого покоління, яку спричинив сталінський синдром 50-х років, перейменувати на „материнське слово“, щоб зберегти азбуку, східний обряд і щоб історики, які почивали на лаврах,

Нещодавно довелося прочитати оцінку, яку дав русинам „чистокровний словак“, нагадавши поширену й образливу характеристику русинів з боку місцевих співгромадян-словаків (шаришан) у минулому. Останні, коли хтось вважав їх, чи жартома, чи всерйоз русинами, заперечували

словами: „Я – божевільний русин?! Та ж русини мають здоровий глузд лише до полудня. Коли вони одного разу ішли в ліс із драбиною, несучи її горизонтально, то забули про вирубку дерев і почали відрізувати частини цієї драбини. А коли дійшли до дерева, з якого хотіли вибрати гніздо яструба,

з драбини їм залишилися лише два щаблі...“. Неприємно таке читати кожному, хто шанує своїх предків, котрі вважали чи вважають себе русинами, боролись і рятувались від мадяризації та словакізації. Жалюгідним є те, що згаданий прояв ксенофобії надруковано в публікації під назвою „Греко-католицький русинський календар 2006“. Сподіваймося, що таких поглядів „чистокровного словака“ на русинів не поділяє керівництво „Русинської Оброди“ у Словаччині, що не тим шляхом вони прямують.

Хочу завершити ці міркування думкою визначного словацького етнологіа і професора Яна Ботіка. В своїй науковій праці на тему етнічної тотожності населення багатоетнічної Словаччини в підрозділі „Русини та українці“ автор нагадує: „Лише в спільних пошуках можливостей, як перейти від роздвоєння до об'єднання поглядів на ідентичність русинів та українців є ще який-такий шанс для того, щоб ХХ століття не залишилося в історії цих спільнот у Словаччині століттям останнім“.

пояснили місце русина в історії від часів Київської Русі, але все даремно. Тут йшлося лише про те, хто, що, де і коли. Бізнес та власні амбіції...

Колишні русофіли раптом стали знавцями русиніфікації, кодифікації нової мови для русинів та противниками українізації, причому чимало з них у той час були заодно з тодішньою владою. Ніхто не був зацікавлений вирішувати проблему на засадах згоди, порозуміння і т.п. Одна й друга сторони думали лише про себе. Квазі-теорії „фахівців“ про те, ніби ми нащадки етрусків (кажуть, від слова „етрус“ – „ето рус“!!!), через ідеї про самостійний народ і державу, яка під тиском імперій відокремилася, до стану ніби за Ворголом – „Я походжу нізвідки“.

Раптом виявилось, що ми навіть втратили державу – Підкарпатську Русь (тільки не пригадую, коли вона тією державою була), ніби це не була Чехословаччина. Одним словом – хаос, маячня, дурниці, а передусім – амбіції. „Спаситель“ русинів д-р Магочі, що побудував собі кар'єру і на самостійності русинів, мені своєю діяльністю (крім іншого!) нагадував Карла Мая, бо вважаю, що Магочі – такий самий русин, як Май – індіанець. Це так само „людина нізвідки“, але відома... Будуючи свою кар'єру

в українських академічних колах за океаном, пишучи про нас так, як К. Май писав про індіанців. Це добре читається, імагінарна романтика літератури фактів, які вивертають інші історики. А пересічний русин? У того є інші проблеми, ніж слідкувати за політичними примхами ужгородського „батьюшки“, який, найправдоподібніше, підбодьорений силою міцних мурів далекої Росії, вже видає громадянство держави Підкарпатська Русь. А хто ж став її першим громадянином? Авжеж, Енді Воргол. „Батьюшці“ не перешкоджає, що він ось уже 20 років як мертвий. Для Енді видали паспорт з порядковим №1. Лише коли (і як?!) йому той пан „батьюшка“ паспорт передасть?

„Лем бісида нам остала!“

Що вдієш? „Звонодроздово“ на кшталт „пошехоння“, або навпаки? Хотіли ми зберегти кирилицю, обряд, культуру... Все те, що ми здобули і що творило нашу автентичність. Компенсують нам це кодифікацією мови, культури та віросповідання. Керує нами єзуїт, в храмах щезає діалект і стара церковна мова, і хто лише трохи вголос „позазіхає“, той вже ворог.

Молодь (за винятком декількох амбіційних майбутніх квазі-русинських

науковців) добровільно глобалізується, служить капіталу за мінімальну платню десь в Англійському королівстві, доглядаючи за безвладними дідусями й бабцями. Рідна мова – діалект поступається словацькій мішанині з вулиці. Сьогодні тридцятирічні майже взагалі не володіють кирилицею, мовою світу для них є англійська, яку вони вивчають як слуги в англійських сім'ях, але порівняти їхню англійську з „королівською англійською“ – це небо і земля.

Ми піддалися моральній проституції та втрачаємо обличчя. Колапс „перестройки“ русинів у Словаччині – це вже лише питання часу. Мені це нагадує повний пасажирів автобус, де за кермом може сидіти будь-хто, лише не водій. Гадаю, терплять і наші покійні єпископи – мученики за віру, яких ніяка брутальна сила не змогла перетворити у атеїстичних гібридів, керованих із-за стін великої червоної імперії.

В одному листі Юлія, мати Воргола, пише до своєї сестри Еви Безекової вірши: „Пам'ятайте шитки, од великих по мала, шитко сме стратили, лем бісида нам остала!“. Насправді я не впевнений, що русинам Словаччини в майбутньому лишиться хоча би це. Що ж...

Міхал Бицько, Міжлабірці

Від ікон до постмодерних образів

Культурно-мистецьке життя українців Словаччини в рамках Австро-угорської монархії під кінець XIX — на початку XX ст. було зосереджене передусім навколо переважно проугорськи орієнтованої греко-католицької церкви. Національна невизначеність все ж таки впливової еліти призвела й до занепаду національних устремлінь селян, що тоді складали абсолютну більшість населення. Руський соловей Олександр Павлович (1819–1900) доспівав свою пісню і на гідних продовжувачів намагань будителів треба було ще почекати.

» Один час щезла з вжитку навіть кирилиця, то що ж тоді говорити про інші сфери життя. Тільки одиниці, хоч би на деякий час, звертали свої погляди на Схід, публікувалися у тих самих львівських українських виданнях, що й Іван Франко. Якби не розпад імперії в 1918 р. й створення на її руїнах нових держав, то на руській вірі, руській церкві, руській культурі в Угорщині можна було б поставити великий хрест. Тільки з'ясувати, кому і де. І не обов'язково робити це на Верецькому перевалі.

Волею сильніших русини-українці Словаччини опинилися в одній державі з русинами території, недовзі названої Підкарпатською Руссю. Всестороння консолідація їхнього життя призвела й до відновлення й поступового поживлення контактів з цим донедавна безіменним куточком Європи. Перша Руська народно-культурна виставка в Пряшеві (1927 р.), що пройшла в палаці греко-католицького єпископства, об'єднала, крім інших, твори професійних митців Й. Бокшая, М. Йордана та О. Мандич. Якраз Олена Мандич-Шіналії принесла в тодішню скульптуру руські народні мотиви, що в закарпатському живописі проявилися набагато раніше. Її пам'ятники руським будителям та іншим діячам надовго стали місцем чи не щорічних велелюдних зібрань у Пряшеві, Ужгороді, Хусті.

Вирази, позбавлені баластів

Ще тісніше поєднання з рідним краєм знаходимо в Дезидерія Миллого. Про це він згодом згадував: „Особливий етнікум рідного села, але й тектоніка рідної землі під Мінчолом запустили глибоке коріння в мою духовність“. Саме ці мотиви, їхнє художнє переосмислення принесли Д. Миллому найбільше визнання не лише серед фахівців. Ще

Дезидерій Миллий: Сумна процесія.
1948, ліногравюра

будучи студентом Художньо-промислової школи в Празі (1926–1933) він використовує реалії рідного Києва для живописних композицій та ілюстрацій народних календарів, читанок. Під час навчання він потоваришував з однодумцем Федором Манайлом, з яким підтримував контакти і в наступних роках. Збережена кореспонденція свідчить про їхнє взаємне зацікавлення тим, що творять, але й національними проблемами краю. Врешті Д. Миллий створює ряд портретів Олександра Духновича, включно з тим в кайданах, в яких його змусили йти пішки з Пряшева до Кошиць... Соціальна та національна загостреність віддзеркалилася і в багатьох його наступних творах (наприклад, „Наша доля“ або „Вигнані з землі“, 1934; „Відчай“ або „Нещасна“, 1934). Це не просто відбиток ре-

альності, а художній узагальнений баладний образ пережитого, наболілого, позачасового бачення світу. Так само, як і його „Вершники“ або „Блукаюча“ в різних її варіантах (1942–1944), якими реагував на трагедію світової війни. Хоча Д. Миллий малював мотиви і з інших регіонів Словаччини, рідне село, його околиця, які його приваблювали в усі пори року, ніколи не полишали мольберта митця. Це не першопланове зображення людей в святкових національних костюмах, фольклоризм, а намагання, за його словами, „духовність людини, людей, народу вдягнути у мистецьке вбрання простого, духовно зрозумілого – у художній вираз місцевого, але величавого – позбавленого всіх баластів“. Може й тому він один час вдався до малювання ікон. Принципове ставлення Д. Миллого до національного питання проявилось і в такій, здавалося б, дрібниці, як авторський підпис на картині. Він послідовно, до кінця своїх днів (1906–1971) всюди виводить кирилицею „Д. Миллий“, де б це не було.

Після Другої світової війни Д. Миллий деякий час поєднував творчість з політично-суспільною роботою. В 1945 р. його обрали членом Президії Української народної ради Пряшівщини, він керував Відділом освіти та культури. Разом з іншими художниками він взяв участь в експедиції в руське село Токаї, яке потерпіло від фашистів за підтримку партизанів.

Заангажованість Д. Миллого в українських справах Словаччини в наступних роках можна було б продовжувати ще й ще. Натомість наведемо лише одне: суттєву частину свого мистецького доробку він заповів Музею української культури в Свиднику. Цей шляхетний вчинок уможливив створення в 1983 році Галереї ім. Дезидерія Миллого як складової частини МУК. Це дозволило

ще ширше представити не лише творчість Д.Миллого, але й інших, передусім місцевих та закарпатських митців. Саме на виставкових просторах Свидницького МУК (в галереї і поза нею) вже не одне десятиліття регулярно презентуються твори авторів українського походження.

Підписано без кирилиці

Близьку за змістом діяльність розвиває з 1991 року й новостворений Музей модерного мистецтва Енді Воргола в Межилабірцях.

До представників покоління, що заявило про себе ще до війни, або незабаром після її закінчення, належать живописці Адальберт Борецький, Михайло Дубай, Юліус Мушка, Степан Гапак, Єва Бісс, графік Орест Дубай. З кінця 50-х років ХХ ст. повертаються на Схід Словаччини Адрій Ґай, Юрій Кресила, Микола Диць – випускники Вищої школи образотворчого мистецтва в Братиславі та Іван Шафранко, випускник Академії мистецтв в Празі. Саме їхньою заслугою є підвищення рівня українських друкованих видань Пряшівщини (періодична преса, книги), у яких дехто з них певний час працював.

У наступних роках появилися імена нових митців, які збагатили й урізноманітнили мистецьке життя русинів-українців Словаччини – Михайло Чабала, Федір Віцо, Николай Федькович, Юрій Ґавула, Іван Хапчак, Тетяна Житнянова, Павло Михалич та ін. Твори згаданих художників можна побачити в багатьох музеях та галереях Словаччини та інших країн. Працюють вони і як монументалісти. Численні мозаїки, сграфіто прикрашають будівлі багатьох міст та сіл передусім Сходу Словаччини.

Цю на перший погляд оптимістичну ситуацію, майже іділію, час від часу порушує чиясь еміграція на Захід (Й. Тулик, Н. Федькович), заборона виставлятися та публікуватися (Є. Бісс, Ф. Віцо) чи якісь перешкоди побутового характеру. Багато що змінилося не на краще. Та все ж таки можна було якось жити й творити. Вже, як правило, без підписів творів кирилицею.

Русини піарять, українці втрачають шанс

Ми підійшли до періоду суспільних змін у Словаччині після 1989 року. Творчі обмеження, здавалося б, зникли. Та нема вже й щедрості колишніх замовлень, закупок у збірки державних установ. Вживайте, панове митці, хто як може і вміє. До міцних об'ємів ринку не всі однаково були готові. Ви-

Іван Шафранко: Співачки. 2003, олія

ходити тільки на нових кон'юнктурних темах (передусім релігійних) вдається не завжди. В пригоді стали нові національні організації, особливо „Русинська оброда“, яка вміло запропонувала подальші можливості виставок, стипендії і т.п. „Взамін“ вона змогла піарити засобами, які, в принципі, не потребують перекладача. Майже кожну важливішу акцію (сейм, конгрес, конференцію) супроводжує бодай невеличка художня виставка. В крайньому разі, професійних митців замінюють трохи доступніші фотографи або вишивальниці. Так поступово нещодавні українські художники стали русинськими, що з чимось українським не бажають мати нічого спільного. А Союз русинів-українців Словацької Республіки (трансформований з колишнього Культурного союзу українських трудящих) вдає, що нічого не відбувається, втрачає шанс зробити щось корисне, окрім фольклорних фестивалів, й заявити Словаччині про мистецтво тих, кого хоче представляти, а може й про себе.

Одне радує, незалежно від приналежності до того або іншого угруповання, що художники вільно собі творять в міру своїх можливостей й таланту. Якби мали ще професійніший менеджмент, рекламу, то багато з них не за-

губилося б і в контексті інших культур. Серед інших хочеться згадати хоча б Івана Шафранка (1931) та Прокопа Колісника (1957), що безперервно й систематично в нинішньому пост-модерному світі у своїх картинах представляють нові можливості художнього виразу й форми.

В останні 15 років набагато більше уваги, ніж світському мистецтву, приділяється іконопису, та взагалі обладнанню понад двох сотень церков (православних та греко-католицьких) в руських (а нині словацьких й мадярських селах) по всій Східній Словаччині. Але це дещо інше питання. Хоча і тут можна було б спробувати характеризувати джерела „натхнення“, взірці, за якими намагаються писати ікони. Місцеві пам'ятки українського доунійного іконопису XV–XVI ст. чи сусідньої Галичини бувають між ними дуже рідко.

В іншій галузі культури з повсякденного вжитку зникає не те що літературна українська або „русинська“ мова, але й донедавна багаті діалекти. Отож, попелу на згарищі національної культури маємо багато. До нього – бодай би одного фенікса...

Никифор Дровняк. Митець вигнання

Примітивізм як мистецтво на межі народного побуту та високої культури часто був приречений на вигнання. Немає нічого дивного, адже межеве явище, як правило, не визнається сторонами, на межі яких воно перебуває.

» Це доля багатьох примітивістів. До таких належала Марія Приймаченко, уродженка прип'ятського Полісся, до таких належав і Никифор Дровняк, уродженець виселеної Лемківщини. Гіркота вигнання підтверджується ще й тим, що 40-ві роковини смерті Никифора минули 10 жовтня непоміченими як на його закерзонській малій батьківщині, так і в Україні.

Народитися на Лемківщині 1895 року означало потрапити у театр історії, спостерігати за всім з суфлерської мушлі, кричати до акторів, що, незважаючи на тебе, провадили свої криваві полілоги. Народитися на Лемківщині 1895 року позашлюбним напівсиротою-калікою означало жебрацтво: раз на рік храмове свято для калік і голодна смерть на одній зі світових воєн, а якщо ні, то „Віслянське“ виселення на Помор'я або в Сілезію. Никифорові Дровнякові випала складна і непередбачувана доля, яка так різко контрастувала з жанром, у якому він творив. Щоб краще відчувати контраст, я спробую поглянути на життя Никифора з двох перспектив – біографічної і деміургічної.

Отже, перспектива перша, біографічна. В забутій історії лемківській Криниці у глухонімої Євдокії Дровняк від невідомого чоловіка народжується син Епіфаній, який стане відомим світу як Никифор. Слабий слух, а також вада мови (прирослий язик) залишають його у вигнанні сирітського дитинства. Через ваду мови він не йде до школи і залишається на все життя неписьменним. У молодості Никифор пробує стати перукарем, але з цього нічого не виходить і, щоб якось прожити, він береться за пензель. З 1923 по 1930 рр. він малює картини та перебуває на милостині. У 1930 році його талант відкриває львівський художник Роман Турин, який допомагає йому влаштувати побут і викуповує його картини. Через два роки за посередництва Р. Ту-

рина деякі з них потрапляють у Париж на виставку в галереї „Леон Марсель“. Проходить друга світова війна. У 1947 році Никифора знаходить подружжя Банахів (краківські художники), вони допомагають йому з проживанням та популяризацією робіт. 1948 року він стає жертвою лемківського вигнання: два рази його вивозять разом з іншими українцями на північно-західні „віднайдені“ польські території, але два рази він звідти повертається пішки (приблизно 600 км від Криниці). Зрештою, 1948 року йому таки видають документи, але навіть вони не рятують від переслідувань, і 1955 року його ув'язнюють у притулку для волоцюг. Але як це буває у цій частині світу, у 1956 році Никифора вже виставляють у Варшаві і Лондоні та знімають про нього фільм, в якому він сам і грає головну роль. Далі йде світове турне його праць, 16 робіт потрапляють на світову експозицію примітивістів „Das Naive Bild der Welt“. Успіх Никифора переконав польську владу у його незаперечній „польскості“ і в 1961 році, забувши про дворазове виселення за ознакою „українець“, йому видають документи на польське прізвище Криніцкі, купують будинок, дарують автомобіль „Варшава“, попри те, що він не вміє водити. Вони навіть організовують йому подорож у Болгарію. В останні роки життя Никифор захворів на туберкульоз, від якого і помер 10 жовтня 1968 року.

Перспектива друга, деміургічна. Його незліченну творчість (близько 40 000 картин) можна умовно поділити на певні цикли. До найчисельніших належить „Церковний цикл“ (наслідування греко-католицької іконографії, зображення літургії та священиків). Цикл „Небо і земля“, де автор ділить картини горизонтальною лінією на рай і повсякденність, малюючи схематичних персонажів простим олівцем. Цикл „Фабрики доларів“, у ньому

Никифор малював багатоповерхові будинки з коминами, з яких клубився густий дим. „Вокзальний цикл“: його улюбленою темою було малювати безлюдні вокзали, де єдиним персонажем був сам Никифор – своєрідне деміургічне альтер-его, повелитель власного творіння. Цикл „Дороги на роботу“, на картинах якого Никифор зображав себе у „панському“ костюмі, як він заклопотано йде на роботу. Цикл „Сувеніри з Криниці“: картинами цього циклу він заробляв собі на хліб, продаючи їх туристам.

Усі роботи Никифор малював аквареллю. Спочатку на старому австрійському папері (списаному з одного боку), потім на аркушах із учнівських зошитів школи ім. Уршули Кохановської. Часто автор наклеював поштові марки на свої картини, що допомагало з датуванням творів. Коли прийшла слава, то почалося епігонство та підроблення. Щоб боротися з цим, неписьменний Никифор почав використовувати для підпису печатки, які неодноразово крали односельчани-фальсифікатори.

Никифор жив на межі злиднів. До того, як Банахи подарували йому ліжко, із меблів у нього була лише легендарна скриня, в якій він тримав всі свої роботи, вирізки з газет про себе та художні альбоми. Якщо уявити собі, що ця скриня змогла б умістити 40 000 його робіт, то, перебравши усіх їх, можна побачити певні оптичні фільтри, через які художник сприймав і виражав світ. Цими фільтрами він відгороджувався від реальності, добровільно йдучи у вигнання до самим витвореного світу.

Фільтр перший – наївність. Найголовніший фільтр, який, зрештою, визначив жанр творчості – це інфантильне сприйняття довколишнього світу. Коли на схилі літ Никифор здійснив свою мрію і полетів літаком у Болгарію разом зі своїм опікуном Влосінським, то під час польоту захоплений художник

цілком серйозно запитав: „Чи це вже небо? Але я не бачу ангелів!”

Фільтр другий – егоцентризм. На більшості картин Никифор зображає самого себе. Причому він часто перевітлюється в інші ролі. Можемо зустріти Никифора-єпископа, Никифора-солдата або Никифора-святого. Тобто, як творець власного світу, він хотів наголосити на своїй усеприсутності та деміургічності.

Фільтр третій – номінативність перцепції. На всіх картинах неписьменний Никифор робить свої інскрипції. Підписуючи осіб і місця своїм уставом (без інтервалів між словами) він розставляє наголоси у своєму ж світі. На початку кар’єри він підписує українською,

згодом піддається асиміляції і підписує польською. Як анальфабет він вбачав у письмі свій ритуал і свою деміургічну функцію. Він ніби пояснював власні одкровення нетямущим глядачам.

Фільтр четвертий – ритуальність. Як син Лемківщини, Никифор не міг не успадкувати лемківську ритуальність. Одним із найсильніших був ритуал жебрацтва. Коли він тільки починав малювати, то ходив з листом, написаним кимсь письменним для нього. На ньому було написано польською мовою:

Шановне панство! Я бідний каліка без родини і без когось близького, хто б міг за мною доглядати у цей важкий період. Я живу з ласки добрих людей. Попри найширше бажання, сам робо-

тою не можу заробити на хліб через власне каліцтво. Малюванням картин заробляю на сяке-таке життя, аби себе утримати на Божому світі. Однак навіть у цей спосіб не можу себе утримати, бо матеріали для малювання дуже дорогі, а покупців мало, бо немає гостей. Просив би шановне панство про допомогу і підтримку для бідного каліки, хто чим може. Спаси Боже!

Але навіть уже достатньо заможним Никифор не полишав звички просити у перехожих гроші, що переросла у ритуал. Ще цей фільтр часто проявлявся у зображенні церковних ритуалів та богослужінь.

Фільтр п’ятий – віра у власну геніальність. З самого початку своєї творчої кар’єри Никифор вірив у власну геніальність. Досить часто він підписувався Матейком, тобто ототожнював себе з найканонічнішим з польських художників. Про цей оптичний фільтр свідчить також і повна герметичність стилю Никифора. За всю свою кар’єру він не піддався жодним впливам. Коли прийшла несподівана слава, Никифор не здивувався, навпаки – він уважав за належне, що нарешті визнали його талант.

Якщо накласти всі ці оптичні фільтри на біографію лемківського каліки, то вийде портрет, вартий найвишуканішого та „найвищого” з мистецтв. Це зрозуміла навіть польська українофобська влада, що відразу полонізувала цього художника, цитуючи ще одного лемківського генія, „зі сонцем у кишені”. Не дивно, що навіть тепер, коли кілька років тому Товариство лемків відсудило Никифорові його справжнє прізвище, стереотипними залишаються твердження на зразок „Никифор був першим з польських митців, званих наївними, котрий дійсно з’явився у колективній свідомості” (Б. Банась „Никифор”, Варшава, Експрес: 2006, ст. 78). Можливо, така доля лемків – збагачувати чужі культури, вливатися у чужі мейнстріми, творити їх. Так було з Никифором, Енді Ворголом, Мирославом Нагачем.

Никифор все життя боровся з вигнанням. Якщо „віслянське” йому вдалося перемогти, два рази пройшовши через цілу Польщу, то вигнання каліки і вигнання у світ „фабрик доларів” та омріяної „дороги на роботу” переслідували митця аж до його смерті.

І найприкріше те, що одне вигнання переслідує митця навіть помертно, вигнання з української колективної свідомості.

Введення до етнічного садівництва

„Русинська карта Балогі“, „Рука ФСБ“, „Нове Косово на західних кордонах України“ — такими заголовками нині рясніють і друковані, і цифрові видання. Як дійшло до такої сумнівної популярності Закарпаття, що завжди вважалось взірцем толерантності у міжнаціональних відносинах? Цей регіон хоч і почав все частіше виступати полігоном брудних політичних технологій, але, принаймні, не на етнічному ґрунті.

» Час від часу мені доводиться або писати щось про „русинське питання“, або розповідати про нього гостям столиці чи мешканцям з інших регіонів чи країн. Нічого не поробиш — „noblesse oblige“, положення зобов’язує. В моєму випадку — географічне положення, бо якщо живеш на Закарпатті, то мусиш мати якусь відповідь на запитання на кшталт „Так что там у вас с русинами? Говорят, скоро независимость объявят?“ Відповідати на „русинське питання“ мені легше всього з позиції стороннього спостерігача — адже мені русином не бути за визначенням, бо я не є закарпатським автохтоном, і заклики не бояться визнати своє русинське коріння мене оминають. Водночас маю можливість спостерігати за процесом зблизка, не настільки відстороненим поглядом, як мешканець з іншого боку Карпат.

Не будучи істориком, важко зрозуміти, на чиєму боці правда — у тих, котрі доводять, що русини є окремим народом, справжнім аборигеном значної частини Карпат, чи в тих, котрі цю ідею з обуренням відкидають, і наводять цьому чимало переконливих фактів. Справа в тому, що коли уважно стежити за багаторічною полемікою, яка не припиняється на шпальтах закарпатських газет, то легко помічаєш: шановні доктори наук крутять фактами, як циган сонцем.

Непричетне слов’янське плем’я

Невеличкий екскурс для тих, хто зовсім не в темі. Як запевняють історики, котрі співчують „русинській ідеї“, це слов’янське плем’я не причетне до жодної з трьох гілок єдиного слов’янського древа — українців, росіян та білорусів, — а походить від білих хорватів. Десь у VI–VIII ст. н.е. предки сьогоднішніх русинів оволоділи територією від Високих Татр на заході до Чорногор на сході, від прикарпатської Лемківщини на півночі

до Середньодунайської низини на півдні. Ті люди прийняли християнство на 130 років раніше, аніж Київська Русь: у їхньому краї два роки проповідували Кирило й Мефодій, не маючи можливості потрапити в Моравію, захоплену германцями. Багато русинських земель входило тоді до Моравської держави. Власної держави нечисельний народ створити не міг — у X ст. цьому перешкодило підкорення краю угорцями, а вже потім одну окупацію миттєво змінювала інша. Русини ці окупації пережили, а останні два століття активно боролися за свої національні права і дечого домогалися. Першим серйозним кроком на шляху самовизначення була Програма русинської автономії, вручена 1848 року австрійському імператору Францу Йосифу I русинським політиком Адольфом Добрянським. Вона визнавала русинську національність, рівноправність русинів з іншими націями Імперії, вимагала створення русинських шкіл, гімназій, видання державної газети русинською мовою. Під час наступних реформ австрійська влада створила Ужгородський русинський округ. Далі був тривалий застій, доповнений згодом масовою еміграцією місцевого населення в Північну Америку.

Під завісу Першої світової, у жовтні 1918 р., Підкарпатська русинська організація емігрантів Північної Америки, що представляла півмільйонну общину, стала членом Середньоевропейської спілки пригноблених народів — організації, куди приймалися окремі народи, які мають право на самовизначення. У грудні того ж року уряд Угорщини законом „Про автономію русинської нації, яка мешкає в Угорщині“ надає їм у рамках автономної території „Руська крайна“ широкі права у сфері адміністративного законодавства, культури й освіти. Проте в травні 1919 р., провівши в Америці плебісцит, Центральна

Руська Народна Рада ухвалює рішення про входження Підкарпатського краю на правах широкої автономії до складу новоствореної Чехословаччини. Рішення Ради взяв до уваги Сен-Жерменський мирний договір. Слід зауважити, що ледь не половина тогочасних русинів проживала тоді в Північній Америці.

Зростання та ділення рядів

Новий відлік русинської історії розпочався наприкінці 80-х — початку 90-х, коли у колишніх соціалістичних республіках виникли такі організації, як „Русинська оброда“ у Словаччині, „Руська матка“ у Югославії, „Об’єднання друзів Підкарпатської Русі“ у Чехії, „Організація Русинів Угорщини“ (Угорщина). На Закарпатті тоді народилося „Общество Карпатских Русинув“. Середина 90-х — це пік розвитку русинського руху в краї. Тоді виникли десятки майже тотожних громадських організацій, в області у вільному продажі виходило чимало газет на кшталт „Русинська бисіда“, „Русинська газета“, „Підкарпатська Русь“ тощо. Втім, вже тоді було очевидно — насправді рух множить не стільки зростанням рядів, скільки діленням. Як то водиться на Україні, лідери різних організацій переважно зводили порухунки один з одним, що виносили на сторінки їхніх ЗМІ і не тільки. В тому середовищі вельми популярною є версія, що за розколом русинського руху стоїть Служба Безпеки України. З іншого боку, опоненти русинів, яких є чимало на Закарпатті, у самому виникненні цього руху вбачали спочатку руку радянського КДБ (зокрема, агентом цього комітету вони називають американсько-канадського історика, автора книги „Народ нізвідки: ілюстрована історія карпаторусинів“ Роберта Пола Магочія та багатьох інших), а потім — і його нащадка ФСБ (щодо останнього, як показав час, зовсім не безпідставно).

Якщо спробувати визначити, за що ж власне боролися той вельми неоднорідний рух, то можна виділити кілька пунктів: насамперед, це право тим, хто вважає себе русинами, так і записуватись у різних метриках, зокрема, при перепису населення. По-друге, це визнання русинів як окремого народу (а не народності, як гуцули та лемки), який проживає в Україні. Примітно, що закордонній русинській діаспорі доводити своє існування не потрібно. Русинів завжди визнавали такими в колишній Югославії – невелика община нащадків закарпатських емігрантів живе у Воеводіні, користується правами нацменшини на фінансову допомогу й має кодифіковану нормовану русинську мову. У Словаччині діє Інститут русинської мови й культури, русинський Театр Олександра Духновича у м. Пряшеві, видаються словники й підручники русинською мовою, яка була кодифікована у 1992–1995 рр. Русини Угорщини та Польщі також отримують кошти на культурні акції, видання книг. (Слід відмітити, що фахівці, наприклад, професор кафедри славістики у шведській Упсалі Свен Густавсон, виділяють чотири варіанти русинської мови під умовними назвами лемківська (у Польщі), пряхівська (у Словаччині), ужгородська (в Україні) та югославська. Кожен із варіантів перебуває під сильним впливом мови сусідньої слов'янської більшості). Щодо більш радикальних закликів, то найгаражчі голови не бояться й закликати до різних форм сепаратизму – від вимог широкої автономії до відокремлення з подальшим протекторатом чи то ООН, чи то ЄС, або ж під крилом Росії. При цьому такі заклики опираються на той факт, що у грудневу референдумі 1991 року разом зі схваленням незалежності України закарпатці віддали 78% голосів за „надання Закарпаттю статусу спеціальної самоврядної адміністративної території як суб'єкту в складі України“. Щоправда, тоді йшлося про економічну автономію, а не національну.

Останній сплеск русинів

7 березня 2007 року депутати Закарпатської облради ухвалили рішення визнати національність „русин“ на території області і внести її до переліку національностей регіону. Ця подія викликала небайкий резонанс, і різну купу версій щодо причин такого кроку з боку органу, який ніколи не дозволяв собі нічого зайвого у відносинах із владою вищих щаблів. Серед найбільш популярних версій була така: Секретар

за посадою та фаворит за визначенням нинішнього вельми непопулярного президента, закарпатець Віктор Балага почав хитру гру. Спостереженнями розглядалися різні наслідки цієї гри – від створення штучної кризи із подальшим її розв'язанням до підготовки собі „вотчини у вигляді автономії на випадок, коли президент Ющенко втратить владу. Восени 2008-го відбулось справжнє „осіннє загострення“ русинського питання, яке завершилось театральним проголошенням 25 жовтня в Мукачеві, під час т.зв. Європейського конгресу подкарпатських русинів, республіки Подкарпатська Русь. Визначальну роль у цьому „акті проголошення“ відігравав вже відомий священник Дмитро Сидор. У конгресі взяли участь 109 делегатів, з яких один іноземний – з Чехії – забезпечив заходу статус міжнародного. Був підписаний „Акт провозглашения возсоздания русинской государственности“ та проголошена республіка „у статусі од 22.11.1938 р.“, була обрана „государственная исполнительная власть“. Отець Сидор заявив здивова-

ній українській пресі, що учасники конгресу планують звернутися до Закарпатської обласної ради із проханням надати їм статус автономії та оголосити територію Закарпаття автономною республікою. Цей останній сплеск „русинської“ активності, вже зовсім далекий від історичних, етнографічних та інших пошуків справедливості, більшістю небайдужих осіб був розцінений як відверта провокація російських спецслужб, причому пресою були наведені імена координаторів акції, зокрема, такий собі громадянин РФ В'ячеслав Ніконов, радник В. Путіна, (онук соратника Сталіна Молотова – прим. ред.), син високого начальника НКВС. Саме він очолює Російський державний фонд під назвою „Російський світ“, яким фінансуються останні заходи з активізації „русинського питання“ у відверто проросійському напрямку. Зокрема, „акт проголошення“ у Мукачеві супроводжувався мітингом сотні молодиків спортивної статури, які були привезені з Одеси під червоними прапорами проросійської молодіжної організації»

» „Родіна“ і пояснювали цікавим, що приїхали захищати права „русичів“.

Вочевидь, реагуючи на численні закиди преси у потуранні антидержавницької діяльності русинів, очолюваних Дмитром Сидором, 5 грудня 2008 року управлінням СБУ в Закарпатській області проти громадянина Сидора Д. Д. (того самого отця) була заведена карна справа за ознаками злочину ч.1 ст.110 КК України – „Навмисні дії, здійснені з метою зміни кордонів території чи державного кордону України в порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики та розповсюдження матеріалів із закликами до таких дій“. Відтак, можна припустити, що на цьому діяльність не в міру активного священика та його колег пригальмується.

Більше фауни та флори – більше мов

Але питання залишається невирішеним. Бо якщо подивитись на проблему незаангажованим поглядом, то маємо: кожні два тижні у світі зникає одна мова. За оцінками експертів британського Інституту живих мов, близько 40% мов світу знаходяться на межі вимирання, 80% населення світу говорять нині англійською, китайською та російською мовами. Мови та цілі етноси зникають так само, як види рослин та тварин. І таку саму цінність вони мають для культурного різноманіття людства, як фауна та флора – для біологічного різноманіття. Примітно, що багатство мов та багатство живих видів є явищами суміжними. Нещодавно вчені виявили, що в регіонах, де є найбільша чисельність рослин та тварин, зростає й кількість місцевих мов (наприклад, у Амазонії чи у Новій Гвінеї). Наші Карпати, попри увесь екоцид, що йому завдали люди впродовж останнього часу, понині визнаються одним з найважливіших осередків біорізноманіття у Європі. Тож не дивно, що і мовне та етнічне різноманіття тут має місце. Цим розмаїттям у цивілізованому світі слід опікуватися та у всякий спосіб сприяти його збереженню. Втім, слід розрізняти охорону біорізноманіття і небажання боротись із небезпечними бур'янами. Відомо, наприклад, скільки шкоди несуть городянам амброзія та борщевик. Щось подібне маємо і в „русинському питанні“ – відсутність зрозумілої політики з боку української влади до одного зі своїх етносів – русинів, призвела до бурхливого розростання небезпечних навколополітичних бур'янів. Які висновки будуть зроблені з цього етнічного садівництва, наразі спрогнозувати важко.

Кубанці – „русини“ Сходу?

Питання самоідентифікації і на початку ХХІ ст. залишається актуальним не лише для русинів. Воно не до кінця розв'язане практично на всіх околицях українських етнічних територій. Етнологи навіть застосовують для позначення цих земель поняття „маргінальний український етноісторичний масив“. До таких українських маргіналій, чиє етнічне, культурне та громадське життя певний час проходить поза основним етнічним масивом, належать, з-поміж інших, і нащадки чорноморських та азовських козаків та іногородніх селян, вихідців із Подніпров'я та Слобідської України, що проживають на Кубані (Росія).

» Сучасна російська наука вважає кубанців етнічними росіянами, а їх мову – говіркою російської мови. Українські ж дослідники зараховують чи не всіх кубанців до українського етносу, незважаючи на їх задеклароване відокремлення від нього. Істина ж, напевне, знаходиться десь посередині.

Ті, хто до цього часу „балакають“, вже давно справді називають себе росіянами. Українцями ж на Кубані називають виключно тих, хто приїхав з України впродовж радянських років (причому ці люди переважно є російськомовними).

У дорадянській історіографії чорноморські та азовські козаки однозначно відносились до малоросів, хоча їх разом із великоросами та білорусами сукупно й називали „русскими“. Репертуар уславленого Кубанського козачого хору здебільшого становлять українські пісні, а, проходячи вулицями якоїсь станиці, з вікон чуєш „Варенички“ чи „Гей, наливайте повнії чари“. Знаменитий „Козацький марш“ у Краснодарському краю часто супроводжує офіційні урочистості, а в Краснодарській дитячій школі народного мистецтва та Краснодарському університеті культури та мистецтв відкрито клас такого незвичного для Росії інструмента як бандура.

Gente Ukraini, nazione Russi

Сучасний американський дослідник Браян Бок пише, що чорноморські козаки „хвалилися своєю відданістю російському цареві, але нерідко зневажали росіян“. Їх політична самоідентифікація з самого початку була російською (те, що стосовно наддніпрянських українців-„громадівців“ Іван Франко назвав „gente Ukraini, nazione Russi“). Однак, на думку краснодарського українця проф. Віктора Чумаченка, станова (козача) ідентифікація серед козаків превалювала.

Важливе значення для заміни доти чітко запорозької (малоросійської) самоідентифікації на „русскую“ мало об'єднання у 1860 р. частини лінійних козаків, переважно донських, етнічних росіян за походженням, з чорноморськими та азовськими і створення з них усіх Кубанського козачого війська. Відтоді терміном „кубанці“ означують усіх козаків, незважаючи на їхнє різне етнічне походження. Більшість сучасних російських дослідників вважають, що саме з тих пір „кубанське козацтво почало набувати своїх характерних соціально-культурних особливостей, що відрізняли його від запорозьців і лінійців“. Однак насправді це не так. Ще в 1920-х рр. місцева пар-

тійна комісія проголосила, що кубанські козаки та інгородні є „такими ж українцями, яких можна бачити на Україні“. У 1967 р. в Доповідях з географії Географічного товариства СРСР зазначалося: „Не можна узагальнювати кубанських козаків в одну етнічну групу. В дійсності, західна група „чорноморці“ [і „азовці“ – В.П.] – нащадки запорожців і східна група – „лінійці“, нащадки донських козаків російського походження, – після заселення не змішалися, хоч і жили по сусідству“. У навчальному посібнику „Етнология. Народы России“, виданому в 1997 р., про „кубанських (чорноморських) козаків“ також іде мова в абзаци, присвяченому українцям. Більше того, при підготовці до перепису 2002 р., коли планувалося уперше ввести в запитальник національність „казаки“, московські вчені запропонували список можливих назв етносів і їх етнографічних груп, у якому кубанських козаків, на відміну від решти (донських, терських тощо), було віднесено до українців: у відповідній графі було записано: „Украинцы (буковинцы, верховинцы, гуцулы, казаки с языком украинским)“. До речі, русинів було занесено в окрему графу: „Русины (бойки, карпатороссы, лемки)“. За інформацією, наданою Головою Товариства українців Кубані Миколою Сергієнком, саме кубанські історики підготували лист-відповідь, у якому доводили, що кубанські козаки не є українцями.

Без тиску нема протидії

Та повернімося до початку ХХ ст. Б. Бок відзначає, що на Кубані українська мова не зазнавала таких утисків, як у „малоросійських губерніях“; уживання української мови навіть у державних установах було явищем звичайним і не вважалося політичним актом. Висловимо парадоксальну думку: може, цей факт і став причиною занепаду ще до кінця й не народженого українського руху на Кубані – немає тиску, тож немає і протидії йому?

Важливо й те, що предки кубанців, переїхавши на Кубань, ніколи не називали себе українцями – цей термін тут, як і деінде, з'явився значно пізніше. А називали вони себе малоросами, руськими, місцевими, козаками і т.д.

На момент вибуху російських революцій (1917 р.) процес взаємної інтеграції двох гілок козацтва – чорноморської (української) та лінійної (російської) не тільки не завершився, але й небувало загострився. Ось кілька прикладів такого розходження:

існування двох фракцій у Кубанській Раді – чорноморців і лінійців; окреме життя двох кубанських етнічних діаспор на еміграції.

Ці роки стали першою спробою кубанської інтелігенції у ХХ ст. повернутися до своїх коренів, спробою, жорстоко придушеною Денікіним.

Другою такою спробою стало загравання більшовицької влади з місцевим населенням – т.зв. „коренізація“, чи „українізація“ Кубані 1925–1932 рр. За час „українізації“ у краю були відкриті сотні українських шкіл, технікуми та вищі навчальні заклади; на українській мові виходило понад 20 газет, працювали українське радіо, українська секція при письменницькій організації та 3 професійні театри.

А потім почався занепад української самоідентифікації кубанців, викликаний Голодомором 1932–33 рр., припиненням політики „коренізації“ на Кубані та виселенням як неблагонадійних цілих кубанських станиць. В результаті, якщо в 1926 р. українці складали до 54% в Кубанському окрузі тодішнього Північно-Кавказького краю, то в 1959 р. в Краснодарському краю було лише 4,0% українців.

Третя, також невдала, спроба повернення самоідентифікації кубанців до своїх витоків мала місце за участі нечисленних представників кубанської інтелігенції на поч. 1990-х рр. Було здійснено кілька спроб організувати українські товариства („Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка“, Чорноморська козацька рада, Кубанське козацьке військо); у краснодарській газеті „Краевые новости“ вийшло кілька українських сторінок; Державною телерадіокомпанією „Кубань“ транслювались програми Національної телекомпанії України, було показано дві вистави київського Театру ім. І. Франка – „Украдене щастя“ та „Фараони“ (правда, й ті – запису кількадесятилітньої давності). У 1992 р. в станицю Тамань на святкування 200-річчя висадки чорноморських козаків на Кубані приїжджали гості з України. Однак без якої б то не було підтримки з боку України – фінансової, книжками, врешті, моральної, – все це дуже швидко заглухло, а маятник хитнувся в протилежний бік.

Донині свою мову мешканці кубанських станиць називають так: балачка, по-нашому, по-руськи. Бабуся зі станиці Старотитарівської Темрюцького району казала авторові цих рядків: „Як ви красиво розмовляєте. Ми так не вміє – ми балакаєм. А от у гóроді

разговарюють і сміються з нас“, таким чином, відокремлюючи свою говірку як від сучасної української мови, так і від російської. „Балачкою“ місцеве населення користується виключно поміж своїми; якщо до них заговорить українською „чужинець“, вони одразу ж переключаються на російську. Десь глибоко у кубанців сидить думка, що їхня балачка – це щось некультурне, неправильне; приміром, В. Любенко зі станиці Охтанізівської (Темрюцький район) згадував, що в школі вчителі-мовники (як правило, приїжджі) карали дітей, коли ті на перервах балакали.

Якщо кубанців питають, якою мовою вони розмовляють, можна почути: „Дома балакаємо по-хахлацкі“, або ж „Рідна мова – кубанська, балакаю по-хахлацкі“. Але на питання: „Хто ви за національністю?“ здебільшого відповідають так: „Я – кубанець, рускій“, або просто: „Я – рускій; кубанець – ето ж не нація“.

Третя категорія

Багато хто з україномовних кубанців, як пише Б. Бок, „ототожнює себе з якоюсь третьою категорією – або мішаною (щось між росіянами та українцями), або метакатегорією (і українці, і росіяни)“.

Ще цікавий факт: російський митник на поромній переправі Кавказ–Крим, який вдома з матір'ю виключно балакає, каже про своїх колег – українських митників із Керчі (етнічних росіян): „Там вас будут проверять хохлы!“

Для кубанців українська мова в силу багатьох факторів не стала чинником етнічної ідентичності. Таким чинником стала державницька компонента: російський патріотизм, оснований на історичній пам'яті про військові перемоги козаків. Кубанців можна назвати „унікальною групою діаспори, що втратила зв'язок з українськими каналами суспільної комунікації“, які „зберегли багато донациональних рис локальної самоідентифікації“, „потенційними українцями“, що „стали вважати себе росіянами“. На Кубані вони не вважають себе частиною української діаспори: вони всюди позиціонують себе (і їх позиціонують так мас-медіа, влада тощо) представниками титульного етносу, хіба що – з локальним доповненням: „козак“, „кубанець“.

Політика та наука Володимира Литвина

► Українській політичній сцені давно потрібна свіжа кров, це визнають усі. Однак найсильніший голос досі у старої гвардії – політиків другої половини 1990-х, „епохи кучмізму“.

З тією різницею, що хтось залишився при Леоніді Кучмі до кінця, інші запекло боролись з ним від самого початку, а дехто змінив поле битви лише під кінець каденції другого президента. Усі досі сповнені сил і, насамперед, неймовірних політичних амбіцій. Що найважливіше – вони майстри у світі інтриги та закулісної гри. Остання спікеріада сповна продемонструвала таланти „старого“ покоління українських політиків.

Після відставки Арсенія Яценюка

здавалось, спікеріада розтягнеться надовго. Ще б пак – ситуація з вибором нового голови парламенту в умовах політичної та економічної кризи видавалась патовою. Кожна з фракцій мала свого кандидата і було відомо, що крісло спікера міцно „прив’язане“ до формату коаліції. Оскільки переговори між БЮТ та Партією регіонів відновились, з’явилась інформація, що посада голови Верховної Ради дістанеться Віктору Януковичу. Тим більше, що президент форсував кандидатуру дідуся української політики Івана Плюща. Висунення Плюща свідчило про певний відрив від політичної реальності, складеної в парламенті. Серед решти претендентів знайшовся політик, який майже не приховував

(чесніше сказати, зовсім не приховував) своїх спікерських амбіцій. Тим більше, що Володимир Литвин (йдеться саме про нього) мав подібний досвід у 2002–2006 роках.

На керування Радою Литвин покладав надії вже восени минулого року після дострокових парламентських виборів. Блок його імені отримав 20 мандатів і чимало політологів висловлювались, що Литвіну дісталась золота карта. Двадцять тузів – одна омріяна посада. Тоді однак нічого не вийшло, оскільки сформували коаліцію у складі БЮТ–НУ–НС.

Володимир Литвин часу не гаяв. З настанням політичної кризи у лавах коаліційних сил він розпочав кампанію у регіонах. Незабаром усі охочі могли

Фото: Петро Андрусенко

Як набувався досвід

Володимир Литвин народився у селі на Волині. Навчався на історичному факультеті Університету імені Тараса Шевченка. Залишився викладати, став помічником ректора. У 1986 році перейшов до Міністерства Освіти УРСР, а три роки по тому – до Генерального комітету КПУ, де працював лектором, консультантом, помічником Секретаря ЦК КПУ аж до розпаду СРСР. Весь його професійний шлях – постійні переходи від науки до влади – супроводжувався незмінним успіхом.

Після проголошення незалежності України Литвин на кілька років повернувся до викладання та науки. У науковій діяльності цікавився діями влади, очевидно, під „іншим” кутом зору. Так, кандидатську дисертацію він присвятив „Діяльності Комуністичної партії України з вдосконалення підготовки викладачів суспільних дисциплін (1966–1975 рр.)”. Однак докторська була зроблена з урахуванням нової „немарксистської” методології, її назва – „Політична арена України: дійові особи та виконавці (Суспільно-політичний розвиток України у другій половині 90-х років)”.

Володимир Литвин – надзвичайно плідний науковець. Навіть після повернення до органів влади не припинив писати наукові праці. Взявши до уваги його основні обов’язки, цифра у понад 270 (!) наукових праць і книжок викликає чимало коментарів. Власне, так і сталося, адже дехто з представників наукової спільноти відкрито засумнівався у фізичних можливостях „продуктування” такої кількості наукових робіт, не кажучи про їх якість.

У 1994 році одночасно з перемогою Кучми на президентських виборах Литвин входить до великої політики та органів державної влади незалежної України. Він стає помічником президента у справах внутрішньої політики. У вересні 1996 року – першим помічником Кучми, керівником групи помічників та референтів голови держави. А в листопаді 1999-го – керівником Адміністрації президента. На цій посаді Литвин отримує неофіційне прізвисько „сірого кардинала Кучми”. Він використовує цей час насамперед для розширення політичних зв’язків, нав’язування контактів, якими користується до сьогодні.

Цілком можливо, вступом у „політичні салони” Литвин завдячує Дмитру Табачнику, оскільки відомо, що свого часу студент Табачник спеціалізувався на кафедрі, де працював доцент Литвин, а їх наукові інтереси

перетиналися. Без сумніву, Кучма довіряв Литвину, вважаючи його особою авторитетною, яка може покращити якість оточення президента.

Експерти Українського незалежного центру політичних досліджень писали тоді про нового шефа Адміністрації президента: „Будучи з 1995 року доктором історичних наук, з 1997 року – членом-кореспондентом НАНУ по відділенню історії, філософії та права, він, безперечно, володів аналітичними здібностями і мав глибокі знання в дисципліні, якою займався. Оскільки коло його наукових інтересів охоплювало проблеми суспільно-політичного розвитку України в другій половині 1990-х років, то він, зрозуміло, був прекрасним знавцем даного періоду та його „дійових осіб та виконавців”, а до того ж і впливовою особою у колах тих політиків, які протягом тривалого часу мали змогу спілкуватися з президентом”.

Литвина багато хвалили. Близький у ті часи до Кучми Олександр Волков сказав про шефа адміністрації: „Це дуже грамотний, самостійний і спокійний політик. Єдине, що я можу сказати, – у нього дуже велике майбутнє”. Про призначення Литвина позитивно відгукувався шеф Соціалістичної партії України Олександр Мороз.

Однак, що найцікавіше, з часів президента Кучми у Литвина склались особливо добрі відносини з представником Комуністичної партії України Адамом Мартинюком. На думку експерта Володимира Полохала, КПУ складалась тоді з двох „структур”: „зовнішньої”, офіційної, та „внутрішньої”, де серед інших партійців за контакти з Адміністрацією президента відповідав Мартинюк. Сама ж КПУ вела тоді (як і тепер) своєрідну „опозиційну” гру.

„Самостійність” Литвина розвивалась поступово. На посаді голови Адміністрації він залишиться до 2002 року. В цей період його безпосередньо зачепить чи не найбільший скандал епохи кучмізму – вбивство журналіста Георгія Гонгадзе. На оприлюднених плівках майора Мельниченка, окрім голосу, схожого на голос Кучми, виразно чути голос, подібний до голосу Литвина.

У 2002 році Володимир Литвин очолив пропрезидентський Блок „ЗаЄдУ!”, результати якого розчарували Кучму. Тим не менше, Литвина обрали спікером Верховної Ради.

У грудні 2002 року Литвин перейшов випробування „паралічем” парламенту. Бійки між депутатами, ▶

подивитись емоційні виступи Литвина не лише на трибуні ВР, але насамперед у політичних talk-show. Більшість його промов починались коронною фразою: „Власне я повернувся з регіонів, де зустрівся з мешканцями...”. Це мало показати, що політик Литвин, на відміну від інших київських кабінетних діячів, їздить по периферії, зустрічається з народом, одним словом, знає справжні болячки та очікування пересічних українців.

До дострокових парламентських виборів у зв’язку з розпадом коаліції БЮТ–НУ–НС так і не дійшло, що не зашкодило самому Литвину. Цей політик і чинний історик мав величезний досвід у залаштунковій грі. Час було його використати.

24 листопада Україна та Італія досягли принципової домовленості стосовно включення до проекту двосторонньої Угоди у сфері трудової міграції положень про зарахування страхового стажу, набутого громадянами України під час роботи в Італії, при визначенні права на пенсію. Крім того, в результаті переговорів від італійської сторони отримано чіткий сигнал щодо підтримки України у подальшому просуванні переговорів про безвізовий режим з Європейським Союзом, які було офіційно започатковано у Брюсселі 29 жовтня.

24 листопада МВФ дає Україні 3 роки для виходу з кризи. Ситуація у світовій економіці може покращитися в II кварталі 2009 року, а вже в 2010 році глобальна економіка й економіка України зможуть продемонструвати зростання. Таку думку озвучила голова місії МВФ в Україні Джейла Пазарбашіоглу. Починаючи з 2011 року, темпи зростання української економіки можуть повернутися до її потенційного рівня 5,5–6%, а інфляція знизиться до 5–7%. Фонд очікує падіння реального ВВП України на 3% у наступному році, головним чином у результаті погіршення експорту. Окрім того, Міжнародний валютний фонд допускає скорочення золотовалютних резервів Національного банку з 31,9 млрд. доларів (на 1 листопада 2008) до 14,9 млрд. доларів до кінця 2009 року.

24 листопада Національний банк України історично знизив офіційний курс гривні за день на 2%, встановивши його на 25 листопада на рівні 6,2951 гривень за долар – так дешево по відношенню до долара національна валюта не коштувала за всю історію свого існування.

25 листопада Україна посіла 40 місце серед 41 країни Європи за купівельною спроможністю населення, згідно з даними останнього дослідження компанії GfK. За Україною в рейтингу слідує Молдова. Згідно з даними дослідження, протягом 2008 року кожен європеець витратив на споживчі товари в середньому 12500 євро. Середньостатистичний українець витратив 1688 євро. Українці можуть витратити тільки 9% від тієї суми, яку на споживчі товари витрачають німці, зазначають у дослідженні.

25 листопада Пірати, які захопили судно „Фаїна” з вантажем озброєнь на борту, у черговий раз знизили суму викупу. На сьогодні вони вимагають три мільйони доларів за звільнення судна. Пірати погрожують убити заручників у випадку силової операції по звільненню і вимагають викуп, сума

поламани мікрофони та система електронного голосування. Причина конфлікту полягала у розподілі комітетів ВР. Показавши свій талант, Литвин „примирив” більшість та опозицію. На поділ Комітетів оголосили мораторій. Більшість політикуму та аналітиків зрозуміли це як поразку СДПУ(о), а насамперед голови адміністрації Кучми Віктора Медведчука. Чого дивуватись: відносини Литвина з Медведчуком відтоді невпинно погіршувались. Незадоволений поведінкою Литвина Леонід Кучма розповів при нагоді пресі анекдот про Вовочку, який допомагав у перестрілці „фашистів” та „партизан”. Коли Вовочку похвалили за старанність, виявилось, що він підносив патрони „фашистам”.

Цікаво, що будучи спікером, Литвин не погодився винести на голосування питання про позбавлення депутатського імунітету Юлії Тимошенко. (Її звинуватили у розтраті коштів в період керування Єдиними Енергетичними Системами України).

Головне випробування дісталось Литвину під час виборів 2004 року. Намагаючись зберегти нейтральну позицію, він закликав обох кандидатів „не хвилювати людей”. Уміння маневрувати проявилось у тому, як під час прийняття присяги Віктором Ющенком Литвин, на знак протесту, покинув залу засідань Верховної Ради. Він же прийняв участь у переговорах між сторонами, які завершилися компромісом. Він же засудив з’їзд „сепаратистів” у Северодонецьку, назвавши їхні дії антиконституційними.

На посаді спікера Литвин протримався повний термін, однак на виборах 2006 року його Народна партія набрала лише 2,44%. І він повернувся до науки. Як пише політолог Олексій Гарань, Литвин здавна трактував Університет імені Тараса Шевченка як такий собі запасний аеродром. У квітні 2008 року його призначили виконуючим обов’язки ректора, чому не зашкодили неодноразові звинувачення Литвина у науковому плагіаті. Зокрема, скандал 2002 року з публікацією у газеті „Факти” статті „Гражданское общество: мифы и реальность”. Як з’ясувалось, матеріал виявився перекладом статті віце-президента Фонду Карнегі Томаса Карозерса, та ще й з перекручуванням фактів. Як пише О. Гарань: „Литвин цей „казус” фактично визнав, пояснивши, що це був хід, спрямований на те, щоб побачити реакцію суспільства (така собі постмодерністська містифікація „за Литвина”!). Та й, мовляв, всі ж розуміють,

що матеріали збирають помічники, от і трапилось...”. Інша відома скандальна історія – звинувачення на адресу Литвина у переписуванні з помилками праць відомих науковців Олексія Толочка та Наталії Яковенко. Показово, що будучи на посаді спікера Литвин опублікував аж 20 (!) наукових книжок. Як підмітив О. Гарань, науковець Литвин скромністю не відзначається, і на власній інтернет-сторінці у розділі „наукова діяльність” подає так звані „галузеві привітання” – „Працівникам архівних установ України”, „Працівникам енергетичної галузі України”. Разом понад 40 вітань.

Пірова перемога

Попри запевнення, що його омріяна професія – наука, за першої-ліпшої нагоди Литвин повернувся у велику політику. Через рік, 9 грудня 2008 року, його обирають на посаду спікера парламенту (244 голоси „за”), а він одразу по тому оголошує виникнення нової коаліції у складі БЮТу, НУ–НС та Блоку Литвина. Щоправда, угоду про коаліцію з претензійною назвою „Національний розвиток, стабільність і порядок” підпишуть лише 16 грудня. Досі невідомо, скільки підписів знайшлось під документом – звинувачення у балагані з підписами лунають досі. Президент Ющенко, як і слід було очікувати, любов’ю до новоствореної коаліції не запалав.

Посада спікера далась Литвину завдяки його умінням та досвіду політичних ігор та старим знайомствам. Згадаймо хоча б його добрі відносини з Мартинюком. Може тому за спікера Литвина проголосували 27 комуністів? А Юлія Тимошенко пам’ятала підтримку у захисті депутатського значка.

Цей успіх, однак, може означати початок кінця щасливої зірки Володимира Литвина. Так, він двічі ступив у ту саму воду (у ролі спікера), і цього разу триматиметься за посаду усіма руками й ногами. Втім, перед економічною кризою встояти важко, і цілком можливо, це буде остання політична роль Литвина. Можна припустити, що його політичні амбіції сягають куди вище, і думки про президентство кружляють у його працюватий науковій голові. Сумнівно однак, що роль „рятівника народу” призначена йому. Попри те, що політики формациї Литвина тримаються ой як міцно, час змін неухильно настає, і нове покоління українських діячів не за горами. Принаймні, експерти та пересічні громадяни давно готові до змін.

Петро Андрусечко, Познань

Володимир Фесенко:

„Економічна криза буде головним режисером політичної ситуації“

Пане Володимире, в першу чергу, мене цікавить ваша оцінка обрання Володимира Литвина спікером Верховної Ради. Чи це був, на ваш погляд, добрий вибір?

Я б сказав, що це досить оптимальний вибір, а Литвин – компромісна фігура. Причому спочатку робили ставку на жорсткі коаліційні моделі, де передбачались або дострокові парламентські вибори – як у випадку з кандидатурою Івана Степановича Плюща (президентська кандидатура). Це був варіант компромісу на умовах президента. Або інший варіант – компроміс між Партією регіонів та БЮТ. Там, скоріш за все, посада спікера відійшла би представнику Партії регіонів – або Віктору Януковичу, або Олександру Лавриновичу. А Литвин є компромісною фігурою. Спочатку його не могли обрати, бо він не хотів бути спікером на умовах коаліції. А з іншого боку, були сумніви щодо надійності Литвина у Тимошенко. Але як тільки виникла можливість формування коаліції трьох – НУ–НС, БЮТ та Литвина, Тимошенко цим скористалася.

Чому не вдалося створити коаліцію БЮТ та ПР?

За чутками, з витоку інформації з парламентських джерел, угода між найбільшими фракціями ВР була практично готова десь на 90%. Чому не вдалась? Також різні джерела стверджують, що головна перешкода – це внесення змін до Конституції. За однією версією, йшлося про те, що БЮТ не дуже погоджувався, щоб президента обирав парламент. Такого висновку, я думаю, вони дійшли в останню мить, оскільки вони аналізували ситуацію і виявилось, що ця ідея відмови від прямих президентських виборів не дуже популярна в українському суспільстві. Можливо, ПР наполягала на більших гарантіях для себе і щодо обрання президента, і щодо Конституції. Врешті-решт, коли БЮТ відчув, що можливий інший варіант, який зрозуміють їх виборці, вони обрали саме варіант коаліції трьох з колишніми союзниками з НУ–НС, не надіючись, щоправда, на їх надійність і послідовність, та Блоком Литвина. А ризикований союз з ПР

відклали. Хоча я не виключаю, що через деякий час вони можуть повернутись до спільних дій.

Судячи з того, як відбувалась коаліція-да, охоплюють сумніви, чи зможе нова коаліція протриматись до президентських виборів.

Теоретично може, але вже зараз відчуються достатньо серйозні тенденції всередині коаліції. Справа в тому, що головна проблема, як і раніше – це ситуація у фракції НУ–НС. Там немає стійкої більшості. На початку грудня з'явилась передумова, скажімо так: ситуація в НУ–НС почала змінюватись в бік коаліції з БЮТ. У вівторок (9 грудня) виникла критична можливість на користь такого союзу. І БЮТ цим користувався. Але ситуація змінюється майже щодня. Президент повернувся в Київ і почав зустрічатись з представниками фракцій, а НУ–НС почав переконувати не поспішати з укладенням коаліції. Думаю, президент намагатиметься якщо й укласти коаліцію з БЮТ, то на достатньо жорстких умовах, щоб БЮТ погодився з політикою президента на законодавчому рівні і, можливо, у кадрових рішеннях. І НУ–НС може тягнути час, щоб була можливість тиснути на БЮТ і зберігалась можливість у разі прийнятних умов піти на вибори. Хоча зараз, думаю, всі розуміють і відчувають, що дуже ризиковано будь-кому йти на дострокові парламентські вибори. А щодо того, скільки вона протримається... Спочатку треба довести до кінця юридичну процедуру її оформлення, бо можуть бути проблеми, а потім, я не виключаю, що після свят, десь у лютому–березні можуть виникнути серйозні економічні складнощі, а вони можуть спровокувати чергову хвилю політичної напруги, в т.ч. коаліційної.

Вам не здається, що економічна криза може підштовхнути людей вийти на Майдан? Якесь політична сила охоче б скористалась такою можливістю.

Насправді, дійсно, економічна криза буде головним режисером політичної ситуації. Вона вже призвела до певних політичних результатів. Один з них – більшість провідних політичних сил, ▶

якого спочатку складала 35 мільйонів доларів.

25 листопада На 1 листопада, порівняно з 1 жовтня, розмір несплачених зарплат збільшився на 22,9% – до 1 043 млн. гривень. Про це повідомив Державний комітет статистики. Найбільший розмір несплачених зарплат був зафіксований у Донецькій області – 289 млн. гривень, Луганській – 114 млн. гривень та Харківській – 91 млн. гривень.

25 листопада Зростання української економіки в 2008 році сповільниться до 6%, а в наступному – до 1% у порівнянні з 7,6% 2007 року. Про це йдеться в аналітичному звіті Європейського банку реконструкції і розвитку. Відповідно до звіту, інфляція в Україні в 2009 році залишиться на високому рівні 20%.

26 листопада У 2009 році українські військові передислокують війська, щоб підсилити оборону південно-східних рубежів країни. Так, міністр оборони Юрій Єхануров офіційно підтвердив, що грузино-російський конфлікт змусив військове відомство зміцнювати обороноздатність держави.

26 листопада Прем'єр Юлія Тимошенко заявляє про підписання угоди зі Світовим банком про залучення 3 мільярдів гривень кредиту, розрахованого на 30 років під 5% річних. Угоду підписано для покриття дефіциту бюджету.

26 листопада НАК „Нафтогаз України” заявляє про заборгованість перед компанією „РосУкрЕнерго” за газ у сумі близько 2 млрд. дол. „Борг, про який йдеться між НАК „Нафтогаз України” і „РосУкрЕнерго”, дорівнює рівно тій кількості газу, яка закачана в підземні сховища газу”, – повідомив заступник голови „Нафтогазу України” Ігор Діденко.

26 листопада Прем'єр Юлія Тимошенко зберігає найбільший президентський рейтинг серед українських політиків. Про це свідчать дані опитування „Фом–Україна”. Так, президентський рейтинг Тимошенко становить 19,8%. Водночас, згідно з опитуванням, він має тенденції до зниження. На другому місці – лідер Партії регіонів Віктор Янукович із 17,4%. На третьому місці экс-спікер парламенту Арсеній Яценюк з 6,6%. У нинішнього президента Віктора Ющенка – 3,3%.

26 листопада Кабінет Міністрів схвалив цільовий план „Україна–НАТО” на 2009 рік. План передбачає близько 400 різних заходів щодо наближення української армії і

системи оборони до стандартів НАТО. Міністр закордонних справ України Володимир Огризко підкреслив, що цей план істотно відрізняється від плану дій з членства в Альянсі, у якому, зі слів міністра, встановлено жорсткіші вимоги.

27 листопада Девальвація курсу гривні зупиниться в районі 7 грн./дол., що складає близько 35%. Про це повідомив заступник голови НБУ Олександр Савченко.

28 листопада Екс-голова Національного агентства з підготовки і проведення Євро-2012 Євген Червоненко призначений першим заступником голови КМДА Леоніда Черновецького.

29 листопада Президента Віктора Ющенка обрано головою партії Народний Союз „Наша Україна“. Таке рішення було одностайно ухвалено на з'їзді партії.

30 листопада Україна та ЄС задоволені станом виконання угоди про реадмісію та поступовим покращенням ситуації з імплементацією угоди про спрощення оформлення віз. Українцям почали видавати вдвічі більше шенгенських віз.

30 листопада „Газпром“ підтверджує отримання першого траншу платежів із погашення заборгованості від „Нафтогазу України“ та готовність з 2 грудня відновити переговори по врегулюванню подальших поставок газу.

2 грудня Лідер Партії регіонів Віктор Янукович заявляє, що його партія веде переговори про створення коаліції з БЮТ. „Ми зараз активно над цим працюємо. Ми вважаємо, що загроза втрати незалежності, можливість соціальної катастрофи повинні об'єднати наших політиків“, – заявив він.

2 грудня Генеральний секретар НАТО Яап де Хооп Схеффер заявляє, що НАТО запропонує Україні новий формат відносин у рамках річної національної програми. „Союзники схвалили ключові пункти. Всі елементи рішення по відношенню до України і Грузії, прийнятого в Бухаресті, залишаються“, – зазначив Схеффер. „Це включає і те, що згодом вони будуть членами НАТО, якщо захочуть, і – важливо додати – коли вони будуть відповідати стандартам НАТО“, – заявив він. „Обидві країни досягли прогресу, але обидві вони повинні ще зробити досить багато“, – підкреслив Схеффер.

3 грудня Переможцем міжнародного архітектурного конкурсу на найкращий проект президентського комплексу „Мистецький Арсенал“ стало японське бюро Арата Ізоакі. Проект,

навіть тих, хто виступав за дострокові вибори, відмовились від цієї ідеї. Крім того, дуже важливий чинник – нема грошей на вибори. В першу чергу, у політичних олігархів. Подейкують, що навіть президенту відмовили у грошах на вибори. Я вже не кажу про інші чинники, пов'язані з економічною ситуацією. Крім того, є настрої людей, спровоковані політичною кризою. Розчарування були раніше, з початку кризи восени цього року. Криза їх прискорила. Але зменшилась чисельність людей, які зараз пішли б на вибори. Як явка виборців може вплинути на результат виборів, важко прогнозувати. Крім того, дані досліджень свідчать, що з кожним опитуванням все більше людей готові проголосувати проти всіх. Це індикатор небажання підтримати будь-кого.

І щодо акцій соціального протесту, я б не став прогнозувати в таких абсолютних категоріях. Я думаю, можуть бути стихійні прояви протесту. Особливо в тих містах, де є одне велике підприємство). Якщо там будуть великі хвилі звільнень, вони можуть спровокувати масові акції протесту. Хоча досвід показує, що в умовах кризи люди намагаються вижити, знайти якийсь заробіток. Іти на вулиці протестувати – це, можливо, останній аргумент прояву відчаю. Тому, я думаю, якщо такі акції відбуватимуться, ті чи інші політичні сили спробують використати їх проти політичних опонентів. Нещодавно Янукович заявив, що він дає уряду сто днів, а якщо ні, ПР виведе людей на вулиці. Думаю, зараз такі заяви – це гра з вогнем. Для людей всі нинішні політичні лідери – це влада, і вони особливо не розбираються, хто більше винен, тому що всі були при владі за останні роки. І всі відповідають за нинішню економічну ситуацію.

Такий крах довіри до політичних сил – це напрощуд вдалий момент для створення нових політичних партій.

Про це вже давно йдеться. І попит на нові прізвища, фігури, особистості зростає. Але ця тенденція не є універсальною, вона зараз більше проявлена у тій частині українського політикуму, яку можна назвати постпомаранчевим табором. Це ті, хто голосував за Ющенка 2004 року, ті, хто підтримував БЮТ та НУ-НС на останніх парламентських виборах. Зараз вони значною мірою розчарувались і в Ющенкові, і в інших лідерах. А ось в російськомовній частині українського електорату є настрої розчарування і навіть роздратування. Частково зростає рейтинг комуністів (це єдина парламентська сила, де зростає рейтинг). Але серед російськомовної

частини українських політиків немає нових фігур. А серед помаранчевих є, вони достатньо популярні. Наприклад, у Арсенія Яценюка рейтинг близько 6%. Відбулась вже так само презентація громадської організації Анатолія Гриценка.

Вам це не нагадує історію з Юрієм Луценком і „Народною Самообороною“?

По формі нагадує. Хоча НС не сформувалася як самостійний організаційний суб'єкт. Вона так і не стала політичною партією. Вона сформувалася як міжпартійне об'єднання, громадський рух, але не була організаційно оформлена. Спроби були, але процес так і не завершили. В даному випадку, я думаю, той же Гриценко може врахувати помилки Юрія Луценка і, швидше за все, він буде поступово вибудовувати свою політичну силу. Просто він не поспішає переводити її у партійну форму. Тому що як експерт і аналітик він знає ситуацію і відчуває, що є розчарування у політичних партіях. До речі, і Арсеній Яценюк, який заявляв, що у грудні презентує нову політичну силу, також не поспішає. Думаю, одна з причин – брак коштів. А по-друге, можливо, не хоче поспішати, щоб не наробити помилок, треба знайти зручний момент.

Про ідею створити політичну силу без підтримки великого бізнесу висловлювався якось Арсеній Яценюк. З цього може щось вийти?

Анатолій Гриценко, презентуючи свою громадську організацію, сказав, що вони спробують сформувати громадський рух, не залучаючи гроші великого бізнесу. Спробують в інших формах організувати фінансування. І за рахунок членських внесків, і за рахунок допомоги малого та середнього бізнесу. Як це вийде в умовах кризи, важко сказати.

А яке тоді майбутнє старих політичних фракцій?

Знаєте, зараз дуже активно обговорюють цю тему. Знову ж таки, тут головний режисер – економічна криза. Згадується американський досвід. Я б не поспішав з аналогіями. Бо ситуація відрізняється від того, що було в США наприкінці 20–30-х років ХХ ст. Інша ситуація була й в Європі. По-іншому вона розвиватиметься і в Україні. Але абсолютно точно, що нові політичні сили, особливо в демократичному спектрі українського політикуму, набиратимуть силу. Коло їхніх прихильників розширюватиметься. Інакше буде розвиватись ситуація в російськомовній частині українського електорату. Якщо ПР і Янукович програють, там процеси підуть швидше.

Фото: Петро Андрусенко

Олег Медведєв – політехнолог, радник прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко

І сьогодні значна частина прихильників ПР та БЮТ не відмовились від підтримки своїх улюбленців. Вони поки що, хоча й критично, підтримують їх. Індикатором стануть президентські вибори.

Є ризик, що вибори зроблять непрямими?

Я думаю, може бути спроба між політиками домовитись, щоб президентські вибори відбулись у парламенті. Навіть той факт, що вони обговорюються, і не перший рік. Просто зараз вони вийшли в публічну сферу. Вони побоюються йти на вибори в умовах кризи. А як буде? Якщо наше населення, наші громадяни скажуть своє рішення „Ні!“, то відстоять своє право. Думаю, представники нової хвилі демократичного руху також скористаються моментом і виступатимуть за право виборців обирати голову держави.

У президента Ющенка немає жодного шансу, здається?

Ой, в українській політиці взагалі ніколи не можна казати „ніколи“. Навіть в історії з коаліцією. Такі запеклі опоненти знову починають домовлятися. Виходячи з даних соціальних опитувань, у Ющенка дуже мало шансів виграти президентські вибори. Навіть коли обговорюються варіанти його підтримки БЮТ чи ПР, навіть тоді дуже важко сподіватись, що йому вдасться

обійти конкурентів. В даному випадку – і Тимошенко, і Януковича. Але ситуація змінюється.

Мені здається взагалі, що вся ця велика трійця, і Ющенко, і Тимошенко, і Янукович не зазнають суттєвих політичних втрат наступного року. Криза вдарить по всіх. І тому ризик програшу є не лише для Ющенка, але й для Тимошенко, і для Януковича. Можливо, більш міцна позиція формально у Тимошенко, просто тому, що виборці вірять в неї, як у людину, яка може створити будь-яке економічне та політичне диво. А щодо Януковича чи, тим більше, Ющенка, такої віри нема. І тому Ющенко, я думаю, просто вже найближчим часом почне думати, що робити далі. Можливо, він взагалі для себе ухвалить рішення не балотуватись. Що нема сенсу ризикувати і власною репутацією, і щоб не отримати занадто низький результат. Можливо, варто на певний час відійти від публічної політики. До речі, коли заходять розмови про політичні перспективи Ющенка, я згадую показовий приклад: коли нинішній перуанський президент Алан Гарсія Перес свого часу відійшов від влади. Були звинувачення у корупції, він був дуже непопулярний, але пройшов час і його переобрали президентом. Бо зберігся те коло людей, і був попит на ліберальні ідеї. Думаю, що для багатьох українців Ющенко буде прикладом такого українського президента, який

представлений японським архітектором, став найкращим серед 133 поданих на конкурс заявок. Крім права на втілення в життя ідеї „українського Лувру“, японське бюро отримає й матеріальну винагороду в розмірі 68 тисяч євро.

3 грудня У Державній Думі Росії розроблено законопроект про „Карту росіянина“ для громадян України. Автор законопроекту, депутат Держдуми від фракції „Справедлива Росія“ Ілля Пономарьов повідомив, що „Карта росіянина“ створюється насамперед для громадян України. „Ідея цього закону полягає в тому, аби не вдаватися до тих дій, які так хворобливо сприймаються будь-якими державами, коли їх громадяни одержують ще й російське громадянство“, – каже депутат.

3 грудня Міністр закордонних справ України Володимир Огризко заявляє, що Україна фактично отримала від НАТО План дій щодо членства. Він зазначив, що ПДЧ передбачає розробку річних національних програм, над якою зараз працюватимуть Україна і НАТО після рішення Ради Північно-атлантичного альянсу щодо розвитку відносин з Україною. „З 2009 року ми розпочинаємо фактично інтеграцію до Альянсу“, – сказав Огризко.

3 грудня Польська поліція стріляла гумовими кулями в поляків, котрі заблокували автомобільний та пішохідний перехід на кордоні з Україною в пункті пропуску „Медика–Шегині“, що на Львівщині. Поляки протестують проти нових обмежень перевезення через українсько-польський кордон цигарок та алкоголю. З 1 грудня легально через кордон можна перевезти лише дві пачки цигарок, а не 10, як раніше, та одну, а не дві пляшки горілки.

3 грудня Готовність підводного човна „Запоріжжя“ складає 75 відсотків, але вже 2009 року, після випробувань, човен стане до виконання бойових завдань. Човен нестиме службу по захисту морських комунікацій країни.

4 грудня Президент Ющенко заявив, що вважає створення коаліції між фракціями блоку Юлії Тимошенко й Партії регіонів у Верховній Раді таким, що буде нести велику загрозу українській демократії. На його думку, при створенні такої коаліції виникне багато загроз ревізії української Конституції і законодавства. Він також сказав, що виступає проти обрання президента Верховною Радою.

4 грудня Не зважаючи на кризу, уряд має намір в 2009 році спрямувати додатково 400 мільйонів гривень для виплати громадянам компенсації втрат

від знецінення заощаджень, вкладених до Ощадбанку СРСР.

6 грудня НАТО надасть допомогу Україні й Грузії у проведенні реформ, необхідних для вступу до організації, заявив офіційний представник НАТО Джеймс Аппатурай. „Потрібно поліпшити ті способи, якими керуються збройні сили в Україні і добитися суспільного розуміння необхідності вступу в НАТО“, заявив він. Національні плани зі вступу Грузії та України в НАТО фактично є аналогом Плану дій із членства в НАТО (ПДЧ). Про це заявив заступник помічника генерально-го секретаря НАТО Роберт Сіммонс.

6 грудня Більшість переможців на місцевих виборах, котрі відбулися 30 листопада в 138 населених пунктах України, є безпартійними. Зокрема, 91 кандидат із числа тих, що перемогли на місцевих виборах, є безпартійним, 16 – члени Партії регіонів, 11 – члени Блоку Юлії Тимошенко. При цьому в ході виборчих кампаній навіть ті кандидати, що належать до певної партії, вважали за краще не демонструвати свою політичну приналежність. Зі 137 переможців місцевих виборів 113 висувалися самостійно.

8 грудня Служба безпеки 5 грудня пред’явила звинувачення громадянину України, керівнику асоціації „Сойм підкарпатських русинів“ Дмитрію Сидору за посягання на територіальну цілісність і недоторканість України. За цей злочин, окреслений ч.1 ст.110 КК України, встановлено покарання у вигляді обмеження волі на строк до 3 років або позбавлення волі на той самий строк. Співробітники УСБУ в Закарпатській області провели зустрічі з представниками русинських національно-культурних товариств, під час яких роз’яснили положення законодавства України щодо територіальної цілісності та недоторканості країни. Як відомо, 25 жовтня в м. Мукачево (Закарпатська область) відбувся II Європейський конгрес підкарпатських русинів, на якому було підписано меморандум про відтворення русинської державності в статусі від 22 листопада 1938 року з утворенням державної виконавчої влади. Набуття чинності цього меморандуму було відкладено до 1 грудня.

8 грудня Більшість українців не довіряють жодній з гілок влади. Про це свідчать дані дослідження Research & Branding Group. Так, президенту не довіряють 85% респондентів, уряду не довіряють 83%, Верховній Раді – 89%. Схвалюють діяльність органів влади, зокрема, Верховної Ради – 3%, президента – 8%, уряду – 9%. При цьому серед партій найбільшою підтримкою

відстоював українську національну ідею, українські національні цінності. І хто знає? Можливо, через деякий час про нього будуть інакше казати. Тепер є розчарування в Ющенку.

Через його реальні помилки? Можливо, насамперед через чорний піар?

Є власні помилки. Йому не вдалось зберегти свою команду, консолідувати її. Будь-яка команда трансформується. Це було у Леоніда Кучми – зміни політичної команди. Але Ющенко втратив дуже багато своїх соратників, які були віддані йому, були з ним в опозиції. Зараз вони або його опоненти, або просто відійшли від нього. З іншого боку, думаю, великої шкоди завдало Ющенку його протистояння з Тимошенко. У нас було своєрідне (особливо у тих, хто голосував за нього) дуальне ставлення до Ющенка та Тимошенко. Їх сприймали як пару, яка мала разом працювати на країну. Але вони розсварились між собою. І як це відбувається при розлученнях, завдало шкоди, в першу чергу, Ющенку. Він, можливо, переоцінив і власні можливості, недооцінив ситуацію в суспільстві і став жертвою швидких політичних змін після 2004 року. Якоюсь мірою він став жертвою Помаранчевої революції через завищені очікування людей, які створили цю революцію. І, з іншого боку, можливо, він не відповідав тим високим вимогам, і тому став жертвою неоднозначної політичної ситуації.

Мене цікавить постать Віктора Балоги. І тут, і за кордоном його порівнювали з Віктором Медведчуком та його роллю в адміністрації Кучми.

Частково це відповідає дійсності, оскільки Балога – політик, який виходить з макіавелівського принципу, що мета виправдовує засоби. До речі, дуже часто так діє і Юлія Тимошенко. Але Балога немає такої популярності, такої харизми, якостей комунікації з масою, які є у Тимошенко. І він діє дійсно у жорсткій манері. Він занадто агресивний. Він не піклується комунікацією з широким колом громадян. Є мета, і її треба досягнути. Коли треба діяти жорстко і агресивно, він дуже часто є ефективним. На відміну від Кучми (хоча й Кучма відійшов від активної власної участі в політичних процесах в останні роки свого президентства, поклавшись на Медведчука), Ющенко звик бути таким політичним небожителем – не втручатись в управлінські процеси, кадрову політику. Він шукав людину, яка могла робити це за нього. І такою людиною став Балога. Але завдяки такій ситуації Ющенко став залежним від Балоги,

заручником такої агресивної політики. І це призвело до рейтингових втрат. А з іншого боку, він відчуває, що Балога значною мірою шкодить репутації президента і його нинішньому політичному становищу, але ж ким замінити? Рівноцінної заміни немає. Він створив Балогу для своїх політичних завдань. Можливо, і хоче зараз відмовитись від цього інструменту, але не може.

Багато йшлося про реформу 2004 року, але ж вона в дійсності не завершилась.

Справа не в тому, що була сформована парламентсько-президентська форма. Чому вона у нас не запрацювала? По-перше, тому, що був створений дуалізм виконавчої влади. Коли у виконавчій владі виявилось два господарі, президент та прем’єр, з’явилося намагання контролювати місцеві адміністрації, кадрову політику, закордонну політику. І врешті-решт, це призвело до виникнення феномену холодної війни між президентом і прем’єром. При чому прем’єр-міністри змінюються, а війна залишається. Був єдиний виняток – коли прем’єром був Юрій Єхануров. У нас, на жаль, не вистачило культури політичного компромісу, політичного співіснування, коли є державні, національні інтереси, а тактичні розбіжності можна відкласти.

По-друге, були певні локальні проблеми, певні прогалини в Конституції, або нормативні конфлікти в тексті Конституції. Іноді їх усвідомлено вставляли в цілу Конституцію, щоб потім використовувати. Наприклад, юридична фіксація інституту парламентської коаліції. Для чого створюють коаліції в Європі? Щоб формувати уряд, щоб знаходити в рамках коаліції компроміс між різними політичними силами. У нас ввели для того, щоб використовувати як привід для розпуску парламенту. Не для узгодження інтересів, а щоб провокувати політичні конфлікти!

Потім з’явився феномен партійної приватизації деяких державних інституцій. І фактично у нас деякі державні інститути перетворилися у політичні акціонерні товариства. Коли ПР, БЮТ, НУ мають свої квоти у Конституційному Суді, Центральній Вибірчій Комісії. І це вносить партійні конфлікти всередину цих інституцій, блокує їхню роботу. Це лише кілька причин. І тому нова хвиля конституційної реформи просто неминуха. Треба виправити ці проблемні ситуації, протиріччя в Конституції України, щоб завершити нинішню політичну кризу.

Розмовляв Петро Андрусечко, Київ

Фінансова криза: український варіант

коментарій

► Сьогодні ввечері Сергій знову запаркує свого новенького залізного друга не на стоянці поблизу дому, а подалі – в сусідському дворі. Уже кілька місяців чоловік не платить по кредиту і боїться, аби банк не конфіскував його автомобіль. Історія Сергія досить типова. Працював менеджером в одній зі столичних компаній, доки не потрапив під скорочення. Нині в Україні як і повсюди в світі, не кадри вирішують усе, а фінансова криза.

У банку звістку про те, що Сергій втратив роботу і просить кредитних канікул, зустріли без розуміння. Таких прохань, як Сергієве, банкіри чують щодня і багато. Сказали, якщо всім давати відстрочку – установа збанкрутує, тим більше, у нього не така вже і критична ситуація – малих дітей немає, сім'ї теж. Порадили швидше шукати роботу.

Після того спілкування минуло 2 місяці, Сергій досі безробітний, а машину віддати добровільно – рука не піднімається. „Хай там як буде, викрутимось“, – каже колишній менеджер і продовжує розсилати десятки резюме. Зараз він готовий погодитися не лише на менш доходне місце, а й взагалі на посаду рангом нижче, ніж була. За даними сайту однієї рекрутингової компанії, безробіття в Україні нині сягає 17% і ця цифра продовжує зростати.

Але не лише безробіття, а й курс долара сприяє росту невиклат по кредитах. Сімейна пара Марина та Віктор працюють на телебаченні і зарплату отримують у гривнях. Раніше за кредит на квартиру віддавали половину сімейного бюджету, а зараз – дві третини. Справа в тому, що подружжя виплачує позику в доларах. А „зелена“ валюта в Україні подорожчала з 4,7 до 7,5 грн. за останній квартал. „Якщо так продовжуватиметься і далі, то буде нічим платити“, – зітхає Марина.

До речі, після стрімкого злету угору в Україні валюта стала дефіцитом. Знайти її в обмінниках – справжнє щастя, треба чекати біля пунктів обміну, поки хтось не здасть євро та долари. У банку за обмін валюти треба платити ще й комісію, щонайменше 2%.

Сайти ж банків уже забиті пропозиціями з продажу вилученого майна.

Зараз купити конфісковану квартиру чи машину можна на третину дешевше їхньої ринкової вартості, були б лише гроші. Правда, покупців небагато. Банки практично не видають кредити, а одразу викласти таку суму можуть одиниці. Це лише початок кризи, далі буде ще гірше – попереджають фінансові експерти, пік невиклат по кредитах прогнозують на січень-лютий 2009 року.

Щоправда, віяння недобрих змін уже відчули навіть ті, хто не має боргів. Багатьом доводиться затягувати паски. У зв'язку з падінням гривні, подорожчали усі імпортовані товари, як-от побутова техніка, одяг, взуття. Та і зустріти Новий рік за кордоном тепер для багатьох є нездійсненною мрією, путівки коштують захмарно. Тим більше, витратити останні заощадження у такий непевний період багатьом не дозволяє сумніння. Перед очима історії безробітних, що лунають по телевізору.

Таких курсів вже не знайти...

ру. У зв'язку з кризою в Україні сплеск самогубств. Принаймні троє українців через втрату роботи та невиклат кредити наклали на себе руки.

Але є і ті, кого криза не зачепила, а навпаки – додала прибутків. Це передусім власники центрів психологічної допомоги, саун та продавці алкоголю. Тобто добре продається усе, що позбавляє від депресії.

Власник невеличкої сауни Андрій розповідає, що від клієнтів немає відбою. Графік розписаний на два тижні вперед. В основному клієнти Андрія – бізнесмени та менеджери вищої ланки. Для таких візитерів підприємливий банщик придумав навіть нову антидепресивну програму, яка включає не лише парну, а й масаж та музикотерапію.

Наталія Дмитрошенко, Київ

користуються БЮТ і Партія регіонів. Якби вибори до Верховної Ради відбулися в найближчу неділю, то за БЮТ і Партію регіонів проголосували б по 19%. За Компартію віддали би голоси 6%, за Блок Литвина – 5%, за блок Ющенка „Наша Україна“ – 4%. Проти усіх проголосували б 15,2%.

8 грудня БЮТ поки не підписував жодних документів про створення коаліції з Партією регіонів, заявляє лідер фракції БЮТ Іван Кириленко. При цьому лідер фракції БЮТ сказав, що є „відчуття, що завтра (у вівторок) може відбутися позитивне голосування за голову Верховної Ради“.

9 грудня „Наша Україна“ готова розпочати переговори про створення коаліції з БЮТ і Блоком Литвина, – заявив лідер НУ-НС В'ячеслав Кириленко. За його словами, фракція іде на це, щоб уникнути другої спроби створення прокремлівської коаліції. „Ми могли б як патріотична сила спокійно спостерігати за створенням коаліції БЮТ і ПР. Ми знаємо, що консультації тривали довго і вийшли на завершальний рівень. Але нас як патріотичну силу не влаштовує друга редакція кремлівської коаліції. Тому ми зобов'язані розпочати консультації щодо створення іншої коаліції, а саме коаліції у складі НУ-НС, БЮТ і Блоку Литвина“, – наголосив він.

9 грудня Володимир Литвин обраний головою Верховної Ради. „За“ проголосувало 244 депутати. Зокрема, голосували 3 депутати з Партії регіонів, 154 – БЮТ, 40 – НУ-НС, 27 – КПУ, 20 – Блок Литвина. За словами лідерів КПУ, вони підтримали кандидатуру Володимира Литвина на посаду голови Верховної Ради, щоб розблокувати роботу українського парламенту. Натомість кандидатуру спікера підтримала тільки половина фракції НС-НУ.

9 грудня Спікер Верховної Ради Володимир Литвин оголосив про створення коаліції БЮТ, НУ-НС та Блоку Литвина. Про це він заявив одразу після свого обрання спікером парламенту.

10 грудня Коаліційна угода практично готова, у даний момент відпрацьовуються правила взаємин у керівних органах коаліції. Про це повідомив народний депутат від БЮТ Андрій Портнов. Водночас всередині фракції НУ-НС іде гостра дискусія, чи утворювати коаліцію. Паралельно фракція НУ-НС пропонує доповнити коаліційну угоду пунктом про неприпустимість внесення змін до Конституції.

10 грудня В ЦВК вважають, що наступні президентські вибори мають відбутися 27 грудня 2009 року. Таку

думку висловив член ЦБК Андрій Магера. „Дата не може бути в шостому році повноважень президента. Відтак, для мене закономірним є те, що в період з 23 січня до 31 січня 2005 року президентські повноваження здійснював ніхто інший як діючий президент Віктор Ющенко“, – сказав він. „Тому говорити про те, що січень не є перший місяць строку повноважень президента, є досить хибною точкою зору. Якщо ж беремо січень за перший місяць повноважень президента, то, очевидно, останнім, дванадцятим місяцем буде грудень. А остання неділя грудня – це 27 число“, – пояснив Магера. Водночас він уточнив, що є інші думки, зокрема, називається дата 31 січня 2010 року.

11 грудня Депутат фракції Партії регіонів Олена Бондаренко допускає виключення депутатів від ПР Василя Грицака і Юхима Звягільського з партії за те, що депутати підтримали кандидатуру Володимира Литвина на посаду голови парламенту. Водночас, за словами Бондаренко, фракція не розглядатиме виключення депутата фракції ПР Тараса Чорновола, який також проголосував за обрання Литвина спікером, у зв'язку з тим, що він раніше написав заяву про свій вихід із партії.

11 грудня Президент Віктор Ющенко виступає за якнайшвидший розгляд Верховною Радою тих законопроектів, які він вніс як невідкладні. Про це він сказав на зустрічі з головою Ради Володимиром Литвином. На його думку, прийняття цих законопроектів є терміновим, тому що тривають незаконні захоплення землі й не проводиться реформа судустрою. Говорячи про незаконні захоплення землі й відомі йому випадки, Ющенко сказав, що він готовий ініціювати зняття депутатської недоторканності причетних до цього депутатів. Президент також закликав Литвина не допустити перегляду зобов'язань України, які країна взяла на себе після вступу до Світової організації торгівлі, при прийнятті законопроектів з агропромислових питань і при розгляді експортної політики.

11 грудня Мішель Платіні, президент УЄФА, задоволений підготовкою України і Польщі до чемпіонату Європи з футболу 2012 року. Про це він сказав після засідання Наглядового комітету УЄФА. „Все йде добре для вас. Лише катастрофа може відняти в Польщі і України право прийняти Євро-2012“, – заявив глава Європейського футболу.

11 грудня Лідер Партії регіонів Віктор Янукович дав чинній владі сто днів. Якщо після закінчення цього терміну

Українські міста змагаються за отримання Євро-2012

➤ Якщо на початку року політична та економічна ситуація в Україні виглядала доволі обнадійливою, а підготовка країни до чемпіонату Європи з футболу 2012 року з вуст ЗМІ виглядала катастрофічною, то наприкінці року ситуація змінилася докорінно: країну поглинула політична та економічна криза, а от підготовка до футбольного свята, навпаки, набрала позитивних обрисів.

Якщо першу половину року жадібні на сенсації медіа обговорювали, чи буде в Україні Євро-2012, то у вересні президент УЄФА Мішель Платіні розставив усі крапки над „і“ у цьому питанні. Водночас цим же ж рішенням УЄФА посіяло ще більшу інтригу всередині України, адже залишило за собою право вибирати, які саме 3 чи 4 міста з шести, що готуються до Євро-2012, отримають право приймати матчі чемпіонату.

Серед міст, що раніше визначалися, як запасні, Харків на сьогодні демонструє більш високі темпи будівництва стадіону та інфраструктурних об'єктів, аніж Одеса. А тому більшість експертів вважають, що саме Харків має найбільші шанси стати основним приймаючим містом, у випадку, якщо одне з основних міст не справиться із поставленими задачами. З іншого боку, усі міста демонструють позитивні тенденції у виконанні планів з підготовки до чемпіонату, тому УЄФА не матиме підстав змінювати міста, які колись визначалися як основні: Київ, Донецьк, Львів та Дніпропетровськ.

Будівельні роботи зрушилися з місця

Найбільша увага експертів УЄФА протягом року була прикута до стадіонів, аеропортів та готелів, як до основних інфраструктурних об'єктів. На сьогодні будівництво стадіонів в Україні відбувається швидкими темпами, і в цій категорії підготовки ми однозначно випереджаємо Польщу, в якій ще жоден із запланованих стадіонів не почав будуватися. Натомість в Україні на завершальному етапі знаходиться будівництво стадіонів у Дніпропетровську та Донецьку. Через бюрократичні процедури дещо було затримано початок будівництва стадіонів у Львові, Харкові, Києві та Одесі, однак наприкінці року будівельні роботи на усіх чотирьох

стадіонах зрушилися з мертвої точки та демонструють втішні темпи, які дозволяють говорити про те, що усі вони будуть здані вчасно. Серед найбільших ризиків будівництва стадіонів у Львові, Харкові та Одесі експерти УЄФА вказують бюджет міста чи області – як основне джерело фінансування. Зокрема, звертається увага на те, що в умовах економічної кризи місцевим органам самоврядування буде доволі важко наповнити бюджет розвитку інвестиційними надходженнями.

Питання реконструкції аеропортів належить до відання Міністерства транспорту, оскільки всі аеропорти в Україні знаходяться у державній власності. Міністерство визначило, що розвиток аеропортів є стратегічним завданням для держави, а тому фінанси на реалізацію цих проектів надходять справно. Тож немає підстав сумніватися в тому, що за кілька років пропускна здатність українських аеропортів у шістьох містах відповідатиме не тільки вимогам УЄФА.

Потрібне для міст, нецікаве для держави

Якщо питання аеропортів є стратегічно важливим для держави, то розвиток готельної сфери є актуальним у першу чергу для міст, особливо для таких туристичних центрів, як Київ, Львів та Одеса. Готельна мережа давно успішно розвивається в усіх шести містах, а організація Євро-2012 тільки надала цьому процесу значного прискорення та особливої підтримки з боку влади. З одного боку, усі шість міст мають значний дефіцит у необхідній для УЄФА кількості п'яти- та чотиризіркових готельних номерів, а з іншого, через створені преференції існує чималий інвестиційний інтерес до реалізації готельних проектів. Це стосується як вже згаданих міст, які мають туристичний ресурс, так і Донецька, Харкова та Дніпропетровська, які володіють потужним транзитним потенціалом.

Проекти дорожньо-транспортної інфраструктури знаходяться у досить оригінальному, як для Європи, та тривіальному, як для України, становищі. Справа в тому, що окрім державних магістральних доріг, реалізація інших проектів є потрібною лише для міст, і зовсім не цікавою для держави. Водночас, реалізувати ці проекти за

Фото: Богдан Колпак

В змаганні за Євро Львів не хоче відставати

муниципальні кошти, не перетворюючи їх у довгобуду, є нереально. Місцеві влади приймаючих міст уже неодноразово зверталися до уряду, пропонуючи надати їм певні фінансові преференції. Поки що урядовці аргументують свою позицію тим, що в травні 2009 року УЄФА пообіцяла остаточно визначитися із містами, що прийматимуть Євро-2012, таким чином скоротивши кількість міст, бажаючих отримати державне фінансування, з шести до чотирьох, а то й трьох. Така логіка буцімто справедлива, але Євро-2012 — це все-таки не тільки підготовка футбольних полів, але, в першу чергу, шанс для країни стати кращою. Дорожньо-транспортна інфраструктура України протягом багатьох десятиліть перебуває в стані хронічного недофінансування, навіть у містах-мільйонерах. Однак вирішення транспортних проблем під час чемпіонату залежить не стільки від будівництва мостів, доріг чи транспортних розв'язок, скільки від вдалої організації наявних ресурсів.

Україні потрібні заробітчани з Росії та ЄС

Перегортаючи сторінку 2008 року потрібно зрозуміти, що підготовка до Євро-2012 не може бути для України самоціллю. Радше за все, це двигун, який може запустити в дію багато корисних для країни механізмів. Зокрема мова йде про зменшення штучних бюрократичних перепон для розвитку бізнесу, оптимізацію нормативно-процесуальної бази при реалізації будів-

ельних проектів, перегляд окремих механізмів роботи правоохоронних органів. Слід дочекатись і започаткування змін у глобальних процесах, таких, як податкова та самоврядна реформа, які вестимуться в напрямку зменшення податкового тиску на бізнес та проведення перерозподілу фінансових потоків з центру в регіони, а також створення умов для повернення значної частини заробітчан із Росії та країн ЄС, залучення нових технологій у галузь будівництва та суміжні з нею галузі, встановлення вільнішого перетину кордону з ЄС, а відтак і глобальне наближення України до європейських стандартів у всіх сферах.

Одним із грандіозних проектів, здійснення якого Україна хоче присвятити Євро-2012 є побудова залізничної колії європейського зразка з Перемишля до Львова. Навіть зараз, за багатьма оцінками, Євроколію навряд чи встигнуть збудувати до початку проведення футбольного свята, не говорячи вже про її продовження до Чернівців та Києва.

Водночас, варто пам'ятати: проведення Євро-2012 — це все ж таки тільки шанс, яким країна може й не скористатись, особливо, зважаючи на те, що останнім часом політичний популізм витіснив з владних коридорів здоровий економічний прагматизм. І політики змагаються не стільки за те, хто більше зробить для країни, скільки за можливість попіаритись на фоні позитивного футбольного бренду.

Богдан Бачинський, Львів

влада не наведе порядок, „регіонали“ виведуть людей на вулиці, заявив він, відкриваючи засідання опозиційного уряду.

11 грудня Курс гривні на міжбанківському валютному ринку після зниження в середу в четвер знизився до 7,74 грн./дол., а за 1 євро давали 10 гривень. Це рекордні на цей час показники падіння курсу гривні.

11 грудня У коаліційній угоді між НУ-НС, БЮТ і Блоком Литвина буде міститися зобов'язання не ініціювати внесення змін до Конституції. Крім того, до коаліційної угоди буде внесено пункт про неініціювання дострокових парламентських виборів.

16 грудня У Верховній Раді підписано коаліційну угоду між БЮТ, НУ-НС та Блоком Литвина. При цьому, з боку НС-НУ рішення про створення коаліції підтримали тільки 37 депутатів із 72-ох. Лідери фракції В'ячеслав Кириленко та Роман Зварич подали у відставку. Коаліція створена, хоча не вирішеними залишилися три питання: позиція коаліції по НАТО, землі та війнах УПА.

16 грудня Віце-прем'єр-міністр Григорій Немиря вважає, що Україна не вдовзі має вжити заходів для прив'язки гривні не до долара, а до євро. „Я не маю сумніву, що Україна має робити кроки в найближчому майбутньому, тому що її стратегічне майбутнє — це ЄС і це євро як єдина валюта в Європейському Союзі“, — сказав він.

16 грудня Депутат від НУ-НС Юрій Кармазін вимагає заслухати звіт регламентного комітету щодо забезпечення депутатської дисципліни. Про це він сказав з трибуни парламенту, обурившись тим, що депутати не ходять на засідання. „Коли весь український народ потерпає від кризи, у нас є понад 100 депутатів, які просто не відвідують пленарні засідання, не відвідують і зривають засідання комітетів“.

16 грудня Третина українців, а саме 30,1% опитаних, проголосували б за вступ України в НАТО на референдумі. Такими є результати Всеукраїнського соціологічного дослідження, проведеного Інститутом трансформації суспільства. Крім того, 30,2% опитаних вважають, що Україна має приєднатися до ПДЧ і в такий спосіб продовжити свій рух у напрямку євроатлантичної інтеграції. 26,5% респондентів упевнені, що вступ до НАТО стане гарантією територіальної цілісності України.

Остап Сливинський: „Між нами і рештою світу немає ніякої прірви“

➤ Остап Сливинський – один із найяскравіших репрезентантів Львова в сучасній українській поезії та її, поезії, „герметичного напрямку“. Лапки тут не випадкові, бо в нинішній літературі поділ на напрямки та інші структуризації – штука вкрай заплутана й суб'єктивна. Втім, у кожному разі ці вірші сповнені метафор, особливих асоціативних багатозначностей, елегантних вигадок та плавної, ледь стриманої інтонації. „Словесні рефлексії, декласифіковані верлібром, мов пісок, утікають поміж пальців. Намагаєшся вхопити кожен фразу й відчутти на дотик кожне слово, пустившись навмання за неусвідомленими рядками й щоразу перевтілюючись у інший вимір. Ім навіть не можна надати відповідного формулювання і визначити часопростір їх існування. Бранець власного руху, що шукає тотожну сферу в цьому безглуздому місті з численними квадратами кав'ярень і дорожніми знаками, що зумисне заплутують ходи, вказуючи один на одного“, – так пише про його останню книгу Лідія Йонка з „Львівської газети“.

Остап Сливинський народився 1978 року. Він автор трьох книжок поезії: „Жертвоприношення великої риби“ (1998), „Полуднева лінія“ (2004) та „М'яч у пітьмі“ (2008), працює над перекладами, а також є одним з організаторів Міжнародного літературного фестивалю в рамках Львівського форуму видавців. Цього несподівано веселого й комунікабельного хлопця зі скромною іронічною усмішкою часто можна зустріти в багатьох містах України та Європи – він із тих, хто презентує сьогодишню українську поезію на численних вітчизняних фестивалях і за кордоном.

Остапе, хочу запитати тебе як львів'янина. Є чимало стереотипів про нинішню культурну ситуацію у Львові: занепад, розквіт, відкритість світові, герметичність... А як ти відчуваєш це зсередини?

Львів після тяжкої депресії 90-х років виразно пожавлюється. Знов – як на самих початках незалежності – виникають якісь цікаві середовища, які починають думати про те, що і як у цьому місті можна робити. Але наразі це переважно лише рефлексії, якийсь пошук нової ідентичності, нових ідей, які гуртували би міське середовище. А от щодо реальних результатів, то тут поки що справи не дуже втішні. Якщо йдеться про культуру, то впродовж останніх принаймні десяти років Львів є передовсім її споживачем, до того ж досить млявим. Ось зовсім свіжий приклад: у місті якраз закінчився фестиваль аматорських театрів „Драбина“, у фінал якого, та й то, очевидно, через локальний патріотизм організаторів, пройшов лише один-єдиний колектив зі Львова, все решта – Одеса, Луганськ, Харків, Рівне, Росія, Польща. Мені завжди здавалося – це, звісно, моя приватна думка, та я й себе самого трохи маю тут на увазі – що львів'яни більше схильні до розмов і дебатів, ніж до реальних справ, які вимагають консолідації і просто напруженої роботи.

Складається враження, що тобі вдається уникати різних смішних міжтусівкових конфліктів в українській літературі. Чи легко це?

Мабуть, не так уже й важко. Якщо ти втягнутий у конфлікт, то це означає, що ти сам був готовий в нього заангажуватися, сам зробив зустрічний жест. Якщо спробувати глянути на українську літературу збоку, з якоїсь такої умовної європейської перспективи, то вона маленька, як прибудова у великому дворі. І тому всі сварки всередині неї справді виглядають смішно. Досить хоч якось тримати в уяві весь той огром літератури, яка живе і пульсує за нашими кордонами і яку ми так погано знаємо, щоб відпало будь-яке бажання сваритися через дрібниці. Хтось там отримав якийсь грант чи премію, особливо, якщо закордонну – готовий привід для сварки. Часто це конфлікти між поколіннями: хтось випускає стріли у двотисячників, ті обороняються, хтось „авторитетний“ демонстративно стає на їхній захист, і тому подібне. Моє ж становище таке, що я ніби провалююся у шпарину між поколіннями – мабуть, тому, що ніколи не задекларував своєї приналежності до котрогось із них, мені це байдуже.

І я радий, що це саме так, хоч інколи в якісь класифікації, керовані саме такими поколінневими схемами, я просто не потрапляю. Зате маю необмежені можливості говорити від свого імені та є вільним від будь-якої колективної відповідальності.

Твої тексти доволі герметичні (недаремно ти брав участь у вечорі метафоричної поезії під час цьогорічного Львівського форуму) – як гадаєш, що є найважливішим для їх розуміння?

Ну, це неоднозначно, дехто, наприклад, вважає, що мої тексти є ще й дуже

фактурними, предметними, що вони прості, якщо їх сприймати на такому рівні. Це кайфово, коли ти кажеш, що вони складні, герметичні, а хтось інший – що вони просто чуттєві. Тобто це такі двері, які можна відчинити й простою відмичкою, якоюсь паличкою чи сірником, чимось, що кожен завжди має при собі. А можна замутитися з різними там інтерпретаційними ключами, і тоді, можливо, отримаєш більше. В усякому разі, для розуміння не обов'язково знати якісь конкретні речі: хоч у моїх текстах багато імен, цитат і нібито-цитат, я в жодному разі не закладаю їх

туди як якийсь особливий код, що має відсіювати „не мого“ читача.

Поет в Україні не може жити з віршів, тож яка робота для тебе найкраща і яка найменше заважає творчості?

Поет ніде не може жити з віршів, хіба що отримає Нобелівську премію. Це перевірено. Тому й існує таке уявлення, що прозаїком-професіоналом бути можна, а поетом – ні. Я от радо перекладав би щось, що мені подобається і за що до того ж непогано платять, а поміж тим писав би вірші й був би щасливою людиною. Ну, іноді ще писав би якусь есеїстику чи критику. Це ідеальний фріланс, який ще й дозволяв би, наприклад, подорожувати. Бо для мене найгіршою є прив'язаність до місця, неможливість будь-якої довільної миті купити квиток, спакувати речі і кудись чкурнути.

Чи не плануєш активно зайнятися прозою або драматургією?

Хочу написати роман. І маю вже навіть ідеї, який і про що він мав би бути. Треба тільки на тривалий час щось зробити зі своїми щоденними справами.

Яка книжка за останній час тобі найбільше сподобалась?

„Стежка вздовж ріки“ Маріанни Кіяновської, книжка новел. Це проза якась ніби самопороджена, автономна, дуже самозаглиблена, дуже пластично написана. Для мене загадка, як пишеться такий текст, як усередині себе можливо настільки активізувати бачення, уяву, пам'ять, щоб вийшов такий насичений і самодостатній твір. Колись, пригадую, мене у такий самий спосіб здивувала „Історія“ Ксені Харченко.

Ти доволі часто виїздиш на виступи та різні літературні програми за кордон. Чи це сильно змінило тебе особисто? Як там сприймають українську культуру?

Я не думаю, що мене якось дуже сильно змінюють виїзди і подорожі. Може, я просто стаю спокійнішим – коли вчергове переконуюся, що між нами і рештою світу немає ніякої прірви, не псується різко погода, коли, наприклад, повертаєшся в Україну із Заходу, як колись писав Андрухович. Немає цього. Всі наші вади і проблеми принаймні у якомусь залишковому вигляді є й там. У нас немає нічого такого, чого не вдалося б пояснити іншим, перекласти іншими мовами. Ми цікаві, але не унікальні. Отаке просте усвідомлення, яке дає подорожування. А щодо

сприйняття української культури там, де я був, то десь воно захоплене, десь приязно-зацікавлене, десь насторожене, а десь зверхнє. В Австрії, як мені здалося, публіка набагато відкритіша до нас, ніж, наприклад, у Німеччині, а в Польщі – ще відкритіша і приязніша, ніж в Австрії. Тобто все залежить від місця і середовища, від географії.

В тебе не виникає бажання емігрувати? Чи просто виїхати зі Львова в інше українське місто?

Ні, я просто не бачу для себе жодних варіантів. Не тому, що мені у Львові так добре, а тому, що переїзд до якогось іншого українського міста навряд чи щось змінив би на краще. А щодо еміграції, то вона означає досить суттєву зміну картини світу, згоду на те, що ти завжди будеш іншим, чужим, будеш ієрогліфом чи знаком запиту для оточення навіть тоді, коли, здавалося б, достатньо асимілюєшся. Для еміграції мусить бути дуже сильна мотивація, і я на це пішов би хіба в ситуації цілковитої безвиході. Для мене ідеальний варіант – і я намагаюся його використовувати вже роками – це короткі, але регулярні виїзди, які трохи нейтралізують хвилі депресії, що їх напочує Львів, якщо в ньому перебувати занадто довго.

Ти береш активну участь в організації літературного фестивалю під час Львівського форуму. Всі кажуть, що він щоразу стає все масштабнішим і цікавішим. Чим є для тебе цей фестиваль і форум взагалі? Як бачиш його майбутнє? Чи братимеш участь в його організації наступного року?

Це правда, що фестиваль розростається і стає різноманітнішим. Проблема лише в тому, що він – я цього року дуже виразно в тому переконався – значно переріс потреби аудиторії і ринку. У нас є чудова публіка, готова ходити на зустрічі з навіть цілком не відомими їй закордонними авторами, але кількісно її не так уже й багато. Точніше, її стає щоразу більше, але не настільки швидко, як розвивається фестиваль. Тому я цього року іноді з прикритістю спостерігав напівпорожні зали, чого попередніми роками не було. Це не проблема організаторів, не проблема авторів. Просто такий великий фестиваль, коли протягом чотирьох днів відбувається близько 100 акцій, нам поки що, на жаль, не потрібен. Я вже не кажу про те, що нам за три роки фестивалю так і не вдалося зацікавити ним українських видавців, хоча якраз

видання перекладів тих авторів, яких ми запрошуємо – а це справді хороша, вибрана література – то одна з наших найважливіших цілей. Поки що, за одним-двома винятками, цього немає. А щодо мене, то я, звичайно, братиму участь в організації, і навіть якщо наступного року фестиваль буде трохи меншим, ніж цьогорічний, це не біда.

Як ти ставишся до вельми поширеного останнім часом явища відеопоезії? Чи є йому куди розвиватися?

Ну так, я й сам піддався цьому „явищу” – ми якраз робимо спільний проект з львівською відеорежисеркою Наталкою Ільчук, і мені це дуже цікаво. Цей наш проект – це, можливо, вже дещо інше, ніж відеопоезія у звичному розумінні, це не „поетичні відеокліпи”, а досить рівноправне поєднання тексту, музики і відеоряду. Поезія тут не найважливіша, вона лише час від часу вклинюється у тривалий візуальний ряд. Вірші не прочитуються від початку до кінця, як це переважно є у відеопоезії, а сегментуються, часом звучать якісь окремі фрази чи словосполучення. В ідеалі могло би бути так, що текст твориться паралельно з візуальним рядом і музикою – оце міг би бути вже якісно новий жанр.

Наскільки для твоєї творчості важлива власна біографія, те, в якій родині ти виріс, із ким дружив, де навчався, кого любив?

Усе це важливо, звичайно. І мої тексти є такими, а не інакшими через зимові виїзди в Карпати з батьками, через якісь підліткові пиятики, через спів у хорі, через близькість озера до мого будинку, через можливість їздити заміськими полями на ровері (тепер уже такої можливості немає, все забудовано) і ще через багато подібних речей. Важливо й те, які слова, яку фразеологію я чув, які книжки читав – це також частина біографії.

Наскільки для тебе як літератора важливий піар та різні іміджеві речі?

Піар – це певна технологія, на якій я просто не розуміюся. Друкуватися, виступати з читаннями віршів, навіть рекламувати себе в якийсь простий доступний мені спосіб – це ще не піар. Піар – справа спеціалістів, і я як профан гадаю, що загалом полягає вона в тому, щоб бути будь-який продукт – і якісний, і неякісний – подати однаково атракційно, за допомогою приблизно одного й того самого набору прийомів. І от це зоднаковіння, яке зрівнює кінцевий зовнішній образ

якісного і неякісного твору – це те, що мене найбільше дратує в піарі. Якщо ж ідеться про поетів, то вони у нас, як і переважно у світі – самі собі й іміджмейкери, і піарники, тому і в першому, і в другому ризикують бути безнадійними дилетантами, ризикують один одного повторювати і помножувати одні й ті самі нехитрі жести. У такій ситуації найкраще – просто бути чесним. Чесним можна бути навіть в епатажі.

Як би ти назвав свою манеру письма? До якого стилю зарахував би її?

Я не хочу мати про це ніякого уявлення. Я лише можу описувати в загальних рисах, як постає мій текст, які джерела, зразки для мене важливі, от і все. Дехто серйозно запитував, чи вважаю я себе постмодерністом, бо ось, у мене стільки переходів від одного реєстру мови до іншого, стільки цитат, але ж уся справа в кінцевій точці, до якої рухаєшся. Мені завжди важливим є завершення, останній рядок, те, в який спосіб текст відкривається назовні, відпускаючи свої значення. У моїх текстах багато чужих голосів, це правда, але я не дозволяю собі піддатися їхньому тяжінню, намагаюся весь час панувати над ними, підпорядкувати своєму рухові. Текст виходить таким контрапунктним, у ньому весь час голос „я” накладається на інші голоси, колись почуті і тепер відтворені, а поміж ними, можливо, звучить іще щось – бурмотіння самого тексту, щось невловиме.

Часом доводиться чути про небезпеки для української культури. Наприклад, небезпека комерціалізації або навпаки – небезпека надмірної елітарності. Чи бачиш у цьому або чомусь іншому реальну загрозу?

У принципі, українська культура нормально розвивається, потрохи заповнюючи ті пустоти, які в ній були – наприклад, масової літератури чи якісної поп-музики. Небезпечний стан нерівноваги вирівнюється, тобто якісь фатальні, клінічні речі культурі вже, мабуть, не загрожують. Але дечого все одно дуже бракує – драматургії, великого амбіційного театру, мюзиклу, доброго повнометражного кіно. Проблемними залишаються ті сфери, які вимагають великого капіталу і фахового культурного менеджменту. От його брак плюс загальна некультурність української політичної еліти – це і є загроза. Треба сподіватися, тимчасова.

ОСТАННІЙ ЛИСТ

Ти виходиш, зачинивши пітьму, ніби стіл.
Скільки одягу ми перемололи!
Скільки яхт запливало у наші води, скільки
там було феєрверків і тіл! Як врізалися
ми в сонний натовп, озброєні акордеоном!

Але тисяча тихих вівторків варта години плачу.
Один із сусідів колись зупинить на тобі гарячу стрілку.
Дітиська влаштують свій сховок у відкритому
боці дощу, і не буде хвилини без їхнього стуку і сміху.
Ти будеш радіти вечірнім приїздам,
тонутимеш у пухнастому килимі, повному іскор;
твій тихий магніт буде іскрити, доки стукає в двері
мокра рука. І все станеться так, ніби ти
довго молилась миловидим богам неділі.

Будь зі мною, ціла ніч без сну,
ціла ніч сигнального вогню.
Якщо я випадково схитнусь, тримай мене
за біду ступню.

* *

Ми проїхали місто, повне подарункових вогнів.
І тепер, коли майже все світло позаду, я просто прошу тебе
Приручити мені якусь тварину і навчити мене гратися з нею.

Я волів би бути її швидкоплинним тілом.
Їхати, співаючи, наосліп, як п'яний велосипедист у зливу,
Коли він у незв'язній клятві б'є себе в серце і слухає, як воно
гуде.

Волів би підніматися з нею на мокру палубу і шукати тебе
очима,
Смішний, як іграшковий вулкан, що бризкає малиновим
соком.

Волів би повернути все, трохи змінити нахил вітрил і мчати

Під старою примарною назвою, і викидати на берег радісні
перли.

Проте вертаюся і засинаю, встромившись носом у купку
теплих

Клітин: яке світло осідає на сонній шерсті, у яку красу витікає

звичайне земне життя!

ЙОНА

Темніє, в подвір'ї підлітки
тримаються за руки, міцно і сторожко,
ніби земля вже колись дихнула під ними, й тепер
може дихнути знов.

У них добре наоливлені м'язи,
розігріті зіниці. Їхня шкіра горить крізь одяг, вогонь
хитає шматок цегляної стіни,
тіні високих дерев. Їхня легенда. Світіння
дзеркальця, в якому пробігає втікач, нібито Йона.

Неправда.
Вгорі, кількома поверхами вище, на хребті
неприбраної постелі – я бачу –

його тіло лежить, мовчазне
і пусте, ніби мішковий прапор.

* *

Думав, саму любов можна
послати на той бік, мовчазну, ніби хліб
із запеченим у ньому ключем?

Так не буває, велике тіло! Поки мовчиш, ти – клунок,
повний нетутешнього одягу. Шматяні губи пасують до
мікрофона,
знайденого в піску, тому говори. Світло, колись нічне, буде
швидко записувати.

Люблю тебе, тятиво, ліано, люблю, сонна затока, –
кожне слово, наче серцевий м'яз, щосекунди
закриває вихід у прірву.

Я відчиняю вікно, і западає тиша.
Діти на стадіоні внизу ніби вмиті повільним бігом –
останній урок останнього дня тижня,
а потім – дорога додому і величезна решта життя

V. 2002, ВАРШАВА

Загубив телефон, ключі, адресу дому, де маю провести
дві наступні ночі, голова тяжка, як оберемок
намоченого листа, всі ліхтарі покірно горять, і
наближається стіна дощу з подвійно освітленої частини
парку,
батьки знімають дітей з кольорових пластикових гірок
і натягають їм капюшони, світ розрізаний навпіл,
по цей бік – ще сухість і поспіх, а там – інший світ, тінь

Світло баламкає, ніби ватяний дзвін, у якому мене нема
Я мугикаю, обертаюся за звуком і намагаюся розрізнити
Звідти приходить хтось, демон хитання, грає мокра сурма
У тебе вирване дно, каже він з-за спини, тебе неможливо
вбити

2008

„ВИЙДИ МЕНІ НАЗУСТРІЧ, ДОКИ Я НЕ ЗАБУВ, НАВІЩО ВИХОДИВ“

Поміж хмар світляків у Пірані (як я їх уявляю) – ми стоїмо,
тяжкі, наче два шкіряні черевики. І що? Не пустять нас
на поміст, який будують тут, на піску, щоб і ми
випробували на своєму горлі промінь? Якщо кажуть, ніби ми
їмо дерев'яну кашу, то хай так і буде:
вийдемо і скинемо сорочки, вітер сам заграє на наших
ребрах,
вітер знає свою справу.

Слухай своє взуття, воно пережило те, що для тебе було сном.
Поки ти плив на весільній баржі, твої п'яти боролися
зі смоляною рікою.

Старе військо в нових мундирах

Віктор Морозов. „Армія світла“

Цей альбом, який вже восени з успіхом презентували у Львові та Києві, – подарунок насамперед давнім прихильникам Віктора Морозова та Костя Москальця. Кожен із них має власний доробок і як літератор, і як музикант, має і власну аудиторію, не завжди тожну. Та існує також особлива аудиторія Москальця–Морозова як тандема.

Це й ті, хто пам'ятає перші виступи „Не журись“ і зберігає раритетні касетні записи кінця 1980-х. Але є й трохи молодші, які почули тоді ще не таку культову пісню „Вона“ Москальця у виконанні Морозова в альбомі „Четвертий кут“ (1993), або й зовсім молоді, для яких першим став альбом 2000-го „Треба встати і вийти“.

Водночас „Армія світла“ – диск не до кінця сподіваний. Так, склад виконавців і творців фактично не змінився. Всі тексти та музика, як і в попередньому спільному альбомі, – авторства Костя Москальця (за винятком народної пісні „Дубе, дубе зелений“). З попереднього альбому перейшли сюди й музиканти „Четвертого кута“ Олег Ярема (гітара, клавішні) та Олег „Джон“ Сук (бас-гітара). Крім них, грають і Андрій Надольський на ударних, Юрій Дуда на клавішних і трубі, а також чимало запрошених музикантів на різних інструментах – від акордеону й скрипки до альта, віолончелі й туби. Співає, звісно ж, Віктор Морозов.

Але той, хто шукатиме тут настроєвого продовження альбому „Треба встати і вийти“, може бути здивованим. Про інтимну ностальгію „Старого кіна“ або ліричність „Аліни“ чи „Світлого нектару“ нагадують лише окремі композиції – „Дош“, „От уже й зима“ й, може, „Не тікай“.

„Армію світла“ можна б назвати своєрідною реоблітацією авторської патріотичної пісні. Патріотичної в найширшому сенсі, бо про Україну – або будь-яку іншу країну – тут ніде не йдеться. Та це, зрештою, і непотрібно, – достатньо прозорою є вже головна метафора. „Армія

світла“ – це щось значно більше, ніж лише назва титульної композиції. Лесть не фентезійна боротьба Добра зі Злом, Світла з Темрявою відбувається тут чи не в кожній пісні – хай то буде „повстання маків“ („Маки“), політ „останнього воїна“ „понад полем бою“ („Останній воїн“), молитовне прагнення „кров спинити“ в „Алілуї“ чи очікування весни, з якою скінчиться війна („Уже весна“).

Деякі композиції й музично, й текстово стилізовано під народні: „Приїхали з-за Дунаю хлопці вельми задумані“ або „Зірка ясна“. „Наливайко“ – варіація веселої застільної пісеньки з невігядливими мелодією та словами. „Матриця“ відсилає вже до реалій зовсім іншої – електронної – доби з „цифровими дощами“ та „віртуальними людьми“, тож навіть голос Морозова в якийсь момент „пропускають“ через комп'ютер. А завершується все знову традиційними, цього разу маршовими, ритмами народної пісні.

Стиль співу Віктора Морозова, і музика й слова Москальця є настільки індивідуальними, що порівнювати їх із кимось просто немає сенсу. Альбом у доброму сенсі настроєвий. Та що, певно, найсуттєвіше, – його зроблено з любов'ю і до самої музики, і до слухачів. А вже це стилізувати чи імітувати просто неможливо.

сайт <http://victormorozov.com>

Святослав Вакарчук. Вночі

Кожен професійний музикант, незалежно від того, в якому жанрі він працює, в якийсь момент відчуває потребу коли не зовсім змінити, то хоча б розширити межі свого стилю. Таке бажання природне, але ризиковане, бо нові шукання й експерименти можуть і не знайти підтримку в слухача. Подвійно ж (бо й фінансово) ризикують музиканти, які рухаються в некомерційний бік.

Святослав Вакарчук, лідер „Океану Ельзи“, однієї з найуспішніших на сьогодні українських груп, створив зовсім інакший для себе альбом. Як і свого часу Олег Скрипка з авторським проектом „Відрода“, Вакарчук не фігурує тут як лідер групи, що принесла йому найбільше визнання. Хоча насправді всі музиканти з „Океану Ельзи“ в альбомі присутні: Петро Чернявський (гітара), Денис Дудко (бас-гітара), Денис Глінін (ударні) та Мілош Еліч (клавішні; він, до того ж, є автором однієї з композицій

та музичним продюсером альбому). Але впізнаваним тут і справді є лише Святослав Вакарчук: його особливий тембр, вимову і стиль виконання важко із кимось сплутати.

Музика ж свідчить про відчутну зміну смаків автора. Як розповідав Вакарчук в одному з інтерв'ю, останніми роками найближчим для нього став джаз – музика, до якої він прийшов через захоплення вокалом Біллі Холідей.

В проекті грає один із найталановитіших молодих саксофоністів Богдан Гуменюк, а його імпровізаційне соло на флейті в композиції „Не йди“ (до того ж, у супроводі етнічних іранських інструментів) надає музиці взагалі якогось екзотичного східного колориту. Відомими в джазовому середовищі є й двоє інших музикантів – Олексій Саранчин (тут він грає на роялі) й Сергій Охримчук (скрипка).

Та Вакарчук не обмежується лише джазом. Класичних обертонів альбомові додає Національний симфонічний оркестр – як у ширшому складі в одній з двох центральних композицій „Така, як ти“ (що відразу нагадує про подібні баладні експерименти багатьох відомих рок-музикантів), так і в камернішому варіанті струнного квартету або й навіть соло на скрипці Кирила Шарاپова. Якоїсь незвичайної краси звучанню додає і гобой Юрія Мандрика (особливо в „Колісковій“), акустична гітара Олексія Морозова, як, зрештою, і контрабас Дениса Дудка, на якому музикант в окремих номерах грає замість бас-гітари.

Є в альбомі й фольклорні мотиви. І найцікавішою в цьому сенсі є композиція Мілоша Еліча „Дзвони“, написана цілковито в мелодії балканського фольклору (з його характерним ритмом сім восьмих), яка, в супроводі струнного квартету й з українським текстом, все одно звучить трохи по-українськи.

Загалом експеримент Святослава Вакарчука виявився дуже вдалим. Мало того, „Вночі“ – може, найкращий із альбомів музиканта. У кожному разі, найбільш особистий.

Роксоляна Свято, Київ

2. ТОЧКА ВІДЛІКУ

Точкою відліку може слугувати що завгодно. Сказано-бо: той, кому судилося померти в петлі, повинен молитися на мотузку і причащатися милом – коли б спало йому на думку втопитися, топтитиметься він так, що не приведе Господи.

Тож точкою відліку може бути будь-що. Зазвичай нею вважають дату народження. Навіть поминаючи оту казуїстичну „дату“ (очевидно ж, що „дата“ – надто аморфне означення „моменту“ появи на світ), мусимо визнати, що точка відліку передбачає того, хто вже знає рахунок і розуміє, що таке відлік. Щойно народжена істота, природно, не те що цифрами не оперує, вона й пам'яті своїй не володар, тому майже ніхто не пам'ятає моменту появи на світ, а власний день народження сприймається як початок біографії лише під тиском суспільних конвенцій.

Звісно, можна обрати точкою відліку перше усвідомлення власного Я, перший дитячий спогад. Але, як відомо психіатрам, наші дитячі спогади зазвичай – психічні фантоми, що їх вміло культивують дорослі. І коли я дивлюся на вгодованого, ретушованого аніліном підсвинка у візку – моє перше фото, розум відмовляється визнати себе правонаступником цього бездумного аж до бездумності створіння. Навіть у найкращому випадку – це радше лялечка скарабея Йа, чий скачаний у кулю перегній моє Я приречене котити до кінця днів разом із власними пожитками. Ані написане на звороті ім'я, ані вірогідна дата, ані назва міста дитинства не видаються мені достатньо переконливими, аби ідентифікувати себе з цим незнайомим малюком, з яким ніколи не судилося зустрітись. От хіба штамп у кутику знімка „фотоательє Етюд“ викликає збурення каламутних вод пам'яті: портрети першокласника, піонера-комсомольця, а згодом і власника альбому випускників робилися саме тут. Напівморок, важкі штори на вікнах, схожий на автоматичний етюдник Голема громіздкий апарат на тринозі й мордата тітонька з поведінкою воєнка: голову вище! сядь рівно! не дивися в об'єктив! – усе це справжнє, живе і жахне, як перша вчителька. Та який стосунок усе це має до точки відліку?

Я залюбки вважав би особистою точкою відліку епізод про батька, віднайдений у власному щоденнику: „Добре пам'ятаю, як одного разу пізно ввечері ми поверталися з ательє, де мені мали пошити мої перші модні штани, і я, розізмлілий від картини зоряного неба й передчуття модної обновки, запитав батька про сутність життя. Я перебував у тому щасливому віці, коли цілком широко цікавляться такими речами і цілком широко гадають, ніби кожне запитання має відповідь, а кожна річ – відповідний сенс. Можливо, саме тодішнє моє існування під таким-то небом, без таких-то штанів усе ж породило підозри в недоосмисленості існування, однак я все ще надіявся на чудо, на те, що сенс є, просто через свою незрілість я не вмію його збагнути. Тато розвіяв мої останні сподівання. І, треба віддати йому належне, зробив це відверто, без недорікуватостей, але й без зайвої афектації“. Чудесна сцена, що й казати, – космогонічний антураж, перша зустріч із безсенсовністю, сенсовний сенсей... Однак чомусь цей уповні вартий життєвого старту епізод мені не хочеться вважати точкою відліку. Та й, урешті, кожна зустріч із безсенсовністю – завжди,

немов уперше. До нього неможливо звикнути. Однак це не аргумент, аби кожен абсурд чи нонсенс вважати Точкою.

Уже значно пізніше, коли я зрозумів, що віра – це передусім довіра, що світ влаштований славно, і за це його Творця варто славити, що випасти з лона матері не означає покинути лоно Господньої любові, що райське блаженство не різновид метафізичного оргазму, а чисте усвідомлення єдності з Богом, що присутність зла є тимчасовою платою за осутнення світу і власну тілесність, що темрява не субстанція, а тільки відсутність світла, а земне життя – лише недовге випробування для безсмертної душі, щось на зразок совдепівських виїздів „на буряки“, так от, коли я все це зрозумів, то зрозумів і те, що найкращою точкою відліку є смерть. Адже саме смерть є початком нового, безсмертного існування, де вже не чигатимуть на тебе небезпеки і страхи, де не буде жодних земних марнот, і жодних виїздів на буряки, і – що найприємніше – самої смерті теж не буде. І вже не матиме значення навіть, чи молився ти за

життя мотузці й причащався милом, чи такі поліз топтитися (і скільки часу та зусиль у тебе це відібрало), а чи зумів гідно дочекатися „природного“ кінця і відплив у вічність у дбайливо споряджений родичами сосновій труні. Лише момент біологічної смерті має всі ознаки абсолюту, незворотності й остаточності, що й дозволяє з повним правом визнати його точкою відліку, ба навіть Точкою Відліку, хоча насправді за нею жодних відліків не буде, адже вічність не потребує арифметики.

Однак ми все ще тут і зі звичним антропоцентризмом наділяємо по-той-біччя всіма звичними для нас прикметами: і арифметичними, і фізичними, і – чого гріха таїти – стилістичними. Тому цілком імовірно, що по цей бік справ, для когось, для небагатьох, у найкращому випадку для двох-трьох безумців, Точка віднайдеться десь серед розділових знаків цього тексту, а Відлік розпочнеться відразу по закінченні цієї фрази.

Дві батьківщини Юрія Клена

► Поета Юрія Клена, чи то пак Освальда Бурґгардта (1891–1947), нащадка німецьких колоністів із Поділля, залюбки зараховують сразу до двох літературних угруповань – не лише велими різних, а то й, у багато чому, принципово протилежних. З одного боку, він один із „п'ятірного грона“ київських неокласиків 1920-х рр., – об'єднаної навколо Миколи Зерова громади

аполітичних естетів та європеїзаторів української літератури, які, шукаючи в поезії позачасової гармонії „вічних тем“, зверталися до античних зразків і цуралися злободенних мотивів радянської сучасності. З другого боку, в 1930-х рр. він належав до провідних (разом з Євгеном Маланюком, Олегом Ольжичем, Леонідом Мосендзом, Оленою Телігою тощо) поетів-„вісниківців“, які намагалися вживати свою політично заангажовану поезію як зброю в боротьбі за визволення народу.

Клен-Бурггардт до кінця життя залишився у проміжному просторі між тими двома груповими приналежностями та властивими їм моделями творчості, хоча він, без сумніву, природніше схилився до першої з них – неокласичної, – адже навіть його патріотичні вірші „вістниківського” періоду позначені стійкою відстороненістю естета, який спостерігає суєту сучасності через призму культурологічних теорій.

Дещо аналогічно Клен-Бурггардт був, бодай часткою
єства, роздвоєний між двома батьківщинами: Україною
і Німеччиною, куди він емігрував на початку 1930-х рр.,
уникнувши таким чином трагічної долі своїх київських друзів.
Адже навряд чи можна пояснювати характер репортажів
з Німеччини, друкованих у „Вістнику” під псевдонімом Гордій
Явір, тільки радикалізацією (під впливом подій в Україні) його
антирадянської політичної позиції, – репортажів, у яких він,
приміром, позитивно відгукнувся на передвиборчі промови
Гітлера в 1932-му, вбачаючи у Німеччині єдину політичну
силу, спроможну перемогти СРСР і захищаючи фюрера від
критики тих, які від збентеженості брутальними методами
націонал-соціалістів не здатні „явити справжню картину
німецької дійсності”.

Втім, у виборі батьківщини Клен таки віддав перевагу Україні. Ще в 1941 р., перед виїздом на східний фронт у ролі військового перекладача, він критикував у розмові з Уласом Самчуком у берлінському кафе „неправильний курс“ Гітлера, а розвиток подій війни оцінював з перспективи українських національних інтересів. І з фронту же його відікали за спроби нейтралізувати жорстоку поведінку німецьких воєків супроти українського населення. У 1943 р. Клен почав писати епічну поему „Попіл імперії“, уже зовсім розчарувавшись „справжньою картиною німецької дійсності“, а скоро й порвав з „вістниківством“ та оточенням Дмитра Донцова, приєднавшись після війни до Мистецького Українського Руху. Наприкінці життя Клен повернувся однозначно до джерел неокласичного світогляду: стоїчно-толерантного гуманізму, виявленого зокрема в пізніх прозових творах, наприклад, „Пригодах Архангела Рафаїла“.

Марко Роберт Стех, Торонто

Юрій Клен

ПРИГОДИ АРХАНГЕЛА РАФАЇЛА

(уривок з оповідання)

► ...Якби людина якась, простуючи поруч архангелів, була обдарована їхнім зором, їхньою спроможністю бачити речі, для звичайного ока невидимі, то була б вона дуже здивована, побачивши на площах великих міст, по сусідству з відомими їй вежами, церквами і ратушами такі будови, що ніколи там не стояли і цілком міняли зовнішній вигляд того міста, яке жило в їхній пам'яті. Ті будови відрізнялися від інших якоюсь прозорістю, вони немов пропускали крізь себе світло, наче були споруджені зі скла або сформовані із згущеного туману, що відсвічував фосфоричним блиском.

То були споруди, ніколи не збудовані, але створені фантазією архітектів, що хотіли ними прикрасити місто, – нездійснені проекти, силою геніяльної думки матеріялізовані, але не перетворені в камінь і крицю. Поруч інших таких дотикальних у своїй реальній речовості будов вони здавалися фантастичними спорудами з мережива і сну. Погляд архангелів довше спинався на них, ніж на чомусь іншому. Коли вони простували голим степом, навколо них раптом виросло ціле місто таких прозоро-мережаних будівель – ніколи не здійснений плян якогось будівничого, до найменших деталей опрацьований.

– Дивись, – мовив Михаїл, – оті прекрасні химери свідчать про одвічне стремління людське. Навіть те, що створено не руками, а тільки уявою людини, існує, як реальне, незрушні і віщує Богові про її тугу, зматання і порив у неосвяжене. Чи чуєш ти пісні, які ніколи не зродилися, бо були надто прекрасні? Чи чуєш музику, що ніколи не була записана, а тільки жила у душі творця її, як безсмертна мелодія? Наша перевага над людьми, що ми все те бачимо і чуємо, а їхнє око і вухо спроможне сприймати тільки надто грубі коливання матеріальної енергії.

– О, як би то цікаво було втілитися на кілька днів у людину, жити її стремліннями, не відчувати за собою ланцюг подій минулих, ані

бачити картин майбутніх, на коротку мить обійняти короткий відинок життя і вкласти в нього тугу за вічністю, відчувати, чим є людське страждання і туга, про яку говориться в піснях, пізнати нарешті, чим є таке почуття, як ненависть, зовсім невідома нам.

– Або жаж, помста, прагнення до самопожертви і тисяча інших речей, – з усміхом додав Михайл.
– Чому не ввійти тобі в людське тіло і на короткий час не пережити все те?

– Людське тіло, яке я створив собі з астральної матерії, коли відвідав був Товія, не було справжнім тілом з плоті і крові, – мовив Рафаїл. – Воно було тільки машкарою, що прикривала мою янгольську суть. Отже, не могло відчувати те, що відчуває народжений від жінки.

– Тоді позич собі чуже тіло, – вкинув Михайл.

– Я не можу позбавити людину життя, бо то було б душогубство, я тоді пограбував би в неї тіло, яке дано їй на те, щоб виконати певне завдання на світі. Не можу я ним заволодіти й під час сну, бо душа в тому стані ще занадто зв'язана з ним і не поступиться місцем. Що ж до мертвого тіла, то воно вже не надається для експерименту.

Саме в цей час архангели проходили передмістям Києва, а саме краєм Куренівки, і під розсохатим деревом побачили людину, що напівсиділа, напівлежала, трохи зсунувшись у рівчак. На голові в неї була засохла кров. Була вона, очевидно, без пам'яті: тхнуло від неї горілкою.

– Бачиш, – мовив Михайл, – ось тобі людина, що, зайве хильнувши, забрела сюди, впала, головою вдарившись об камінь, не жива, але й не мертва, а десь на грані отих двох станів. Невідома, чи повернеться вона до тверезого стану людини живої, душа її ще не відділилась від тіла, але десь далеко від нього блукає чи літає, довгим шнурком пуповини тільки ледве-ледве з ним зв'язана. Вона тобі спротиву не чинитиме, увійди в те тіло і силою волі приведи його до свідомості.

Проект припав до смаку Рафаїлові. Він тільки на мить замислився, чи зорієнтується в нових обставинах. Він знав, що людину звуть Андроном Лукичем Вертопрахом, знав, що їй тридцять два роки, що є вона рахівником державного банку і що нежоната. Але чи зможе він, заволодівши її тілом, виконувати всі функції урядовця і громадянина, бути свідомим усіх обов'язків, які чекають на нього? Тепер перед його янгольським зором все є ясним, відкритим і безсумнівним, але як воно буде, коли він увійде в тіло, обмежене тісними обріями сірої буденщини, позбудеться своєї теперішньої всезнавчої проникливості і не матиме найпотрібнішого для буденних справ досвіду?

Але зразу він сказав собі, що, коли надто довго обмірковуватиме всі наслідки свого вчинку, то ніколи на чин не зважиться, бо рефлексія паралізує дію і гамлетизує життя.

Тому підійшов до людини, глянув у її брудне, патьоками засохлої крові покрите обличчя, глянув у вічі, що в нерухомості своїй закотилися під лоб, по якому розсипалися чорні пасма волосся, на рот, наполовину розкритий і, швидко здецидувавшись, припав усією своєю істотою до того тіла, мов наліг на двері замкненої хати, яку господар покинув, пішовши хтозна куди. Двері під натиском тим подалися, затрі-

щали, розчахлися, і гість не ввійшов, а впав до сіней, а тоді опинився в теплому, затхлому покої, де мав, не чекаючи хазяїна, почати господарювання своє.

Перше почуття Рафаїла-Вертопраха, коли він підняв голову, було почуття болю, усвідомлення того, що людською мовою звється стражданням. В голові ще гуло від удару і від хмелю. Спираючись на дерево, він підвівся з землі, поспробував був стояти самостійно, зробити кілька кроків, але заточився і мало не впав. Тоді постояв лицем проти вітру, аж у голові трохи поясніло і мозок запрацював. Він ще виразно почував себе Рафаїлом, якого немовби зашили в тісний мішок, лишивши в ньому прорізи для вух і очей, щоб через них сприймати враження зовнішнього світу. Ще чітко в пам'яті стояв образ Михайла, грізного архангела-побратима з полум'ястим мечем і білими крилами, що вилискували багрянцем, і ще миготіли в ній спалахи думок його. Але вже від мозку у єство Його просякали якісь струмочки, які несли спогади з життя Вертопрахового, насамперед враження від останньої пиятики, потім від зустрічей з жінками, від розмов з начальством, і образ Михайла заступила постать дебелого шефа канцелярії з орденом червоного прапора на грудях.

Архангел, що прийняв на себе оболонку людську, ясно відчував, що стоїть тепер на тій точці прямої лінії, від якої простісіньке, як шнур, простяглося продовження її в майбутнє, а коли глянути назад, то ця лінія роздвоювалась, одна віть того розгалуження вела в безконечність до емпіреїв, де хори блаженних стояли навколо трону Саваофого, а друга, відбігаючи також у минуле, вела крізь нужденне і неохайне життя Вертопрахове, майже аж до колиски його, і там уривалась: далі спогади не сягали.

Все ще поточуючись, Рафаїл попростував до міста. Не мав він великих труднощів знайти вулицю і відшукати дім, де на третьому поверсі містилося приміщення рахівника банку. Тут помагало притаманне янголові всезнавче усвідомлення всього, що є на світі, яке ще не загасло в ньому, а з другого боку – автоматична робота мозку, що був власністю Андрона Лукича і з непомилливою інстинкту вів його вулицями, де й поночі знаходив дорогу. Отож, увійшовши в дім і піднявшись сходами нагору, намацав у кишені Вертопрахового френча ключ, сунув у замок, повернув, увійшов до покою, повернув вимикач; спалахнула електрична лампа на столі і зеленим світлом залила розкидані на ньому папери. В горлі пекло. Налив з карафки склянку води й одним духом осушив. Освіжив чоло рушником, у холодну воду намоченим. Все це були звички Андрона Лукича, що їх механічно, цілком автоматично наслідував Рафаїл, не здаючи собі справи з того, що робить. В голові все ще гуло, і думки плутались – так що про якусь роботу сьогодні годі було думати. Тому ліг у ліжко й загасив світло. Приголомшений двома годинами перебування в тілі, очманілий від болю, сподівався, що вві сні, покинувши свою земну в'язницю, злине в емпіреї, щоб там відпочити, але сновиддя були якісь плутані, складалися з вражень Вертопрахового досвіду і не відсвіжували духу.

О пів до восьмої ранку задеренчало будило на столику в головах, і Рафаїл зірвався з ліжка. Досвід Андрона Лукича казав йому, що пора на службу...

Мій 008-ий (про українську прозу, і не лише про неї)

Згадуючи рік, який проминув, усі мандрівки, зустрічі, приємні розмови, прочитані книжки, неодмінно щось забуваю. І якось намагаюся дати собі раду з цим. Складаю стосами квитки й світлини, що нагадують про літо й пам'ятають його запахи краще за мене; переповідаю, де треба й не треба, анекдот чи побрехеньку, розказані випадковим незнайомцем, з яким їхав ліфтом чи трусився потягом; і згадую власні відчуття, палітру емоційних кольорів, з якою асоціюється певна книжка, власні тексти, спровоковані якимось прочитаним і пережитим твором. З цього приводу на пам'ять приходить дотепне порівняння письменниці **Анни Козлової** [літературного] критика з ветеринаром-акушером, котрий повинен з максимальною оперативністю приймати пологи у сотні кицьок – сучасних письменників. Часу панькатися з кожним кошеням нема, кинув новонародженого в кошик – діставай другого, третього". Погодьтеся, що час від часу виникає бажання згадувати давніх пухнастих знайомих. У швидкоплинному світі та динамічному сучукрліпроцесі варто бодай іноді зупинитися та згадувати справді варті уваги події минулого року.

І вже віддаючись хвилям пам'яті, найперше згадалась би „Стежка вздовж ріки“ **Маріанни Кіановської**, і не тому, що прочитав її одну з останніх, а тому що вона чи не одна з найкращих у цьому малозмістовному році. Шість замкнених кілком новел, сповнених дивної сили, що зближує їх із притчами або міфами. Герої Кіановської нагадують архетипні постаті, що віками блукають берегами ріки, яку найчастіше називають життям.

Потім пригадалася б позаформатна й приголомшлива мариністика **Антон Санченка** („Баркаролі"). Хоча друга його щогорічна книжка „Весілля з Європою“ і не претендує на роль контрольного пострілу в розгублених критиків, але все одно виглядає переконливим доказом неординарності письменницького таланту Санченка, властивого йому тонкого гумору й іронії, обізнаності у геть різних сферах життя і, головне, чіткій стратегії переосмислення дійсності з її непростими проблемами.

Тоді йшлося б про „Тіло й долю“ **Тараса Антиповича** – збірку оповідань, яку так і кортить назвати філософським трактатом, написаним для широких верств читачів. І їм же, мабуть, призначений підручник „Шахмати для дилів"

Михайла Бриниха, або, як ще його називають, „роман-воспінаніє". Певно, це єдиний у світі самовчитель, написаний такою густою сумішшю суржика й гумору, що не залишить байдужим останнього чайника, який нічого не тямить у „шахматних" війнах.

Якраз за цим йшла би згадка про „Етимологію крові" **Анни Багряної**, що вже отримала скільки премій за роман, який повістує про життя поколінь, зав'язаних кармічним клубком випадковостей, котрі за суттю своєю й складають драматичність і трагічність кожного прожитого дня. Втім, тут же згадалося про надто відчутні стилістичні перепади, власне, стилістичну (не)вправність при відтворенні різних часових вимірів, історичні й прокреслені стилізовані лінії відверто виражать порівняно з сірою й звичною буденністю.

Десь у зсувах цих контекстів пригадалася б добра (себто якісна й позитивна) повість **Іри Цілик** „Післявчора" – один із найприємніших та світлих текстів минулого року. І зненацька вигукнули б спроби **Артема Чеха**, який відзначився двома книжками, що вийшли майже водночас: „Анатомічний атлас" та „Пластик". За такої плідності й дедалі більшої популярності сучукрліту, Артем Чех має всі шанси стати літературним аналогом гурту „Руки вверх". Хоча нещодавно Олександр Стусенко (котрий сам як лауреат видавництва „Смолоскип" озвався цього року неординарною збіркою анекдотичних жажів „Голоси ночі") і назвав Артема Чеха однією з найбільших надій покоління двотисячників, думаю, що успіхи поетів-двотисячників наразі на голову вищі (справді, це тема для окремої розмови, але не втримаюся й нагадаю про сильнопідіючі „Речовини" **Олега Романенка** та „Бензин" **Дмитра Лазуткіна**, своєрідні збірки вибраного, де поряд із хітами та міні-шедеврами натрапляєш на нерівнозначні нагромадження метафор, смислів та мовних ігор).

За таким видавничим поспіхом різким контрастом стала відсутність нових книжок Тараса Прохаська, Сергія Жадана, Юрія Іздрика. Видавець Оксана Забужко, вже скільки часу підтримуючи жевріючий вогонь очікування епопеї „Музей покинутих секретів", перевидав попередні книги авторки. І такий маркетинговий прийом не може не тішити, оскільки кількість читачів сучасної української книжки

з року в рік зростає. Останнім свідченням цього може слугувати чотири(!)годинна автограф-сесія **Марії Матіос** на Форумі видавців у Львові (якщо вірити „циганському радію" українських ЗМІ, які й досі не можуть визначитися, скільки ж екземплярів нової книги „Москалиця" було продано за кілька днів Форуму: чи то 3,5 тисячі, чи то 5, чи всі 10?). Хоча за цим інформаційним і піарним гамором доволі тоненької книжечки якось принишкла об'єктивність, бо дорогою до масового успіху загубився невлловимий складник, що робить книжку й текст власне літературою. Читачі отримали дві зовсім нерівнозначні короткі повісті, де „Москалиця" – звична для **Марії Матіос** колоритна історія самотньої покритки у Закарпатті в часи постійних змін влади, а „Мама Маріца" повістує про життя на межі безумства, інцесту й відвертого несмаку, спрямованого на якомога більше приголомшення читачів.

Справжнім витвором видавничого мистецтва став український переклад „Гамлета", що його здійснив **Юрій Андрухович**, видав Іван Малкович, а оформив (ох, не те слово, не те!) Владислав Єрко. Обмовлюсь лиш, що в тенетах Інтернету (конкретніше, на сайті шекспірознавців) знайдете корисний і цікавий фаховий розбір перекладу Ю. А., який прояснить багато чого в самій постмодерній перекладацькій стратегії.

Так само приємним сюрпризом для книголюбів видається започаткована видавництвом „Факт" серія „Перекладено українською": „Поштамт" геніального **Чарльза Буковскі** та „Два фургони" **Марини Левицької**. Перший є уже визнаною та перевіреною часом класикою, а другий присвячено життю й пригодам емігрантів (головні герої, до слова, українці, він – східняк, вона – киянка, він „голубий, аж синій", як казав поет про поета, вона ж жовто-помаранчева і лише на тлі їхнього кохання з'єднуються кольори українського прапора та роз'єднані землі. Ось така патетика. Ось такий пафос. Часом натушний).

Справжнім відкриттям та набутком літпроцесу став переклад сербського роману-монологу „Коли цвіли гарбузи" **Драгослава Міхайловича**, що витримав понад 20 перевидань на батьківщині. Також серед перекладних книг, що справили справді нокаутуюче вра-

ження, „Тартак“ Даніеля Одїї (темний і безнадійний універсум польського сучасного села) і „Я добре виглядаю без майки“ К. Готакайнена (гострі та вельми оригінальні оповідки про фінську молодь).

На жаль, чи не найбільшим розчаруванням року стала довгоочікувана новинка від Василя Слпчука. „Жінка зі снігу“ є, мабуть, найслабкішою з його 5 прозових книг. Цього разу житейська та побутова філософія „крихт хліба в бороді Конфуція“, вже звичний еротизм та проблеми героя з жінками, долею й життєвим призначенням не спрацьовують настільки ефективно, як у попередніх романах. Хоча рік заповідав справді славний, коли в першому числі „Кур’єра Кривбасу“ було надруковано герметичну повість „13 способів споглядання чорного дрозда“.

І, загалом, журнальне життя було справді цікавішим, ніж книжкове. Відновлено регулярний вихід „Сучасності“ та знайдено фінансову підтримку для вже призабутого молодим читачем журналу з довгою історією „Дніпро“. Так само зазнала змін із приходом нового головного редактора і „газета письменників України“ – „Літературна Україна“.

І вже наприкінці нашого спіритичного сеансу з викликання духів і спогадів про рік, що минув, я попросив би хвилину вашої уваги. Хвилину нашого мовчання. Цього року пішли з життя четверо творців сучасної української культури, без яких вона вже не матиме такого вирозного профілю. Я говорю про геніального перекладача Анатолія Перепаду; за ним – письменника, який започаткував жанр альтернативної історії, Василя Кожелянка; поета, прозаїка, науковця, шукача пригод Юрія Покальчука та Ігоря Римарука, видатного поета, вплив якого на новітню літературу важко переоцінити.

І я хотів би побачити ті часи, коли за декілька хвилин до початку Нового року, в щорічному привітанні-зверненні голови держави до своїх зголоднілих та вже підпилих громадян, серед інших казань про успіхи в економіці та національне єднання, він сказав би приблизно таке: „Цей рік був різним. Був вдалим і був не дуже. Але наступний вже ніколи не буде таким, як попередній. Українська культура втратила й загубила своїх творців, які були її окрасою“. Я хотів би почути ці слова, випити за рік, що минув і підняти наступний келих за людей, котрі, на жаль, назавше залишилися в ньому. В моєму нуль нуль восьмому...

Олександр Михед, Київ

Про історію міжвоєнного періоду, яку треба писати наново

Timothy Snyder. Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę.
Переклад: Bartłomiej Pietrzyk,
Краків, Znak, 2008, 344 с.

► Ім’я Генрика Юзевського більшості українців не говорить нічого, але фахівцям, передусім історикам, воно добре відоме – це польський державний службовець, який умудрився втихомирити українську Волинь (що стала одним з воєводств міжвоєнної Польщі) методами, відмінними від тих, що були притаманні його сучасникам. У підручниках історії, історичних спогадах згадується, що він, з одного боку, підтримував на Волині регламентований (концесіонований) український рух (який складався в основному з петлюрівців та політичних емігрантів), з іншого ж, закріплюючи т.зв. сокальський кордон, не допускав на Волинь не те що українських самостійників з Галичини, але й українські кооперативи чи „Просвіту“.

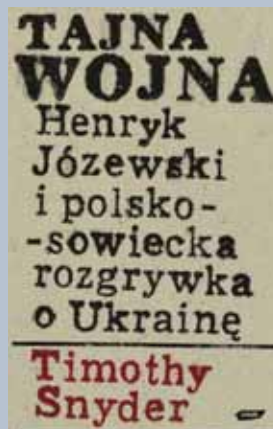
Така оцінка різнобічно обдарованої людини, активна участь якої мала вплив на багато історичних подій, грішить спрощенням. Про те, що Юзевський – неординарна постать, свідчать численні приклади. Варто лише згадати, що він був конспіратором Польської військової організації (POW), розвідником в часи становлення польської держави, антинімецьким конспіратором часів II Світової війни і, нарешті, борцем з комунізмом, якого впродовж десяти років комуністам не вдавалося заарештувати. У міжвоєнні роки, так би мовити, у перерві між конспірацією та розвідувальними операціями, він був державним службовцем у Кабінеті міністрів. Десять років керував Волинським воєводством, а напередодні війни очолив держадміністрацію Лодзького воєводства. До того ж, цей класичний соціаліст-ліберал був непоганим малярем, приятелем перших осіб польської інтелектуальної еліти міжвоєнної Польщі і, врешті, масоном.

Та Тимоті Снайдер у своїй книзі показує не лише цю непересічну постать „одного з наймолодших довірених Пілсудського“, особу, яку після договору Пілсудський–Петлюра Маршал делегував до уряду Петлюри в якості міністра внутрішніх справ. Автор намагається вписати свого героя в історич-

ний контекст як внутрішньої політики польської держави, так і політики міжнародної. Книга показує талановитого політика, стратега, на очах якого будувалися і водночас руйнувалися великі концепції т.зв. прометеїзму – підтримки польською державою народів, що потрапили під владу комуністичного СРСР. При чому автор книги „Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę“ („Таємна війна. Генрик Юзевський і польсько-радянські змагання за Україну“) не ідеалізує прихильників Пілсудського (він акцентує увагу на методах фальсифікації виборів, компромісу з націоналістами-ендеками, непослідовності дій). Проте вказує також на те, що в умовах тогочасної геополітики – між двома ворогами, Німеччиною та СРСР – саме на їхньому боці була правда.

Дії Юзевського на підтримку українських аспірацій і допомога петлюрівцям – це була справді єдина реальна польська концепція протидії наступальній комуністичній ідеї. Юзевський, один із небагатьох, розумів, що подібно до Волині (і не лише) комуністи не оминуть нагоди „розіграти“ на свою користь усі теми, пов’язані між іншими з національними питаннями. Снайдер показує цю хитрість Москви, і водночас драму комуністів Польщі, котрі не встигали за московськими змінами пріоритетів у національному питанні, а це означало втрату життя, або довгі роки Сибіру.

Пілсудчики, особливо стратег Юзевський, за допомогою прийомів, відомих пізніше з часів т.зв. „холодної війни“, намагалися послабити СРСР, а не лише очікувати його атаки. Його програма була доволі простою: контролювати і поборювати комунізм на Волині, водночас підтримуючи український легалістичний рух. До того додавалися пропагандистські акції на советській Україні, розвідка і аналітика. План включав співпрацю з українсь-

У ким військовими емігрантами, активне реагування на події в Україні. Однак герой книги та його прихильники програли, й то неодноразово: у 1921 р., коли Польща підписала Ризький договір, котрий був явною зрадою українських союзників; у 30-і роки, коли не змогли активно використати національне відродження українців та спротив колективізації під час Голодомору (від того моменту Польща в Україні вже лише втрачала). Сміливі концепції пілсудчиків наштовхнулись на нерозуміння, потонули у багнюці політичних чвар, антиукраїнських фобій та манії величності. Сам Юзевський програв у 1938 р., коли внаслідок інтриг його було відкликано з Волині. Польські ендеки тоді, напередодні війни, розпочали танець на порохівій бочці. Боротьба зі всім українським, що увійшла в історію як „akcja utampania polskości na wschodzie” – це був крах ідей спільної антибільшовицької співпраці поляків та українців.

У книзі достатньо місця виділено темі українського національного відродження 20-х років і т.зв. великому терору 1937-ого, який зачепив також польське населення України. Сьогодні про понад сто тисяч поляків, які у 30-ті роки стали жертвами комуністичних чисток, забуто. На тлі розпалювання емоцій навколо польських жертв Волині та Галичини часів війни це „забуття” дуже промовисте. Снайдер, змальовуючи постать Юзевського, значну увагу приділяє темі Голодомору і показує, що його масштаби і водночас відсутність у Другої Речі Посполитої чіткої концепції стосовно цієї катастрофи, були власне початком програшу. Оскільки саме з того моменту почали програвати не лише українці з СРСР, але і Польща. Книга „Tajna wojna” плюс видання (як наприклад, найновіше видання Яцека Бруського), котрі показують, що не лише цинічний Захід лицемірно мовчав про Голодомор, але й у більшості випадків зберігала мовчання також і польська держава, польська еліта – це постулат іншого підходу до подій того часу. Юзевський і нечисленні політики тоді розуміли, чим це загрожує Польщі. Виявлені Снайдером факти та документи, оприлюднені іншими дослідниками, показують, що книги, досі написані про події міжвоєнного періоду, вимагають серйозної ревізії. Цей процес повинен стосуватися не лише польської, але й української історіографії, багато ж бо питань вимагає нового погляду, переосмислення, наприклад, той же Голодомор, його головні причини й наслідки. Тлумачення у дусі нас морили – недостатні. Книга про Юзевського – це один з кроків у напрямку ревізії.

Воевода-митець уособлював також драму післявоєнного антикомуністичного підпілля. Після 1945 р. воно не змирилось із ситуацією, намагалося тримати зв'язок з емігрантським урядом у Лондоні чи із західними розвідками, і боротися – хто зі зброєю у руках (як конспіратори з WiN), хто пером (видаючи підпільні газети, як Генрик Юзевський). У 1953 р. героя книги все ж таки спіймали, у 1954-му – засудили до довічного ув'язнення. Проте в листопаді 1956 р. він був амністований. У часи ПНР Юзевський відійшов від політики і повністю присвятив життя мистецтву. Помер 23 квітня 1981 р.

Петро Тима, Варшава

Хор суб'єктивних думок. Leopolis Multiplex

Leopolis Multiplex, Київ, Грані-Т, 2008, 480 с.

Говорити однозначно важко. Ба, говорити однозначно неможливо, не потрібно і взагалі шкідливо. Особливо говорити про історію й про культуру й, тим більше, про історію й культуру такого міста, як Львів. По суті, всяке місто є палімпсестом, де накладаються, переплітаються й проступають один крізь одного наративи різних епох. Тому говорити про Львів складно взагалі: складно вибрати той спосіб, в який його можна представити адекватно, не збрехати, не виявитися однобоким... Але говорячи про Львів, доводиться або бути однобоким, або заперечувати самого себе.

Ігор Балинський, шеф-редактор сайту Zaxid.net, вибрав, здається, єдиний можливий не компромісний спосіб. Усвідомивши, що Львів (як і багато інших міст, але не про них зараз мова), в першу чергу – це багатоголосся, навіть гамір, він вирішив не брати в ньому участі взагалі, а натомість дати можливість всмак виворитися всім іншим. Відтак він зібрав у себе на сайті унікальну колекцію статей про Львів. Статей добрий і поганих, хвалебних і сварливих, націоналістичних і лівацьких, написаних корінними львів'янами й зайдами про історію й сьогодення... Свою позицію висловили всі охочі. А коли маса таких статей перевалила за певну критичну точку, кількість, як заповідали класики, не могла не перейти в якість. Тож статті було відсортовано, впорядковано, відредаговано й видано на папері під однією обкладинкою.

В результаті вийшла така собі анти-енциклопедія наративів Львова. Чому „анти”? Тому, що енциклопедія – це монолітний гомофонний диктаторський наратив, простіше – це коли хтось пояснює, як правильно. Тут же, з огляду на нагромадження маси статей із різними – часто діаметрально протилежними, часом мимобіжними – поглядами, жоден наратив не домінує, всі точки зору представлені рівномірно, і тому стає зрозуміло, що „правильного” способу мовлення/мислення про Львів просто не існує. Але завдяки цьому після прочитання витворюється, мабуть, найповніша картина Львова, яку тільки можна отримати з однієї книжки. Якщо згадати класичну притчу про сліпців, які описували слона, то слід зауважити, що з їхніх описів так можна собі його уявити, якщо сліпців буде дуже багато. А тут їх більше, ніж досить.

Слід віддати належне й прозорості упорядкування (крім Ігора Балинського, співупорядником є Богдана Матіяш; вона ж є літредактором видання). Всі статті поділені тематично на розділи: „Львів і Галичина – історія, міфи, ідентичність” – загальні культурологічні огляди, „Lemberg – тоді і тепер” – про Львів австрійський, „Lwów – минуле і пам'ять” – про польську добу, „Львів націоналістичний” – про найпоширеніший міф, „Львів радянський/російський” – про недавню історію й третину сьогодення, „Львів сучасний” – зрозуміло про що (в цей розділ поміж інших авторів затесалися навіть обидва наші экс-президенти) і „Львів: особисте” – те, що вже ні в які ворота не лізло, але викинути було шкода; якщо в інших розділах серед авторів переважають публіцисти, то в останньому – майже самі письменники.

Ще один момент, що стосується цього збірника, легко випустити з-під уваги, але він є більш ніж суттєвим. Заїве, мабуть, нагадувати читачам Інтернет-сторінки, що ми живемо в епоху якщо не геть цифрову, то наближену

ІНТЕРВ'Ю ТА АНОТАЦІЇ

до цифрової, для якої характерне переведення в електронний формат різних породжень культури, створених до цієї епохи. Часто-густо з цього приводу роздувається чергова істерія про занепад традиційних форм комунікації й ледь не культурних цінностей узагалі. Цей збірник своєю появою мав би вгамувати принаймні частину таких нервових ретроградів: він свідчить, що папір існував та існуватиме поряд із електронкою, не складаючи їй надмірної конкуренції – надто це різні речі. Так, всі опубліковані в ньому статті досі розташовані на сайті Zaxid.net. Для зручності на колонтитулі кожної сторінки навіть надруковано URL відповідної статті; всі вони є на сайті. Але ці статті просять паперу чи принаймні добре на ньому виглядають – не як роздрукована Інтернет-сторінка, а як цілком серйозна книжка. І всякому, хто вчергове волатиме про те, що цифра витісняє папір, варто нагадати, що збірник вийшов таки на папері, а не, скажімо, на компакт, хоча це теж був би зручний спосіб упорядкування. А ось коментарі під статтями залишено у віртуалі – їх на папір не транслюєш.

Загалом надзавдання збірника – представити більшість можливих голосів Львова – виконано бездоганно. Кожен читач буде сам собі диригентом цього хору суб'єктивних думок, змушуючи одні голоси замовкнути й підсилюючи інші. Збірник обов'язково варто прочитати всім, хто цікавиться Львовом та й узагалі урбаністикою, всім решті він наполегливо рекомендований.

Андрій Іздрик, Львів

Чеські спогади „кубанського діда“

Щербина Федор Андреевич.
Собрание сочинений. Серия I.
Неизданные сочинения: в 6 т. –
Т. 1. Пережитое, передуманное
и осуществленное: в 4 т. – Т. 1.,
Каневская; Краснодар; Москва,
2008.

➤ На Кубані вийшов друком перший том мемуарів видатого історика та етнографа чорноморського козацтва, основоположника російської бюджетної статистики, члена-кореспондента Російської Академії наук, члена Кубанської Ради Федора Щербини (1849–1936). Над чотиритомником спогадів, названих „Пережитое, передуманное и осуществленное“, Щербина працював на еміграції в Чехословаччині до кінця своїх днів. Укладач і науковий редактор

видання провідний кубанський україніст професор Віктор Чумаченко називає ці спогади „енциклопедією кубанського козачого життя в епоху її стрімкого економічного розвитку“.

Перший том оповідає про дитячі роки майбутнього вченого, проведені в рідній станиці Новодерев'янківській Чорноморського козачого війська. В ньому автор детально змальовує повсякденний козачий побут, різдвяні та пасхальні свята, дитячі ігри та видовища, а також місцевий фольклор. Він застав ще живими носіїв тієї, запорозької, вольниць, серед яких був і його дід о. Юрій.

У другому томі, вже готовому до друку, йтиметься про бурсацькі та семінаристські роки Федора Щербини в Катеринодарі та Ставрополі; в третьому та четвертому – про повернення на Кубань, спробу заснувати сільгоспартіль, перші літературні успіхи, бурхливі роки навчання у вищих навчальних закладах Москви та Одеси, заслання на Північ за революційну діяльність... Спогади закінчуються 1879 роком, після якого Щербина проживе ще довгих 56 літ, про які професор Чумаченко планує детальніше розповісти у післямові до 4-го тому на основі численних маловідомих біографічних документів.

Зазначимо, що мова автора в Щербини – російська літературна, в той час як діалоги мешканців чорноморських станиць написані „кубанською мовою“, себто чорноморським діалектом української мови. Відрадно, що така установка автора повністю збережена в книзі, аж до передачі діалогів українською графікою (щоправда, деякі неточності туди все ж потрапили через брак українськомовних редакторів). На думку укладача, помилки ті передають рівень володіння українською орфографією самого Щербини, але материнська мова в Щербини є „найважливішим складником його станичних переживань, почуттів і дум“. Для російськомовного ж читача у додатку автором подається перелік українських слів і висловів, що зустрічаються у спогадах, з перекладом на російську.

Сам Щербина довго йшов до свого українського національного самосвідомлення, що викристалізувалось у нього особливо чітко вже в Чехословаччині. В Українському Вільному Університеті він працює професором статистики (1922–1936), деканом факультету права та суспільних наук (1922–1923), ректором (1924–1925). Співпрацює він і з Українською господарською академією в Подєбрадах. Своє несподіване для багатьох кубанських емігрантів українство Федір Щер-

бина пояснював так: „Так, я, Щербина, українець і „українській мові“ почав навчатися на 69 році свого життя. Якось згадалася мені в цьому віці моя мама й ті лагідні слова українською мовою, що пестили мене в дитинстві... Мене наче хто обухом по голові вдарив. Я – українець, і не розмовляю, і не пишу на материнській мові? І я почав писати і розмовляти по-українськи“. Щербина був довголітнім головою „Общества кубанцев в Чехословакии“, що намагалось (щоправда, безрезультатно) об'єднати кубанців російського, українського та місцевого (козачого) спрямувань, а у 1927–1928 рр. він став першим головою української громади у Празі.

Ще за життя Щербини в козачих часописах друком вийшли окремі глави першого тому, а в 1945-му перші два томи машинопису потрапили до СРСР у складі архіву „Союза кубанцев в ЧСР“, вивезеного з Праги спецпідрозділом НКВС. Весь же численний особистий архів Щербини зараз знаходиться частково на Кубані, а частково – в Українській вільній академії наук США. Саме за американським варіантом рукопису, як найповнішим, і підготовлено перший том спогадів „кубанського діда“, як називали Щербину його співвітчизники на еміграції. Цікаво, що ще в 1966-му, пишучи про можливість видання архіву Щербини, дослідники стверджували: „Росіяни не захочуть його публікувати за українські тенденції, а українці, ймовірно, за те, що текст спогадів написаний переважно московською мовою“.

Лишається додати, що перша книга чотиритомника спогадів є водночас і першим томом шеститомника „Невиданих творів“ Щербини, куди мають увійти його багате листування, художні твори і численна публіцистика. Справа за благодійним фондом „Вольное Дело“, очолюваним російським мільярдером, кубанцем за походженням О.Дерипаскою, за фінансової підтримки якого видано перший том.

Володимир Пукіш, Анапа

**Якщо Вам „Український журнал“
сподобався, і Ви бажаєте
його отримувати регулярно,
то пропонуємо його передплатити.**

Просимо контактувати нас за телефонами:

- Чехія (+420) 774 236 916, 774 236 914
- Польща (+48) 501 055 378
- Словаччина (+421) 905 436 538

Ціна передплати на 2009 рік 350 Kč / 54 PLN / 350 SK

**Передплату для інших країн можна оформити
банківським переказом:**

Номер рахунку: 197021410/0300
IBAN: CZ45 0300 0000 0001 9702 1410
SWIFT: CEKOCZPP

Адреса банку:
ČSOB, a.s.
Na Poříčí 24
115 20 Praha 1
Czech Republic

Наша адреса:
RUTA
Pod Jiráskovou čtv.14
147 00 Praha 4
Czech Republic

**або міжнародним банківським чеком. Чек просимо
висилати на нашу адресу:**

RUTA
Pod Jiráskovou čtv.14
147 00 Praha 4
Czech Republic

Ціна передплати для інших країн: 50 USD або 30 EUR

Передплата „УЖ“ на 2009 рік

Так!

Багатовекторна гра
у самовизначення русинів
нагадує віртуальну: є об'єкт
діяльності — розсіяна між
кількома країнами людність,
є легенда — „наукове
обґрунтування сучасного
націєтворення“, є „ворог“
— українство, є фінансові
замовники — „боси“ дійства,
є „пішаки“ і „ферзі“ — перші
ходять на мітинги та їздять
до Москви, інші „снують
інтриги“ у заокеанських
кабінетах.

Роман Кабачій